

בעזרשׂיית

זה השער לד' צדיקים יבואו בו

ספר

ישראל ערבים

מבואר לאור ההלכה

גודל החיוב המוטל על כל ישראל להשתדל להציל
ילדי ישראל המתחנכים במוסדות כפירה ושמד
להביאם ולהכניסם למוסדות תורה ויראה וקדושה
לחנכם לתורה ולמצות



כל אלה חוברו יחדיו בעזרת ה' יתברך ויתעלה

ע"י הצעיר באלפי

ישראל דוד הארפענעס

רב דביהמ"ד "ישראל והזמנים"

ומו"צ בבית הוראה שע"י התאחדות הרבנים

מח"ס ישראל והזמנים ג"ח, שו"ת ויברך דוד ב"ח

ס' חינוך ישראל, שו"ת מקדש ישראל, ס' נשמת ישראל

שו"ת נשמת שבת ה' חלקים, ושא"ס

סיון ה'תשס"ה

© Copyright '05
All Rights Reserved

להשיג שאר ספרי המחבר

ספר	ישראל והזמנים	ג"ח	על עניני זמני היום והלילה, ודיני המצוות התלויות בזמנים
שו"ת	ויברך דוד	ב"ח	בירורי הלכות בד' חלקי שו"ע להלכה למעשה
ספר	חינוך ישראל		על מצות חינוך הבנים והבנות – הלכות והדרכות
ספר	נשמת ישראל	ב"ח	על הלכות אבלות
שו"ת	מקדש ישראל		בירורי הלכות בשאלות המצוות לספירת העומר וחג השבועות – לימי הנוכה – ולחג הפורים – בין המצרים – ולימים נוראים
שו"ת	נשמת שבת	ה"ח	בירורי הלכות בשאלות המצוות בהלכתא רבתי לשבתא
ספר	ישראל ואורייתא ישראל קדושים ישראל ערבים		הדרכות להצלחה בלימוד התורה (תורה) על חוב שמירת עינים (עבודה) בחיוב ערבות לקרב רחוקים (גמילות חסדים)
קובץ הלכות	למענות הקיץ לימי בין המצרים לימי חול המועד		פסקי הלכות

כתובת המחבר
Y.D. HARFENES
244 Hewes St.
Brooklyn N.Y.11211
Tel. (718) 384-0255

בארץ ישראל, משפ' בלומענטאל
רח' הושע 19, ירושלים ת"ו

תוכן ענינים

פתח דבר ----- ה

פרק א' - החיוב מצד ערבות ----- ט

פרק ב' - החיוב מצד מצות תוכחה ----- כה

פרק ג' - החיוב ללמוד תורה לאחרים ----- מו

פרק ד' - הזכות של המזכה את הרבים ----- עא

פרק ה' - החיוב מצד מצות פדיון שבויים ----- פא

פרק ו' - החיוב מצד מ"ע של אהבת ה' ----- קי

פרק ז' - החיוב מצד מצות צדקה ----- קטז

פרק ח' - החיוב מצד מל"ת של לא תעמוד על דם רעך ----- קלב

פרק י' - החיוב מצד מצות השבת אבידה ----- קנא

פרק יא - החיוב מצד מ"ע של ואהבת לרעך כמוך ----- קע

פרק יב - החיוב מצד ל"ת של ולא תשא עליו חטא ----- קעה

פרק יג - החיוב מצד מל"ת של ולפני עור לא תתן מכשול ----- קעה

פרק יד - החיוב מצד מל"ת של ולא יהי' בך ערות דבר מצות תשובה -
מצות ובערת הרע מקרבך - מצוה לשבר ולאבד ע"ז, מצוה

ישראל ערבים

לנקום ולנטור ממסית, מ"ע של ונקדשתי בתוך בני ישראל,
מ"ע למנות דיינים, חיוב דרבנן לחנך בנ"י ----- קעה

פרק טו - כשעושים ע"י ממונו והשתדלותו חשוב כעשאו בעצמו ---- קעה

פרק טז - כשגורם לו ביטול תורה ----- קעה

פרק יז - אי יש חיוב על האדם לחזור על הפתחים לקבץ מעות ----- קעה



פתח דבר

קונטרס זה מיוסד לבאר גודל החיוב המוטל על כל אחד ואחד אשר מאמין בה' ובתורתו הקדושה להשתדל בין בגופו ובין בממונו אשר ילדי ישראל ילמדו ויתחנכו במוסדות תורה ויראה, ועוד יותר בזמנינו אלה אשר בעוה"ר חושך כיסה הארץ ורבבות מילדי ישראל מתחנכים במוסדות כפירה ושמד הן בארץ ישראל והן בארה"ב ובשאר מקומות הש"י, וע"י השתדלות ומאמצים זעירים יכולין להכניס תחת כנפי השכינה אלפי ילדים מאחב"י ולהעמיד בזה דורות שלימות של שומרי תורה ומצוות.

ובקונטרס זה נבאר בעוה"י ממקורות איתנים מתורה נביאים וכתובים ש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים גודל החיוב עפ"י הלכה המוטל על כל אחד להתעסק בענין זה בין בגופו דהיינו לדבר על לב האבות שיתנו לבניהם חינוך של יהדות, ובין בממונו דהיינו שמי שאין בידו להשתדל בגופו מחויב עכ"פ להחזיק בממונו להעוסקים בזה, וכן חיובא רמיא להקים ולתמוך המוסדות המתמסרים למטרה נשגבה זאת, לסייע ולאפשר שכל ילד וילדה מעדת ישראל יוכלו לקבל חינוך של תורה ויראת שמים.

הן אמת שכל אחד עמוס עם הרבה צדקות להחזקת הרבה מוסדות התורה בא"י ובחו"ל, וגם בעד יחידים נצרכים והכנסת כלה וכו', אבל יש לדעת דלהחזיק מוסד העוסק בהצלה רוחניות של ילדי ישראל להצילם מצפוני חינוך של כפירה ומינות וזוהמא הוא חיוב המונח אקרקפתא דגברא מטעם הרבה מצוות עשה ול"ת כאשר יתבאר בקונטרס שלפנינו, וכמו כן חיובא רמיא ללמד ולהורות את האנשים והנשים המבוגרים שרצונם לדעת דיני התורה ולהתנהג בדרך התורה (גם להקים להם קהלות לעצמן עם רב הכולל שישתדל בעד כל צרכיהם, בין עם ההורים ובין עם הילדים וכו', שהנסיון הוכיח שזה הדרך היותר מוצלח בעבודת ההצלה).

ויש לדעת שאין חיובו מצד מצות צדקה גרידא, דיהא האדם יכול לפטור את עצמו מחיובו ומהשתתפותו בזה לאחר שכבר נתן לצדקה מעשר מנכסיו ולבא בטענה לומר דיותר מזה לא חייבו התורה וחז"ל, או שיהא יכול להשתמט מליתן לדבר זה לומר שהברירה בידו לבחור ליתן צדקה לאיזה נצרך או לאיזה מוסד שרוצה (דכל דלא קיימי עניים קמי' יכול

ישראל ערבים

לבחור ליתן לאיזה דבר מצוה שירצה, וגם בדקיימי עניים אם העני או אחרים הולכים לקבץ בעדו שוב היחיד אי"צ ליתן לו די מחסורו, ויוצא במה שנותן לו דבר מה), או לומר שעצם הדבר ליתן מעשר מהכנסותיו אינו חיוב גמור לכמה פוסקים, או לטעון שאין חיוב על אדם להוציא ממון לסייע לבנים של אחרים (הדרים בערים אחרים) ללמדם תורה (דזה חייב רק האב כנפסק בשו"ע יו"ד הל' ת"ת).

דבל תירוצים אלו לא שייך לעניינינו דלהציל נפשות ישראל מיד הקמים עליהם להחטיאם ולעקור מהם אמונת ה' ותורתו הק' הוא מ"ע דאורייתא המונח אקרקפתא דגברא כמו הנחת תפילין ותקיעת שופר, כמו שיבואר בעזה"י בארוכה בקונטרס הזה בפנים, דמלבד חיוב הערבות שקיבלו כלל ישראל בהר גריזים ובהר עיבל והעונשים הגדולים במי שאינו מקיימו שהוא נעשה שותף גמור לכל חטאותם ועוונותיהם מחמת זה [ונראה שחיובא רמיא על האדם להוציא ממון מחמת חיוב ערבות כמו שמחוייב להוציא ממנו על כל חיובי ומצוות התורה, ויותר מזה מבואר במג"א (סי' תרנ"ח סק"ב) שאם בעיר אחרת אין להם אתרוג ישלח להם אתרוג המיוחד שלו והוא יצא בעירו באתרוג של הקהל (וע' א"ר שם)], יש עוד בזה כמה מצוות עשה ולא תעשה, וביניהם מ"ע של הוכח תוכיח את עמיתך וגו', מ"ע של אהבת ה', מ"ע של ואהבת לרעך כמוך וגו', מ"ע של לימוד תורה לאחרים, מ"ע של צדקה וגמ"ח, מצות לא תעשה של לא תעמוד על דם ריעך, מל"ת של ולא תשא עליו חטא, מל"ת של ולפני עור לא תתן מכשול, ועוד הרבה תולדות וסניפים של כמה מצוות עשה ומצוות לא תעשה כאשר יבואר בפנים בארוכה בס"ד, וממילא שלא נפטר מחיובו במה שנותן צדקה לשא"ד, ואף אם כבר נתן שיעור מעשר עדיין מחוייב בזה, כמו מי שנתן מעשר לצדקה שאינו פטור מלקנות תפילין וד' מינים, וממילא שלא משנה וגם אין נפק"מ כמה נותן לצדקה עדיין מחוייב עפ"י הלכה להשתדל בזה או להוזיל מכספו לסייע להעוסקים בזה, וגם דלא מהני לזה שיעור מעשר מנכסיו, דמחוייב לפזר בעד מצוה זה לכל הפחות חומש מנכסיו כמו שמחוייב לפזר על כל מ"ע חיובית המונח אקרקפתא דגברא (ואולי אף כל נכסיו) כמבואר כל זה בארוכה בפנים הספר.

ישראל ערבים

עוד זאת דמבואר בחז"ל דהתקין רבי יהושע בן גמלא שבני העיר מחוייבין להושיב מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר כדי שכל בני אותה העיר העניים יוכלו ללמוד אצלם תורה (חנם אין כסף), והוא תקנה קבועה מחז"ל, ונפסקה ג"כ להלכה בשו"ע (יו"ד סי' רמ"ה ס"ז) דמושיבין מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר וכו', ומבואר בשו"ע חו"מ (סי' קס"ג) דמצד תקנה זו חייבין כל הקהל להשתתף בהחזקת הת"ת אף מי שאין לו בנים, וכופין את העשירים להחזיק בני העניים, ממילא שמצד תקנה קבוע הנ"ל בכל עיר ועיר שמתיישבים בתוכה פליטים ממדינות הקומיוניסטית (כגון ממדינות רוסיא) או ממדינות הערביים (כמו ממדינת איראן) וכו' והם מסכימים לשלוח את בניהם לבתי תלמוד תורה אז חיובא רמיא על כל בני אותה העיר להמציא ולשכור מלמדים ללמד את בני הפליטים העניים תורה ומצוות - חנם אין כסף (על כן תושבי ירושלים מחוייבין לשכור מלמדים ללמד את כל הילדים הדירים בירושלים, ותושבי נוא יארק מחוייבין ללמד תורה לכל ילדי עיר נוא יארק, וכן תושבי לאנדאן לבני לאנדאן וכו'), ואף שבעוה"ר בזמנינו עתה אין יד ביד תקופה לכוף ולהוציא (בעל כרחו) ממון מיד בני העיר על זאת, אבל כל אדם יש לו לדעת חובתו בעולמו כי בנפשו הוא.

* * *

ובאמת שאין להבין הקרירות השורה בין הציבור הרחב בשטח זה, הלא מלפנים זאת בישראל כשנפש אחד מישראל נפל בצפרני השמד התרגז תבל ומלואה וינועו אמות הסיפים וכל כלל ישראל התאזרו חיל באש מתלקחת להצלתו, ולא נתנו שינה לעיניהם ותנומה לעפעפיהם עד אשר עלתה בידם בס"ד להצילו, אבל עתה בעוה"ר שלעינינו נשמידים רבבות מילדי ישראל, והעולם שקט ושלו איש תחת גפנו ותאנתו, ואין איש שם על לב להשתדל להצילם, ואין מרעישים תבל ומלואה על כך.

הלא בודאי אם הי' שומעים שרוצים להרוג נפש אחת מישראל הי' מפזרין ממון רב להצלתו (וכמו שרואין בעזהשי"ת כשנחלה ח"ו א' מישראל בחולי מסוכן רח"ל ואין לכסף מוצא לרפואתו אזי תומ"י מאספים וממציאים סכומים גדולים להצלתו), כל שכן אם היו שומעים

שמשפחה שלימה עומדת בסכנת כליון וק"ו כפר שלימה, או עיר שלם ח"ו, וק"ו ב"ב של ק"ו מדינה שלימה, ודאי שכסף לא הי' נחשב לכלום וכל א' הי' מפזר הון תועפות להצלתם, ובעוה"ר בזמנינו עתה חלק גדול מכלליות עם ישראל מתחנכים במוסדות של שמד וכפירה והורו לנו חז"ל דגדול המחטיאו יותר מההורגו שההורגו הורגו בעוה"ז והמחטיאו הורגו בעוה"ז ובעוה"ב, אבל לדאבונינו אין איש שם על לב לעמוד לימינם להצלתם, אין זה אלא שמחמת שיעבוד הגליות אין אנו מרגישים אמיתיות דברי חז"ל הנ"ל ואין הדבר קבוע בלבינו ובהרגשותינו, ואין בשר המת מרגיש.

בואו וראו איך נגע הדבר לנפשו הטהור של מרא דארעא דישראל וריש גלותא מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע שהדגיש כמה פעמים שמתירא שבעולם העליון יצטרך ליתן דין וחשבון על שלא עשה כדי הצורך להצלת רוחניות של עדת אחבנ"י הספרדים (אף שבנה עולמות של תורה במוסדותיו הקדושים בד' כנפות תבל שבו נתחנכו ומתחנכים עשרות אלפים בנים ובנות על דרך התורה והיראה וחסידות), וכן ידוע שנחלה במחלה מסוכנת שלא נתרפא ממנו בשלימות עד עת פטירתו לגבהי מרומים כשנצטער על הצלה רוחניות של ילדי מאראק"א (שהעלו אז הציונים הטמאים לארצינו הקדושה על מנת להעבירם על הדת רח"ל), ובשמעו בעת חליו מהפעולות הגדולות של חברת "יד לאחים"^א, אשר

א ואספרה לדור אחרון מה שעוררני לעסוק במצוה זה, בשנת תשל"ב לפ"ק בעת שמדינת רוסיא פתחה מסך הברזל ונתנה רשות לאחבנ"י לצאת ממדינתם לאיזה מדינה שירצו, ורובם עלו לארצה"ק, ובבואם שם סידרו אותם הציונים במושבות שאין שם רוח תורה ויראה ואת בניהם סידרו למוסדות שמד וכפירה, סוף מעשה במחשבה תחילה להעבירם על דתם ועל דת קונם, וקמו עסקני המוסד הקדוש "יד לאחים" להצילם מהקמים עליהם וביקשו שכלל ישראל יעמדו לימינם, אז ציווה כ"ק אדמו"ר מסאטמאר זצוק"ל זי"ע לבחורי ישיבתו הק' שבמשך שבוע ההוא ימציאו סך של עשרה אלף דאללער לסייע סיוע כספיות לעסקנים הנ"ל [אשר מעולם לא עשה מרן זי"ע דבר כזה לחייב בחורי הישיבה בסכום קצוב לשום מטרה, אף לא למוסדות שלו כשעמדו במיצר], ואז נתמנית ע"י הרב הגאון ר' נתן יוסף מייזעלס שליט"א (ראש הישיבה דאז, וכעת אבדק"ק דק"ק אבני שלמה במאנסי נ.י. יצ"ו) עם עוד תשעה בחורים להיות הגבאים לגבות הסכום הנ"ל מהבחורים, ואני הק' נתמנית להיות היו"ר של

ישראל ערבים

כידוע עוסקים במסי"נ להכניס ילדי ישראל למוסדות התורה ויראה אמר אילמלי הי' לי כח הייתי הולך לקבץ ממון מבית לבית בעד פעולתם, וכן תמך במלוא עוז ותבע לתמוך את שאר המוסדות הקדושים העוסקים בהצלה רחניות.

אבל בעוה"ר רוב האנשים אין שמים על לב גודל חיוב הענין והאחריות הגדולה והעונשים המרובים הקשורים במי שאינו משתדל בזה, והסיבה מפני שאינן מתבוננים בדבר שבמעט פעולות יכולין להציל דורות שלימים לה' ולתורתו המה ובניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות, ואינם מתבוננים שבכל רגע אשר מתרשלים בזה נאבדות דורות שלימות מכלל ישראל לכוחות הסט"א ר"ל, מחמת רוח הכפירה וההפקרות הגדולה השורר בבתי החינוך החפשיים שבזמנינו ובפרט בבתי החינוך של הכופרים הציונים בארץ ישראל רח"ל, גם לרבות החינוך החפשי - הכפרני וההפקר השורר בכל העולם כולו, ובפעולות קטנות תלוי המשך דורותיהם, הלנו או לצרינו, שהרי אם נחמיץ את השעה מלהשתדל בזה בעוד מועד כשעדיין עת הכושר להביאם תחת כנפי השכינה (שאבותיהם של הילדים עדיין יש להם רוח אמונה וחלק גדול מהם מסכימים פחות או יותר שבניהם יהי' שומרי תורה ומצוות) יפלו ח"ו בני' שערי טומאה המה ודורותיהם (ששוב הם לא יתרצו לשלוח בניהם למוסד תורה ויראה), ויוסיפו גם המה על שונאינו לחרף ולגדף מערכות אלקי ישראל ולנאצו בכל רגע מימי חייהם, כמה צער יש להשכיח הקדושה ולכנסת ישראל מזה, אהה !! לבי לבי על חלליהם.

הגבאים, ובעזה"י זכינו לברך על המוגמר וקודם עבור הזמן הי' בידינו יותר מסכום הנדרש, ונכנסנו אל הקודש פנימה ומסרנו המעות ליד כ"ק אדמו"ר זי"ע, וממש צהלה פניו מרוב שמחה ובירכנו במאור פניו, וב"ה מאז ועד עתה הנני עוסק בדב"ז לסייע לכל המוסדות העוסקים בזה.

ב וזל"ק כ"ק רבינו מסאטמאר זי"ע (דברי יואל מכתבים, ח"א מכתב קכ"ב)... לבי לבי על אותם ילדי ישראל אשר גודלו וטופחו על ברכי התורה ועתה הועלו בזאת השנה לארה"ק ולאסונינו פשטו מעליהם עדיי הר חורב, ולא לאמונה גברו בארץ, גזלו אותם מחיק התורה הכניסו אותם לבתי ספר של מינות וכפירה והעבירו אותם על דתם רח"ל, וקול דמי זרעינו צועקים אלינו להצילם, ומי גבר יוכל למלט נפשו מאחריות גדולה זו הרובצת על כל אחד ואחד, אחרי שלא עשינו די הצורך להקהל ולעמוד על נפש ילדינו שלא יפלו תהום רבה ברשת

ישראל ערבים

ולעומת זה אם מקרבים אותם תחת כנפי השכינה כמה שמחה ותענוג הוא גורם בעולמות העליונים להשכינה הקדושה ולכנסת ישראל במה שבני המקום ב"ה ונשמות של נדחי ישראל שבים אל חיק האמונה.

והנה אין דברינו בקונטרס זה לחייב לצאת בין פושעי ישראל ולדבר על לבם לשוב לחיק יהדות ולהוכיחם על פשעיהם ולהתווכח עמם לעשותם בעלי תשובה, דבר זה צריך מתינות גדול ולא נמסר רק לגדולים בתורה, אשר בטוחים בנפשם שדבר זה לא יזיק להם, וגם יודעים מה מותר ומה אסור לדבר, ושלא לעשות פשרות וכו' וכו', דבלא"ה כמה קלקולים יכולים לצמוח מזה, וכידוע פי' הח"ס (פ' אמור) לנפש לא יטמא בעמיו שבשביל שרוצה לקרב נפשות הנדחות ליהדות לא יטמא בעמיו לא יטמא את עצמו או אחרים שעמך במצוות, וע"ע דברי יואל (ח"ו ע' ש"ע) מה שכ' בענין זה, גם כבר נקבצו ובאו בענין זה מפי ספרים וסופרים בס' ילמד דעת³.

אולם בקונטרס זה דברינו אודות להשתדל להביא למוסדות התורה ילדים קטנים שעדיין לא טעמו טעם חטא, אשר לאבותיהם אין להם הדעת להבדיל בין קודש לחול ובין טמא לטהור, ולאותן שאין הכח או היכולת והאמצעות לסדר ילדיהם למוסדות התורה (גם יש ביניהם אשר דרים במקומות מפוזרים אשר מוסד תו"י מרוחקות מבתיהם מאות פרסות)

טמנו להם, ואוי לדורינו שכך עלתה בימיו לישוב בשלוה אשר להט החרב מהתהפכת יום יום על ראשי ילדי ישראל ואין דורש ואין מציל... עכל"ק.

עו"ש (במכתב קפ"ו, לטובת חברת רב-טוב) בזמן האחרון הגיע הרבה פליטים מאחבנ"י מרוסיא... צריכים לקרבם לחיים של תורה ושמירת המצוות... וגודל המצוה של הצלת ישראל אין לשער... להציל מה שאפשר להציל מצפרי הכפירה רח"ל לתורה ויהדות... ואשרי חלקו של כל מי שמסייע לדבר גדול ונשגב כזה להציל נפשות מישראל עכל"ק.

ג ובאמת שגם זה אינו כלל, דאיתא בסה"ק פאר לישרים (דף כ"א) משמ' דאור שבעת הימים הבעש"ט הק' זי"ע שהבעש"ט ציווה לאנשיו לנסוע לתקן העולם, ואמר שאף שעיי"כ נדבק בו מן הרע אעפ"כ צריך לירד לגיהנם למען השית"ב, אלא שלאחר שתיקן העולם צריך לנקות עצמו כמו שמנקין המרדה (המכבדות) לאחר שכיבד החצר עכל"ק ואין אתנו יודע עד מה, ובמק"א הארכתי בזה, וכן בס' חיי מוהר"ן (פ' עבודת ה' סי' צ"ו) שכמ"פ הזהיר מאוד לקרב נפשות להשי"ת לדבר עם בני"א לעורר ולהשיבם לקרבם להשית"ב.

ישראל ערבים

וממילא שנותנים ילדיהם ללמוד בהמוסדות אשר במקומם אשר תוצאותיו מי ישורנה רח"ל, וכידוע שרבים חללים הפילה.

ומלבד ההשתדלות להכניס הילדים של הפליטים הללו למוסדות התורה דרוש עוד הרבה עסקנות [כגון למולם - ללמוד תורה והלכות עם ההורים - להמציא חם תשמישי קדושה - להכשיר המטבחיים שלהם - שיעורים בכשרות ובזהירות מאיסור בשר בחלב - הילדים שחלושים בחדר ללמוד עמהם קצת בערב - שידוכים - לסדר להם חופה וקידושין - ללמדם טהרת המשפחה - להזמין על שבתות בשכונות חרדיים (שידעו וירגישו מה זה שבת) - להעמיד להם מגידי שיעורים ורבנים ומורי הוראות - בבר מינן לסדר להם שיבואו לקבר ישראל, וכהנה וכהנה], על כן מי שמרגיש בנפשו שיוכל לסייע בגופו בעסקנות הנ"ל חיובא רמיא עליו להשתדל בזה.

* * *

ואף שיסוד הקונטרס מיוסד על ענין הנשגב להביא ילדי ישראל הנדחים תחת כנפי השכינה, אבל באמת על הכלל כולו יצא שחיוב גדול ונורא מוטל על האדם בכל חלקי החיים להיות בכלל מזכי את הרבים, כגון להרבות שיעורי תורה, ולהשתדל לשפר מצב החינוך בהתלמוד תורות ובבתי החינוך לבנות, שהם דורות העתידות, וכל ילד או ילדה שיכולין להגביהו במעלה יותר בתורה וביראת שמים הוא חיוב וזכות גדול, וכן כשרואה מי שאינו מניח תפילין כדת או שאינן כשרים עפ"י הלכה (וכן בנוגע ציצית) לעוררו על ככה, או כשרואה חברו שמתרשל לבא לביהכ"נ להתפלל לעוררו על כך, וכמו כן יש חיוב למחות בעוברי עבירה, כגון למחות בהמדברים לשון הרע או רכילות (כל שכן ניוול פה ח"ו) או בהמדברים בביהכ"נ באמצע התפלה או קרה"ת, וכן לעמוד על המשמר בכל פירצה ופירצה בעניני צניעות והמאדע"ס וכו', וכן למחות בכל חומר הדין בהמחטיאים את הרבים רח"ל וכו', או כשרואה חברו קורא עתונים ובפרט מאגעזינע"ן או יודע שמחזיק בביתו כלים טמאים טעלעוויזשע"ן או ווידיא"ו וכו' להוכיחו על כך עד שיסיר מזה, וכן להוכיח מי שקונה מאכלים עם הכשרים מפוקפקים, וכו' וכו' אשר אי אפשר להעלות הכל על הכתב.

ישראל ערבים

קראתי שם הקונטרס "ישראל ערבים" על פי מה שאחז"ל ישראל ערבים זה לזה, שבני ישראל קיבלו עליהן ערבות איש על אחיו לקיים כל מצוות התורה (וכמבואר בארוכה בפנים בפרק א'), וגם כי שמי הדל בקרבו.

קונטרס הנוכחי הדפסתי לראשונה בתור נספח לספרי ישראל והזמנים מהדו"ת (שנת תשמ"ה לפ"ק), ומאז נדפסה עוה"פ (עם תוספות מרובה) ע"י מפעל הקדוש יד לאחים העוסקים במסנ"פ בעבודת הצלת נפשות בארצינו הקדושה, ואח"כ חזר ונדפסה ע"י המוסד הקדוש חסד לאברהם (שנתייסדה ע"י כ"ק אדמו"ר מסקולען זצ"ל זי"ע) העוסקים במסנ"פ בעבודת הצלת נפשות בארה"ק ובחו"ל, ושוב נדפסה ע"י עסקני המוסד הק' נחמת ישראל העוסקים במסנ"פ לסדר שאחבנ"י יוצאי בוכארא ורוסיא הדרים פה בברוקלין לא ישלחו ילדיהם למערכת החינוך המממשלתי (פובלי"ק סקו"ל בלע"ז) רק למוסדות התורה שבסביבותינו ליתן להם חינוך יהודי, וכעת הנני חוזר ומדפיסו לתועלת ולזיכוי הרבים, בין פסחא לעצרתא שנת תשס"ה לפ"ק.

ובזכות שנשתדל לקרב נדחי ישראל במהרה יקויים בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס (שלאחר שנדחי ישראל יתכנס תחת כנפי השכינה יבנה השית"ב ירושלים עיה"ק וערי יהודה), ויקוים הפסוק והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים כב"א.

ישראל דוד הארפענעם



פרק א'

חייב מצד מצות תוכחה

(א) כ' בתוה"ק (פ' קדושים יט יז) הוכיח תוכיח את עמיתך וגו' (א), והוא מ"ע מה"ת לכל מוני המצות, והדברים מבוארים בגמ' מס' ערכין (דף ט"ז ע"ב) וברמב"ם הל' דעות ובשאר מקומות, (וע' תוס' ברכות דף ל"א ריש ע"א דגם על מידי דרבנן צריך להוכיחו).

(ב) ז"ל הריקאנטי (בטעמי המצות מ"ע צ"ט) טעם מצוה זו פשוט כיון שאתה ערב פרעון (וקיי"ל דבע"ח) רצה מזה גובה רצה מזה גובה (על כן) צריך אתה להוכיחו פן תלכד בעונו עכ"ל.

(א) אף שיש פוסקים דס"ל דבמומר להכעיס ליכא מצות תוכחה [עשו"ת מהר"ם שי"ק (או"ח סי' ש"ג) ושו"ת חלק לוי (יו"ד סי' ס"ב) ולא חייב ערבות, ואינן מצווים להפרישו מאיסור ע' דגו"מ (יו"ד קנ"א), ובס' דרך פקודיך (מל"ת י"א אות ד') כ' דמי שאינו מאמין בתורה ובמצוותיה המה כגוים גמורים ואינם נכנסים עמנו בגדר הערבות], והלא מחלל שבת בפרהסיא דינו כמומר להכעיס ולכאורה להנ"ל אין עליהם מצות תוכחה, וכן בס' פי צדיק (ע' פ"ז) מביא משמיה דהגה"ק מרן מצאנו זצ"ל שאמר בזה"ל עברנו ש"ס וראשונים ואחרונים ולא מצינו שנהיה ערבים רק עד כדי חילול שבת בפרהסיא שאז נפסק הערבות, ושם ציין מס' נועם מגדים (פ' מסעי בד"ה ובספר) כי המחלל שבת הרי הוא ככופר בעיקר ואינו בכלל ישראל ובערבות.

ובס' תהלת חיים (ע' קנ"ט) מביא בשינוי קצת מימרא דבעל דברי חיים זצ"ל הנ"ל, וא"כ נימא נמי שאין חייב להביא ילדים מחללי שבת תחת כנפי השכינה, זה אינו חדא דקטנים מחללי שבת אין דינם כמומרים מאחר שלא בני מצוות ניהו וכמ"ש בס' נשמת שבת (ח"ה, סי' תצ"ה-ב), ועוד דילדים אלו נידונים כתינוקות שנשבו דלכו"ע דינם כאנוסים ובודאי דיש בהם חייב תוכחה וערבות כמבואר ביו"ד סי' קנ"ט בהג"ה.

(ג) ו"ל הרמב"ם (ספה"מ מצו' ר"ה) שצונו להוכיח החוטא ולמנוע אותו ממנו במאמר התוכחה וכו' אנחנו מצווים שלא נחטא ושלל נעזוב זולתינו מאומתינו שימרה וכו' עכ"ל.

ועוד דאף במומרים להכעיס דעת הרבה פוסקים דמצווים להוכיחם [כמו שכ' בברכ"י ובגליון מהרש"א (יו"ד סי' קנ"א) והפמ"ג בס' מתן שכון של מצוה (חקירה ד', דמומר מיקרי עמיתך) ובשו"ת עין יצחק (אה"ע סי' א') ובס' מנ"ח (מצוה ר"ה) ובמהר"ם שי"ק (עה"מ שם) שו"ת דברי יואל (יו"ד סי' נ"ט), ועיי"ש דמחויבים לבנות מקוואות אף בבתי מדרשים פסולים שאסור ליכנס לתוכן כדי להציל בני ישראל המומרים מאיסור נדה, והסכים לדבריו בשו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' ע"ט), וע' בה"ל (סי' תר"ח ד"ה אבל)].

ובשו"ת מהר"ם שי"ק (חאו"ח סי' ש"ג) כ' דאף דמצות תוכחה ליכא במומר להכעיס אבל חיוב ערבות יש כל שיכולת בידו לאפרושי מאיסור (אלא דכשאינם רוצים לשמוע ולקבל ממנו אז ליכא גם ערבות), [אלא שבשו"ת אבני נזר (יו"ד הל' ע"ז סי' קכ"ו) כ' דעל מומר ליכא ערבות (דחיובו מדכ' וכשלו איש באחיו ומומר לאו בכלל אחיו הוא) וכן הוא בס' דרך פקודיך הנ"ל].

ועוד די"א דחיוב לאפרושי מאיסורא איכא אף במי שאינו בכלל תוכחה כמו שכ' בתשב"ץ (ח"ג סי' קל"ג) דאף עכו"ם מצווין להפרישו (אף דבעכו"ם ליכא חיוב ערבות), ועמג"א ומ"ב (סי' שמ"ז) מהג"א דגם בעכו"ם שייך איסור מסייע ידי עוברי עבירה (אף באופן דלא שייך לפני עור כגון בחד עבר דנהרא).

ובעיקר הדבר ידוע שי"א דאם מתבייש לחלל שבת בפני אדם גדול לא חשיב מומר לכל התורה, ושיטת בעל העיטור דאינו מומר אא"כ מחלל שבת בעבודת קרקע, ובשו"ת נשמת שבת בחלק התשובות לשו"ע סי' שכ"ט הארכנו בזה הרבה.

ובס' מעורר ישנים (אות ע"ח) כ' שמחויבים לעשות תקנה גם לרשעים עוברי עבירה לתיאבון (ואף מחללי שבת) שלא יחטאו.

(ד) וז"ל רבינו יונה (שער ג' אות ע"ב) הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, הוזהרנו בזה שלא נשא חטא בחטא חברינו בהמנענו מהוכיח אותם וכו' כל העדה יענשו עליו אם לא יוכיחהו וכו' ואפילו אומות העולם (יענשו בחטא אחרים) כדמצינו ביונה שאמרו הגוים ונדעה בשל מי הרעה הזאת(ב), כש"כ ישראל שהם ערבים זה בזה.

(ב) וכ"כ בספר חסידים (אות תתשכ"ד) דכשרואה עכו"ם עושה עבירה ימחה בו שהרי שלח הקב"ה יונה לנינוה להשיבם (כי כשהקב"ה כועס אין עת רצון), וכ"כ בס' התשב"ץ (ח"ג סי' קל"ג) שחייב להפריש ולמנוע את עכו"ם מלעבור על ז' מצוות שלהן, וכן במהרש"א (סנהדרין דף נט:), ניותר מזה כ' במל"מ (פ"י מהל' מלכים ה"ז) שאם אינו מפריש את העכו"ם מלעבור על מצוות שלהן עובר על לפני עור, מיהו בש"ך מבואר דאף ישראל מומר ליכא איסור מסייע שאינו מחויב להפרישו מאיסור, כל שכן לא עכו"ם, והארכנו מזה בשו"ת ויברך דוד ע' שמ"ו בהגה שמתחת לקו, וע' בהמצויין בדברינו שם ואכ"מ, ועשו"ת דברי יואל (חיו"ד סי' צ"ב אות ג') ובס' ילמד דעת (ע' תקי"ד)].

דרך אגב יוצא מזה: א) שחייב תוכחה הוא אף במי שאינו עמו בתורת ערבות (כעכו"ם שלא קיבלו בנ"י ערבות עליהן), (ב) שגם מצד מצות תוכחה (לא מצד ערבות) אם לא הוכיחו הוא נתפס בעונו, וע' בס' משנת רבי אהרן (מוסר ע' רמ"א), מיהו יש לדחות דבישראל שיש דין ערבות אם לא מיחה נתפס על אותו עון ממש שחטא הלה (כערב בעד ממון שנתחייב באותה סכום ממון שלווה הלוה) מלבד על מה שביטל מצות תוכחה, אבל אצל עכו"ם דליכא קבלת ערבות רק מצות תוכחה אם לא הוכיחו רק נענש על שעבר על מצות תוכחה אבל לא נתפס על העון עצמו שעבר הלה.

עוד מוכח מזה דלא כמו שכ' הפמ"ג בתיבת גומא (חקירה ד') להסתפק אי מחויב להוכיח אדם על מצות עשה כיון דתוכחה מדין ערבות

וערב אינו משועבד רק שלא יפסיד הבע"ח לא שירות, ולהנ"ל הלא מצות תוכחה אינו מצד ערבות אלא שני דברים הם (שהרי אף על עכו"ם יש מצות תוכחה), ובאמת שכן מפורש בספר חסידים (סי' ה') דמצוה להוכיח אף על מ"ע [ומשמע שם דהיינו אף על מ"ע דרשות שכ' שם דמצוה להוכיח על כל רמ"ח מ"ע, ועיי"ש בהגהות משנת חסידים ובמקו"ח], הרי שערבות ותוכחה שני ענינים הם, וכ"מ מד' החינוך שכ' (במצוה רל"ט) דגם נשים מציווין על מצות תוכחה, אף שכ' הרא"ש דנשים אינם בכלל ערבות [מובא בדברינו להלן בפרק ב' וע' מה שהארכנו שם בזה]. ובמס' ע"ז (דף י"ח ע"א) שאשתו של רחב"ת נענשה על שלא מיחתה בבעלה, וכן הוכיחו האחרונים שחייב להוכיח גם את נשים מההוא דמס' שבת (דף נד: אנשי ביתו וכו') ומס' ברכות (דף כ. סבר דבת ישראל) ומשם (דף ל"א ע"א שעלי הכהן הוכיח את חנה), וכן במס' שבת (דף נד: פרתו של שכינתו של ראב"ע היתה יוצאה ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים, ומתוך שלא מיחה בה נקראת העבירה על שמו, [מיהו זה יש לדחות להסוברים דאיש לאשה הוא בכלל ערבות], וכ"כ בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' ש"ג) דשני מצות הן, וכן מביא בשדי"ח (אסיפת דינים מערכת ה' אות ב') משם ס' צרור החיים, בעל כנה"ג ובעל חקרי לב (או"ח סי' מ"ח), והוכיחו כן מגמ' מפורשת במס' ביצה (דף ל' ע"א) דשייך תוכחה על מ"ע דתוספות יום הכיפורים, גם מבואר שם דגם לנשים חייב להוכיח (אם לא שברור שלא ישמעו שאז מוטב שיהיו שוגגין ולא מזידין), וכ"כ בס' טורי אבן (על הרמב"ם לבעמח"ס שמן רוקח פ"ו מהל' דעות ה"ז), [אמנם בפ"ת (יו"ד סי' קנ"ז סק"ה) ובאוהחה"ק (פ' דברים עה"פ במדבר) כתבו שמצות תוכחה הוא מטעם ערבות וצ"ע, וכן בשו"ת מהר"י אלגאזי (סי' ב') לאחר שהחליט שתוכחה הוא מטעם ערבות כדמוכח ממס' שבועות (דף לט:)] דילפינן מפסוק דוכשלו איש באחיו שכל שיש בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפס ונענש עליו, כ' דמיהת מדרבנן יש חיוב תוכחה אף בלא טעם ערבות ובזה יתיישב ד' הרא"ש מקושת מהר"ח אבולעפיא ז"ל שהוקשה על מה שכ' הרא"ש דנשים אינן בכלל ערבות ואילו מהגמ' במקומות הנ"ל מוכח דשייך מצות תוכחה לגבי נשים, וכן פשיט"ל בשו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' מ"ח) דתוכחה הוא מטעם ערבות

(ה) ובאחרונים כתבו שהא דמצינו כמ"ק בש"ס דיש חיוב לאפרושי מאיסורא הוא דבר תורה מחמת מצות תוכחה (ג) שמצוה מה"ת לא להניח בן ישראל לחטוא, ועשו"ת ח"ס (חור"מ סי' 100)

(ובאמת המגי' שם עמד על דבריו), ובעצם הדבר לא הבנתי ראי' הנ"ל כלל דבמס' שבועות הנ"ל המדובר רק בגדר ערבות ועונש למי שיש בידו למחות שהוא יתירה ממצוה תוכחה, כמו שהערב נכנס לגמרי במקום הלוה לשלם החוב הכ"נ שאר בני נכנסים במקום העברייך להענש על העבירה עצמה, אבל עצם מצות תוכחה הוא מ"ע אחריתא כדכ' הוכח תוכיח את עמיתך וגו' והמבטלה נענש על ביטול מ"ע זאת כמו שנענש על ביטול שאר מצוות עשה שבתורה, וע"ע בשו"ת דבר יהושע (ח"ג יו"ד סי' ע"ח ובח"ד סי' ס"ב).

וגם גוף דבריו דלא שייך ערבות על מ"ע לא זכיתי להבין לפמש"כ הראשונים בטעמא דמילתא דאף מי שיצא מוציא את אחרים דהוא מדין ערבות, הרי דיש מצות ערבות גם על מ"ע.

ובענין אי כופין את העכו"ם לקיים ז' מצוות בני נח ע' רמב"ן (עה"ת ויקרא יח-כח) ושו"ת מחנה חיים (ח"א סי' צ"א, וח"ב יו"ד סי' ח', וח"ג סי' מ"ו - דכופין) וס' המקנה (כלל ח' פ"ה, ושם סו"ח ג), וע' במג"א (סי' תצ"ח סקכ"א) ובשו"ת שו"מ מהדו"ת ח"ב סי' קל"ג, ישועות יעקב (סי' נ") ובק' נפש חיים (להגרו"פ, מערכת ת').

ובמה שכתבנו שאין ערבות לעכו"ם כן נמי כ' בשו"ת בית יהודה (יו"ד סי' י"ז) ועל כן כ' שבעכו"ם (בז' מצוות שלהן) ליכא חיוב לאפרושי מאיסורא שאין ערבות לעכו"ם, וצ"ע מה שבס' רב ייבי (עה"ת פ' וישב, עה"פ ויוסף הורד למצרימה) מביא משמיה דאור עולם מרן הבעש"ט הק' זי"ע שבשבע מצוות בני נח יש ערבות לישראל בעד האומות.

(ג) וכדקיי"ל ביו"ד (סי' ש"ג ס"א) דהרואה כלאים של תורה על חברו אפילו הי' מהלך בשוק ואפילו הי' רבו קופץ וקורעו מעליו, ואף בקטן יש פלוגתא בגמ' בקטן אוכל נבילות אי ביי"ד מצווין להפרישו אבל בגדול

קע"ז) דחיוב זה לאפרושי מאיסורא מוטל על כל אחד ואחד מישראל למחות ולפגוע בעוברי עבירה והבי"ד הם רק שליחים של הציבור להשגיח עיי"ש. [ואף מצינו כמה פעמים בש"ס ופוסקים שהקילו באיזה איסורים כדי לאפרושי מאיסורא, ובמק"א אכתבנו מזה].

ודאי לכו"ע מצווין עליו להפרישו, וכן מבואר בשאג"א (סי' נ"ח) דחיוב לאפרושי מאיסורא הוא מה"ת (עיי"ש שדן אי מותר למנוע מלאפרושי מאיסורא משום כבוד הבריות, דהלא גדול כבה"ב שדוחה ל"ת שבתורה), וכ"כ בשו"ת כתב סופר (יו"ד סי' פ"ג) דהוא מה"ת מצד מצות תוכחה, וכ"כ בס' שדי חמד (אספ"ד מע' ה' כלל ב') ושכ"כ בבית יודא (חיו"ד סי' י"ז) ובמנחת חינוך (מ"ח סק"ה), וכ"כ המ"ב (בשעה"צ סי' שמ"ז) [אלא שכ' שם דאינו מה"ת מצד מצות תוכחה אלא כשבידו למנוע מחבירו לעשות העבירה, אבל כשאינו בידו אינו אלא מדרבנן, ועל כן כ' הפוסקים דלהושיט איסור לישראל בחד עבר דנהרא (שיכול ליטלו בעצמו) אינו אלא איסור דרבנן משום מסייע ידי עוברי עבירה].

ובשו"ת ח"ס (יו"ד סי' י"ט) מבואר שהוא מטעם חיוב ערבות שקיבלו ישראל זה לזה [ועל כן כ' שם דלעכו"ם אין חיוב לאפרושי מאיסורא אף באיסורים (ז' מצוות) שהן מצווין עליהן], וכ"כ בשו"ת בית יהודה (עייאש, יו"ד סי' י"ז, וכ' ג"כ שמה"ט אין חיוב לאפרושי את עכו"ם מלעבור על ז' מצוות בני נח שאין ערבות לעכו"ם), ובשו"ת דברי יואל (חיו"ד סי' נ"ט) הוכיח דלאפרושי מאיסורא הוא מה"ת מצד מצות תוכחה וערבות, ועשו"ת פרי יצחק (ח"א סי' כ"ו) ושו"ת משפטיך ליעקב (יו"ד סי' מ"ד).

ובשו"ת ר' שלמה איגר (או"ח סי' ט"ו) כ' דהוא מצד חיוב מצות השבת אבידה (דעל ממנונו חס נפשו לא כל שכן) וע' עוד שם בחלק הכתבים (סי' י"ט).

מיהו בב"ח (סי' ש"ג) מבואר שחיוב אפרושי מאיסורא הוא רק מדרבנן שאסמכוהו על לאו דלפנ"ע.

ועשו"ת מהרש"ל (סי' נ"ה) שכ' דמצות תוכחה הוא עיקר ויסוד ויתר גדול לחיזוק דתינו.

(ו) **בס'** דברי מנחם (או"ח תר"ח) הוכיח מהא דמצינו אצל שמואל הנביא שהי' סובב והולך מעיר לעיר בכל מקום מושב בני"י כדי להדריכם בדרך ישרה ולהוכיחם על מעשיהם (כדכ' בשמואל א' ז-ט"ז והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל וגו') דמצות תוכחה שייכה אף כשאין רואים החוטא שחוטא, אלא צריך לסבב ולראות אולי יש חוטאים (ד').

(ד) ומה שמביא שם דדעת המערכי לב (ח"ב דף רמ"ה) אינו כן המעיין בדבריו המובא בשדי"ח (אספ"ד מע' ה' כלל ב') יראה שלא בא אלא לאפוקי בזה החיוב עד כדי הכאה דשמא לא יקבלו תוכחה, אבל אם ברור לו שיקבלו תוכחותיו מפורש שם דמחויב לחזור ולסבב בעיירות להוכיח והבן, וכדבריו יש להוכיח מלשון הזהה"ק המובא לקמ' דבעי למירדף בתר חייבא עכל"ק, ובשו"ת מחנה חיים (ח"ב או"ח סי' כ"ב) כ' דאם יודע בבירור שאדם רגיל לחטוא בהנה מחויב לילך ולהשתדל להוכיחם עיי"ש, (וצ"ע המובא בשמו בס' שבילי דוד או"ח סי' תצ"ו דאין צריך למחות במתפרצים נגד השי"ת שבעיר אחרת שרצים אחר תאות לבם וכו' והשבילי דוד חולק עליו עיי"ש וצ"ע, וצ"ל דשא"ה כיון שעושין כל בני העיר (להכעיס), עוד נראה דאם נתוודע לו שיש חוטאים אף שאינו רואם בשעת מעשה שחוטאים לכו"ע מחויב להוכיחם וכוונת המערכי לב לחזור לראות אם יש חוטאים, ונראה להוכיח כן מהמובא לעיל בדברינו דנעשו ערבין אף על הנסתרות, והיינו דהחיוב לחפוש ולחקור אף על עוברי עבירה בסתר, ואף שהבאנו שם מהירושלמי דביבנה נתבטל חיוב ערבות על הנסתרות היינו מפני שאין כח ביד ביי"ד להעניש ולכפות, אבל לא עצם חיוב תוכחה וערבות שמחויב להוכיח בעל עבירה אף שאינו רואהו בשעה שעובר ממש, שאולי אף מחויב לחפש ולחקור אחרי עוברי עבירה ולהוכיחם.

ובן בספה"ק משכיל אל דל (בהקדמה) כ' דאם יש דרך לסבב כל ערי ישראל להדריכם ולנהלם, בודאי בלי שום ספק שרמיא עליו לעשות כן כדרך שעשה שמואל.

ז) בסמ"ג (מ"ע ג') מביא שנסע מעיר לעיר וממדינה למדינה להוכיחם (לקיים מצות תפילין).

וע' סמ"ע (חור"מ סי' רמ"ט סק"ד) בטעם אמרם ז"ל דשונא מתנות יחי', שהוא משום שהלהוט אחר מתנות צריך להחניף את הבריות ואינו מוכיחן על מעשיהם הרעים שרואה בהם [ומזה דנו האחרונים להתיר לקבל מתנות מן עכו"ם להפוסקים שאין מצות תוכחה לעכו"ם].

ח) ב' בס' שרי חמד (אספ"ד הל' יו"ט) דמשאחז"ל כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נתפס על העון יל"פ בידו דייקא דהיינו בעט שבידו בקן קולמסו שיכתוב להודיע ברבים למחות ביד עוברי עבירה.

* * *

ועשו"ת זכרון יהודה (ח"ב סי' פ"ח) שג"כ הוכיח כן כיון שחיוב תוכחה הוא מטעם ערכות, וע"ע לשון השע"ת לרבינו יונה (שע"ג אות ע"ג), ולשון החובת הלבבות (שער חשבון הנפש פ"ג ד"ה והשבעה עשר) דהיושב בבדידות אין עליו חובת תוכחה, וי"ל דמיירי שאין יודע בהדיא שהם חוטאים (וקאי על מה שהקדים דהיושב בין עמי הארצים צריך תמיד להוכיחם דמסתמא מפני קוצר ידיעתם ממצות התורה ודיניו הם עוברים עבירות, וכמאחז"ל ולא ע"ה חסיד), משא"כ אם שמע וידע שהם חוטאים מחוייב ליסע לשם להוכיחם.

מעלת המוכיח

(ט) בזוה"ק (פ' תרומה) זל"ק(ה) אָפּ הַכּ הַהוּא זכאה בעי למירדף בתר חייבא ולמקני ל' באגר שלים וכו' בגין דיתחשב עלי' כאילו הוא ברא ל', ודא איהו שבחא דיסתלק ב' יקרא דקוב"ה יתיר משבחא אחרא ואסתלקותא דא יתיר מכלא וכו' תא חזי כל מאן דאחיד בידא דחייבא ואשתדל ב' למשבק ארחא בישא איהו אסתלק בתלת סלוקין מה דלא אסתלק הכי בר נש אחרא, גרים לאכפייא

(ה) והא לך דברי הזוה"ק מתורגם ללשון הקודש מתוך פי' הסולם:

אָפּ כך, צדיק ההוא צריך לרדוף אחר הרשע ולקנותו בשכר מלא, כדי שיעביר ממנו זוהמא ההוא, ולהכניע הסטרא אחרא, ויעשה אותו, כי נחשב לו כאלו הוא ברא אותו. וזה הוא שבח, שיתעלה בו כבוד הקב"ה, יותר משבח אחר, והתעלות הזו היא יתירה מכל. מהו הטעם. משום שהוא גרם להכניע הסטרא אחרא, ולהעלות כבוד הקב"ה. ועל זה כתוב באהרן, ורבים השיב מעון. וכתוב בריתי היתה אתו. בוא וראה, כל מי שאוחז ביד הרשע, והשתדל בו שיעזוב דרך הרע, הוא עולה בג' עליות, מה שלא עלה כך אדם אחר: גורם להכניע את הסטרא אחרא, וגורם שיתעלה הקב"ה בכבודו, וגורם לקיים כל העולם בקיומו למעלה ולמטה. ועל אדם זה כתוב, בריתי היתה אתו החיים והשלום. "וזוכה לראות בנים לבניו, וזוכה בעולם הזה, וזוכה לעולם הבא. כל בעלי הדין לא יכלו לדון אותו בעולם הזה ובעולם הבא". נכנס ב"ב שערים שברקיע, ואין מי שימחה בידו. ועל זה כתוב, גבור בארץ וגו' וכו', (וכרוז יוצא וקורא ואומר, עליונים ותחתונים העידו עדות, מי הוא שעושה נפשות ומזכה את הרשעים, דהיינו שמחזירם למוטב, ההוא שראוי לעטור אותו בעטרת המלכות על ראשו, ההוא שראוי לבא עתה לפני המלך והמלכה. כי המלך והמלכה שואלים עליו וכו'. אז מזדמנים ב' עדות, מאלו עיני ה' המשוטטות בכל העולם (דהיינו המלאכים המשגיחים על העולם) ומעידים עדות זו וכו'. אז נתייקר

(לכפות) סטרא אחרא וגרם דאסתלק קב"ה ביקרי', וגרם לקיימא כל עלמא בקיומיו' לעילא ותתא ועל האי בר נש כתיב בריתי היתה אתו החיים והשלום, וזכי למחמי בנין לבנוי, וזכי בהאי עלמא וזכי לעלמא דאתי, כל מארי דינין לא יכלין למידן לי' בהאי עלמא ובעלמא דאתי, עאל בתריסר תרעי (י"ב שערים) ולית מאן דימחי ביד' ועל דא כתיב גבור בארץ יהי' זרעו דור ישרים יבורך, הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד זרח בחשך אור לישרים וגו' וכו' כדין גוון אחרא דנחית לתתא קאים ואחיד בשפולי דהאי אדרא וכרוזא נפיק וקארי ואמר עלאין ותתאין אסהידו סהדותא מאן איהו דעביד נפשאין וזכי לחייביא ההוא דעטרא דמלכותא על רישי' וכו' דהא מלכא ומטרוניתא שאל' עלי' כדין אודמן תרין סהדין מאינין עיני' ה' דמשטמי בכל עלמא וקיימין בתר פרגודנא (מחיצה) וסהדן סהדותא דא ואמרי הא אנן סהדין על פלניא בר פלניא וכו' כדין אתיקר הקב"ה בחדוה שלימתא, בי' שעתא אודמן חד ממנא דאיהו גזברא על דיוקנין דצדיקיא וכו' ורמוז קב"ה לההוא ממונא ואייתי דיוקני' דההוא בר נש דעבד נפשן

הקב"ה בשמחה שלמה. אשרי חלקו, "שגם אביו נזכר לטובה" (כי העידו עליו פלוני בן פלוני). וכו' ומוסרים בידו של הצדיק ע' מפתחות, שכל אוצרות אדונו בהם וכו' אז המלך מברך לצורת צדיק ההוא בכל הברכות שבירך את אברהם כשעשה נפשות הרשעים. והקב"ה רומז לד' מחנות מלאכים עליונים ולוקחים צורה ההוא והולכים עמה, "והוא נכנס לע' עולמות גנוזים, שלא זכה בהם אדם אחר זולתו. כי אלו הגנוזים הם לאותם שעושים נפשות הרשעים". ואם בני אדם היו יודעים כמה תועלת וזכות זוכים בשבילם כשמזכים אותם בתשובה, היו הולכים אחריהם ורודפים אותם כמי שרודף אחר החיים. עני מזכה בני אדם בכמה טובה בכמה אוצרות עליונים, והוא אינו כמי שזיכה את הרשעים, מה בין זה לזה. אלא מי שמשדל ועושה צדקה עם העני, הוא משלים חיים לנפשו,

דחייביא וקאים לי' קמי' מלכא, ומטרנותא ואנא אסהדנא עלי' שמיא וארעא דבההוא שעתא מסרין לי' לההוא דיוקנא וכו' ומסרין ביד' ע' מפתחן דכל גנזיא דמארי בהו, כדן מלכא בריך לההוא דיוקנא בכל ברכאן דברוך לאברהם כד עבד נפשאן דחייביא וקב"ה רמוז לד' משריין עלאין ונטלין לההוא דיוקנא ואזלין עמי' ואיהו עאל לע' עלמין גנזיין דלא זכי בהוא בר נש אחרא בר אינון גנזיין לאינון דעבדין נפשיה דחייביא ואילמלי הוו ידעי בני נשא כמה תועלתא וזכו וזכאן בגינייהו כד זכי להון הווי אזלי אבתרייהו ורדפי לון כמאן דרדיף בתר חיין... מסכנא (עני) זכי לכר נש בכמה טבאן בכמה גנזיין עלאין, לא איהו כמאן דזכי בחיובא וכו' (דהמזכה לחייבא יותר טוב מצדקה לעני. ניצוצי אורות להחיד"א)⁽¹⁾, מאן דאשתדל בתר מסכנא איהו אשלים חיין לנפשי' וכו' ומאן דאשתדל בתר חייביא איהו אשלים יתיר, עבד לסטרא אחרא דאלהים אחרים דאתכפיא ולא שלטא ואעביר לי' משלטנותי', עבד דאסתלק קב"ה על כורסי' יקרי', עבד לההוא חייבא נפשא אחרא, זכא חולקי' עכל"ק.

וגורם לו להתקיים, וזוכה בשבילו כמה טובה בעולם ההוא, "ומי שמשדל אחר הרשעים להחזירם בתשובה, הוא משלים יותר", כי עושה לצד האחר דאלהים אחרים שיכנע ולא ישלוט, ומעביר אותו מממשלתו. עושה שהקב"ה מתעלה על כסא כבודו. עושה לאותו רשע נפש אחר, אשרי חלקו עכלה"ק (מתורגם ללה"ק).

ו) ומתבאר מד' הזה"ק אלו דזכות צדקה זו גדולה מעלתה הרבה יותר מצדקה שנותנים לעניים דברים שהם לצרכי הגוף של האדם, וכל שכן ממה שנותנים להכנסת כלה וכו', וכן יוצא מהמעשה מהישמח משה ז"ל משם רש"י המובא בדברינו לקמן בפרק ד', והארכתי מזה בשו"ת ויברך דוד (ח"א סי' ט' וסי' ק"י) להוכיח כן מהרבה מקומות.

(י) **מפני** מה זכה ירבעם למלכות מפני שהוכיח את שלמה, (סנהדרין ק"א ע"ב).

(יא) **ולמוכיחים** ינעם ועליהם תבא ברכת טוב (משלי כד), ודרשו על זה דכל זמן שתוכחות בעולם נחת רוח באה לעולם, טובה וברכה באין לעולם, ורעה מסתלקת מן העולם שנא' ולמוכיחים ינעם וגו', זוכה לחלקו של הקב"ה, ולא עוד אלא שמושכין עליו חוט של חסד, אר"ש בר נחמני כל המוכיח את חברו לשם שמים זוכה לחלקו של הקב"ה וכו' ולא עוד אלא שמושכין עליו חוט של חסד. במס' תמיד (דף כח.).

(יב) **כל** היודע להוכיח ומוכיח את הרבים הרי הוא עושה קורת רוח לפני קונו (תנא דבי אלי' רבה ג'), ומה שניצל נח ממי המבול היה שכרו על מה שהי' מוחה באנשי דור המבול (שם זוטא פ"ב).

(יג) **ואהב** את התוכחות (אבות פ"ו מ"ז) שיהי' הוא מהמוכיחים לעם ויאהב אחרים, כי למוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב, ואין טוב אלא תורה שבשכר זה מתגלין לו רזי תורה. (מדרש שמואל).

(יד) **בשבחי** ר' חיים וויטאל (ע' ל"ה) מביא שראה בחלום פתשגן כתב כל מאן דאכנע ומתבר סטרא אחרא וכל מאן דרדיף בתר חייביא לאעברא מינייהו ההוא זוהמא ולאכפייא לסטרא אחרא אשים את כסאו למעלה ממט"ט (פי' דמי שמכניע ומשבר הסט"א, והרודף אחר החוטאים להעביר מהם הזוהמא והסט"א הקב"ה משים את כסאו למעלה ממלאך מט"ט).

(טו) **כ'** המבי"ט בהקדמה לספרו "בית אלקים" דכשם שמי שיש בידו למחות ואינו מוחה נתפס באותה העון, כן המוחה בעושי

עבירה יש לו זכות יותר, שהלא מדה טובה יתירה על מדת פורעניות [ועיי"ש שעל כן חייב כל אדם שתורתו אומנתו להתקשט בתכשיטי ת"ח שיהי' כח בידו למחות בעושי רשעה, ולהיותו זוכה ומזכה שילמדו ממנו אחרים עבודת השית"ב (מיהו עם כל זה יעשה תלמודו עיקר שת"ת כנגד כולם)].

(זו) ב' בס' מעבר יבק (מאמר א' שפתי צדיק פ"ד) דעל ידי שמתעסק להחזיר הרשעים בתשובה עי"כ מתעלה כבוד ה' ומחליש כח החיצונים.

(ז) עוד שם (במאמר ד' ח"ג, מנחת אהרן, פי"א) דהמשתתף עצמו בתיקון כלליותיהם של עם ישראל בזה יגרום שפע והרוחה לישראל (וכל ישראל ערבים זל"ז שכל ישראל חברים הם במחצב נשמותיהם כדכתיב כל הנשמה תהלל יה בלשון יחיד), עו"ש (במאמר ה' אמרי נועם פמ"ב) בעת אשר האדם מתטפל ללמד נערי בני ישראל קריאת התורה שבכתב ופיסוק טעמים אז נשמתו נעשית מרכבה להנהגת עשייה רוחניות.

(יח) הנביא מלאכי (כ-ו) משבח את אהרן ואליעזר ופנחס הכהנים שהשיבו רבים מעון, וזלה"כ בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון, ובמשנה (פ"א דמס' אבות מ"ב) הו' מתלמידיו של אהרן וכו' אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, (וע' באבות דרבי נתן פי"ב) הדרך שהי' אהרן הכהן עושה זאת).

(יט) כל מי שיש בידו יכולת למחות ומוחה וכו' הקב"ה כורת עמו ברית ולורעו אחריו כמו שעשה עם פנחס (ראשית חכמה ש"ה פי"ב).

ולחלץ בדברינו בפרק ד' הארכנו הדיבור בזכות של המזכה את הרבים, והמוכיח את חבריו נוטל חלק כחלק בכל המצוות ומעש"ט שהלה עושה^(ז).

(ב) **בספר** נגיד ומצוה (ע' ק"ג) מי שרוצה שיעלה נשמתו למעלה בלילה בסוד פקדון להוציא ניצוצות שבתוך הקליפה צריך באותו היום לקיים ה' תנאים וא' מהם לזכות לחייביא ולמנוע לאיזה אדם מעבירה ולהחזירו בתשובה מעון ההוא (וכן ליתן צדקה - לכוון בתפלתו - שיהי' חטאיו נגד עיניו - שיהי' לבוש בתפילין כל היום בלא היסח הדעת).

(כא) **בס'** תורת נתן (לבעל מצת שמורים - ע' מ"ו) דהמזכה לחייביא הטוב שברשע נתן להצדיק והרע שבהצדיק נתן להרשע (כי עוסק בו ומתחבר עמו) וכו' עיי"ש.

(כב) **בס'** הזכרונות (למהר"ש אבוהב ז"ל - זכרון ו' פ"ו) שאין לך אהוב לשמים כמי שמוכיח את חבריו לשמה.

* * *

(ז) ואיתא בספר חסידים (סי' ה') דקיים מצות תוכחה אף שלא קיבלו הלה, וכ"כ בשו"ת לבושי מרדכי (ח" סי'), [וכע"ז בסה"ק דברי חיים (עה"ת פ' נח)], וכ"כ הגר"א בביאורו למשלי (י"ב - י"ד), שהרי הוא עשה מה שמוטל עליו, ומביא שם משם האריז"ל שאם מוכיח לרשע והלה איננו שומע לו הוא נוטל כל הטוב שברשע, והרשע נוטל חלק הרע מן הצדיק, וכ"כ בס' מקדש מלך על הזוה"ק (כ"ד) וע' בס' הגלגולים להאריז"ל ובס' חס"ל.

מעלת המוציא יקר מזולל

כג) הנביא ירמ' מתנבא בשם ה' (ירמ' טו יט) לכן כה אמר ה' אם תשוב ואשיבך, ואם תוציא יקר מזולל (פירש"י אם תוציא אדם הגון מאדם רשע, שתחזירנו למוטב) כפי תהי' וגו', פירש"י (שתהי' פיך כפי הקב"ה כביכול) שאני גוזר גזירה ואתה מבטלה עכ"ל"ק, ובגמ' מס' ב"מ (דף פ"ה) כל המלמד בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד (פירש"י אם תשוב ישראל למוטב בתוכחתך תעמוד ותתקיים לפניו), וכל המלמד את בן עם הארץ תורה אפילו הקב"ה גוזר גזירה מבטלה בשבילו שנאמר ואם תוציא יקר מזולל כפי תהי' וגו' (ח).

כד) ב"מ המדות (למהר"ן מברסלב זצוק"ל, ערך תוכחה) דמי שמקרב את הרחוקים לעבודת הש"י הברכות מסורים בידו.

* * *

עונש המבטל מצות תוכחה

כה) ואתה בן אדם וגו' ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיתו הוא רשע בעונו ימות "ודמו מידך אבקש" (יחזקאל ג-יח), ובתנא דבי אליהו (רבא פ"א) לפי שכל ישראל

ח) וע' באו"ז (הגדול באלפא ביתא אות ד') דאלמא דעדיף המלמד תורה לבן עם הארץ מהמלמד בן חבירו ת"ח, ועיי"ש שדרש נוטריקין אל"ף שהוא גם אותיות אפ"ל ודרשין אל"ף אפ"ל פי' שתלמד תורה לבן ע"ה שהוא אפל וחשוך בעולם (מפני שאין בו תורה), ועיי"כ תזכה לבטל גזירותיו של הקב"ה, [וכן מזה למד בספר חסידים (סי' תתקמ"ו) שמוטב ללמוד עם ע"ה מעם חברים טובים (כשאינן להם אחר ללמוד עמהם), ועיי"ש שאף שהוא מפסיד מעט מתורתו, עיי"כ תורתו מתקיימת בידו].

ערבים זה לזה, עוד שם כל מי שסיפק בידו למחות ואינו מוחה - להחזיר את ישראל למוטב ואינו מחזיר כל הדמים הנשפכין בישראל אינם אלא על ידו.

(כו) **לא** חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה (מס' שבת דף קיט:), ובמדרש (איכה ב') מבואר שהתחילה הפורעניות מאלה שלא הוכיחו, שקפצה קטורגי' לפני כסא הכבוד ואמרה לפני רבש"ע איזה מהן נהרג על שמך איזה מהן נפצע מוחו על שמך איזה מהן נתן נפשו על שמך, [וע"ע רש"י גיטין (דף פ"ח סוע"א ד"ה אותן) שנגלו בימי הושע הואיל שלא מיחו].

(כו) **ד'** במשפט יבא עם זקני עמו ושריו (ישעי' ג') אם שרים חטאו זקנים מה חטאו אלא אימא על זקנים שלא מיחו בשרים (מס' שבת דף נ"ה ע"א).

(כח) **למד** אדם ולימד שמר ועשה והי' סיפק בידו למחות ולא מיחה הרי"ז בכלל ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת, לא למד ולא עשה ולא שמר ולא לימד לאחרים ולא הי' סיפק בידו למחות ומיחה הרי"ז בכלל ברוך (ויק"ר פ' קדושים כ"ה, ירושלמי מובא ברמב"ן עה"ת).

(כט) **[ובשע"ת]** לרבינו יונה (שע"ג י"ט) הוסיף שהאדם נתחייב להיות ציר נאמן ועבד משכיל בכל מלאכת אדוניו, והפועל הנאמן ישגיח על מלאכת חבריו הפועלים ועיניו על דרכיהם לראות אם באמונה הם עושים, ויזהירם ויודיעם את המעשה אשר יעשון, כי חפצו ורצונו שתיעשה מלאכת אדוניו בלא רמי' עיי"ש].

(ל) **בשביל** ד' דברים נכסי בעלי בתים נמסרים למלכות וכו' על שהי' סיפק בידם למחות ולא מיחו (סוכה דף כט:)

ופירש"י שם שדבריהם (של הבעה"ב) נשמעין מחמת עושרם והבריות יראים מהם ולא מיחו בהם עכ"ל(ט).

לא) אין הגזירה אלא על מי שיש בידו למחות ולא מיחה (ילקוט רות).

לב) על כן תאבל הארץ, מפני מה מפני שאין מוכיחין את ישראל שנא' אך איש אל ירב ואל יוכח איש (ילקוט פ' כי תשא).

לג) ויהושע (הכהן גדול) ה' לבוש בגדים צואים וגו' (זכריה ג') שהי' בנוי נושאים נשים שאינן הגונות ולא מיחה בהן (סנהדרין דף צג.).

לד) קח את כל ראשי העם והוקע אותם וגו' בראשי העם תלה על שלא מיחו בבני אדם (תנחומא בלק י"ט).

לה) מי שבידו להוכיח ואינו מוכיח נלקה בצרעת (זוה"ק ח"ג דף מ"ו).

לו) שח פזורה ישראל, מה דרכו של שח לוקה באחד מאבריו וכולם מרגישים אף ישראל אחד חוטא וכולם נענשים (ויקרא רבה).

לז) אם ה' בתוך העיר (החוטא שמרבה בשחוק ושיחה ותפלות) לבסוף הוא מגלה את כל בני העיר וכו' מפני שלא ה' מוכיחין את ישראל (תנא דבי אלי' פי"ג).

ט) [לדרכינו יל"פ דמיירי באופן שעל ידי ממון יכולין להוציא יקר מזולל ולחזור אחבנ"י תחת כנפי השכינה, והם לא עשו ככה ע"כ ח"ו נכסיהם נמסרים למלכות].

(לח) **במדרש** יונה (אוצר המדרשים ח"א דף רכ"ב) דכל מי שיש בידו להחזיר חבירו בתשובה ואינו מחזירו סוף בא לידי צער גדול.

(לט) **הרמב"ם** (פ"ד מהל' תשובה ה"א) כשמונה את הכ"ד דברים המעכבים את התשובה, כ' דארכעה מהן עון גדול והעושה אחד מהן אין הקב"ה מספיק בידו לעשות תשובה לפי גודל חטאו, ואלו הן: א) המחטיא את הרבים, ב) המטה את חבירו מדרך טובה לדרך רעה, ג) הרואה בנו יוצא לתרבות רעה ואינו מוחה בידו דהואיל בנו ברשותו אילו מיחה בו הי' פורש ונמצא כמחטיאו, ובכלל עון זה כל שאפשר בידו למחות באחרים בין יחיד בין רבים ולא מיחה אלא יניחם בכשלונם עכ"ל, [וידוע מה שאמרו חז"ל במס' אבות דהמחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה, וחטא הרבים תלוי בו].

(מ) **החמא** הקטן כשיסכימו עליו דעת הרבים וכו' שלא למחות בו, הנה הוא זמה ועון פלילי וחטאת הקהל כולו, ולא ניתן למחילה אם לא בפורעניות הקהל והוא הי' עון סדום (שער העקידה שער כ').

(מא) **כל** מי שאפשר לצוות לטוב ולהזהיר מן הרע ואינו עושה הוא בכלל מחטיא את הרבים שאין מספיקין בידו לעשות תשובה, [ספר יראים (עמוד היראה סי' ל"ז) סמ"ג (מי"א) חובת הלבבות (שערי התשובה סופ"ט) ובחינוך (מצו' כ', וכ' שהוא רשע)].

(מב) **כ'** התוס' (במס' ערכין דף טז: ד"ה והענוה) דהמונע עצמו מתוכחה הוא רשע גמור, וכ"כ בס' התניא (לקו"א פ"א) דמי שיש בידו למחות ואינו מוחה נקרא רשע.

(מג) **ראשי** ישראל שיש בידם למחות ומתרפים, ובידם לעשות תקנה (כנגד הרשעים שלא יחטאו), גם הם ירשו גיהנם. (ס' חסידים סי' רע"ח).

(מד) **ברש"י** (פ' וירא יט-ד) שאצל אנשי סדום לא היה אף אחד שהיה מוחה בידם (שאפילו צדיק א' אין בהם) ובשביל זה נענשו כל בני העיר, [ושמעתי שזשק"א הפ' אנשי סדום נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה, דבאמת אי אפשר כפשוטו].

(מה) **ב'** הרמב"ם (סופ"ט מהל' מלכים) דמה שכל אנשי שכם נתחייבו הריגה הוא משום שראו את שכם גוזל (את דינה) ולא מיחו.

(מו) **מציינו** בחז"ל (ב"ר עו-ט, מובא ברש"י פ' ל"ב כ"ג) שיעקב אבינו נענש על שלא נתן את דינה לעשיו שאולי היתה מחזירתו למוטב, וע' במדרש ובאלשיך הק' ואוחה"ק (ריש פ' נח) דנח איש צדיק אבל לא היה נחשב צדיק גמור מחמת שלא יצא להוכיח בני דורו [ומובא כן משמ' דהאריז"ל, ושעל כן בא נח בגלגול משה רבינו ע"ה שלמד ולימד דרכי ה' את כלל ישראל, ובוה תיקן מה שעיוות בגלגול הקודם (מובא בס' קדושת לוי ריש פ' נח, ועיי"ש שהאריך בזה)].

(מז) **בשבחי** רבי חיים וויטאל (ע' י"ג) שהאריז"ל לא נתגלה זמן רב לרח"ו ז"ל מפני שהפסיק מלדרוש ולהוכיח את העם בתשובה, ואמר לו שלא בא לעוה"ז כי אם להחזיר את העם בתשובה.

(מח) **בתורת** משה להח"ם דחטא בני אהרן שמתו לפני ה' הי' בשביל שלא עסקו בתיקון אחרים [ופי' בזה מקראי קודש ובנים לא הי' להם פי' שלא העמידו תלמידים (הנקראים בנים)

שזהו העיקר לתקן זולתו, וע' להלן בחלק הדרושים (לפ' אחרי) שהבאנו המשך דבריו בזה].

(מט) **יסורים** שבאים על צדיק הוא על שלא מיחה בעוברי עבירה, וכן הא דצדיק נתפס בעון הדור הוא משום שהי' לו למחות בהם, (חובת הלבבות שער הבטחון). וע' פרדס יוסף (פ' נח דף מ"ט ע"א, ושם דף נ"ה ע"א).

(נ) **ב' בס'** בינה לעתים (לבעמח"ס גדולי תרומה) דעון כבישת והעלמת התוכחה הוא יותר עצום ונורא מאוד מעון מי שאינו שומע ומקבל תוכחה (שהוא עון פלילי שבהיותו אוטם אזנו מלשמוע תוכחה אי אפשר למצוא תרופה למכתו).

(נא) **בס'** מדרש שמואל (עמ"ס אבות פ"ב) מביא בשם הר"ש ז"ל לפרש המשנה כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון דהכוונה שאם הרב אינו עוסק במלאכת שמים להשיב רבים מעון (שזאת היא מלאכת החכם) אז סוף תורתו בטילה וגוררת עון לאחרים, שהוא מחטיא את הרבים בהתרשלותו.

(נב) **באוהתה"ק** (ויקרא כ-כב) עה"פ ושמרתם את כל חקותי וגו' ולא תקיא הארץ אתכם וגו' דר"ל שצריכין לשמור המצוות שלא יתבטלו בין מהם ובין מזולתם ובוזה לא תקיא הארץ אתכם, הא למדת שאם לא יהיו נשמרים המצוות תקיא הארץ גם את השומרים (המצוות) על שלא מיחו בשלא שמרו.

(נג) **בס'** משכיל אל דל (כלל ה' פרט ו') דעצומים כל הרוגי' ואחוזי' שזהו ת"ח שהגיע להוראה ואינו מורה, נאמר על צדיקים וקדושים הדבקים בה' ואינן מוכיחין, ותפלותיהם נואלו, ולהיפך

המדריך את אחרים תפלתו נשמעת (כמבואר במדרש שוח"ט המדובק בגמ"ח מבושר שתפלתו נשמעת, וזהו הגדולה שבגמ"ח) עיי"ש.

* * *

בשאינו מוכיח נתפס באותו עון

(נד) **במס'** שבת (דף נ"ד ע"ב) פרתו של ראב"ע יצאה ברצועה בין קרני', לא שלו ה' אלא של שכינתו ומתוך שלא מחה בה נקראת על שמו וכו' כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו נתפס על כל העולם^(י), ובירושלמי שם ללמדך שכל מי שהוא סיפוקו למחות ואינו מוחה קלקלתו תלוי' בו, ועיי"ש עוד שלא יצאה אלא פעם אחת והשחירו שיניו של ראב"ע מן הצומות!!], נורא ואיום שאם על ערבות על עבירה של פעם אחת צם עד שהשחירו שיניו מחמת התעניות, מה נענה אנן אבתריה על עבירות של כל רגע ורגע ושל אלפי ישראל].

(נה) **ובשלו'** איש באחיו וגו' (ויקרא כ"ו) דרשו חז"ל דהיינו איש בעון אחיו (כשיש בידו למחות) שכל ישראל ערבים זה לזה (מס' שבועות דף ל"ט ע"א, ובמס' סנהדרין דף כ"ז ע"ב).

(י) ושמעתי ממגיד שכמו שהאדם יודע ומבין שאחריות בני ביתו מוטל עליו, ושאם לא ידריכום לדרך התורה והיראה ענש יענש על כל חטאותיהם, וכן יעשה כל השתדלות שבעולם שח"ו שום אחד מבני ביתו לא יצא לתרבות רעה רח"ל, משמיענו חכז"ל שכמו האחריות המוטל עליו בעד בני ביתו כמו כן אותו גבול וחיוב ואחריות מוטל על כל אדם (שבידו להשפיע) על כל אנשי עירו, ואף של כל אנשי דורו, ושאם לא ימחה ענש יענש על כל חטאותיהם.

(נו) **הוכח** תוכיח וגו' ומאן דלא מוכיח נתפס בההוא עון, מאן דלא מוכיח באנשי ביתו נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על עירו, בכל העולם נתפס על כל העולם וכו', כתיב והכרתי ממך צדיק ורשע וגו' צדיק על שלא מיחה ברשע (תנחומא פ' משפטים).

(נז) **במס'** שבת (דף נ"ה ע"ב) אצל פנחס כתיב בני בליעל, אף שפנחס לא חטא מ"מ מתוך שהי' לו למחות לחפני ולא מיחה מעה"כ כאילו חטא.

(נח) **במס'** סנהדרין (ק"ג ע"א) בצדקיהו כתיב ויעש הרע בעיני ה' וגו' שהי' בידו למחות ולא מיחה.

(נט) **איתא** בילקוט (שופטים י"ב ס"ח) ובתנא דבי אליהו וז"ל ומי הרג אותם (במעשה פלגש בגבעה) פנחס שהי' סיפק בידו למחות ולא מיחה דכל מי שסיפק בידו למחות ואינו מוחה, וכל מי שסיפק בידו להחזיר ישראל למוטב ואינו עושה כל הדמים שנשפכין בישראל נשפכין על ידיו.

(ס) **עו"ש** הי' להם לסנהדרין ופנחס עמהם שיקשרו חבלים של ברזל במתניהם ויגבהו את בגדיהם למעלה מארכבותיהם ויחזרו בכל עירותיהם של ישראל יום א' ללכיש יום א' לעגלות יום א' לחברון יום א' לבית אל יום א' לירושלים וילמדו אותם וכו' ויתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה בעולם כולו שבראו מסופו ועד סופו, והם לא עשו כן וכשעשו בגבעת בנימין דברים מכוערים יצא הקב"ה להחריב את כל העולם ונפלו ע"כ אלף ומי הרג אותם סנהדרי גדולה ופנחס עמהם.

ישראל כשאינו מזכיר נתפס כאותו עון ערבים לג

סא) וז"ל הרמב"ם (פ"ו מהל' דעות ה"ז במצות תוכחה) וכל שאפשר לו למחות ואינו מוחה הוא נתפש בעון זה כיון שאפשר לו למחות בהם וכו' עכ"ל, ופסקו הרמ"א (ביו"ד סי' של"ד סמ"ח).

סב) וז"ל החינוך (מצו' רל"ט) ומי שבידו להשיבו ולמחות בו ולא מיחה נתפש על חטאו וזה דבר ברור מרבוינו גם מן הכתוב עכ"ל.

סג) ואתה בן אדם וגו' ושמעת מפי דבר, והזהרת אותם ממני, באמרי לרשע רשע מות תמות, ולא דברת להזהיר רשע מדרכו, הוא רשע בעונו ימות, ודמו מידך אבקש (יחזקאל פל"ג ד').

סד) את הנדחות לא השבתם ואת האובדת לא בקשתם וגו' ודרשתי את צאני מידם (יחזקאל פל"ד ד').

סה) ביום עמודך מנגד, ביום שבות זרים חילו ונכרים באו שעריו וגו' גם אתה כאחד מהם, פרש"י מעלה אני עליכם כאילו אתה מן הבאים עליהם (עובדי' א-יא).

סו) גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית (משלי יח-ט).

סז) כ' בשו"ת ח"ם (חו"מ סי' קע"ז) דכל ישראל הוא בכלל זה (שנתפס על עונותיהם) כל שיש בידו למחות, קמן וגדול שם הוא.

סח) במ' הפרדס (להג"ר מהרא"ל עפשטיין זצ"ל) מפרש הפ' הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, פי' כדי שלא תשא אתה עליך חטאותיו שאם לא תוכיחנו תענש עליו שכל ישראל ערבים זה לזה.

סמ) כ' רבינו בחיי דשם שמים מתעלה כשהרשעים חוזרים בתשובה, שאל"כ הצדיקים נתפשין בעונותיהם מפני הערכות (ולכן הערכה שאין לו טעם וריח מאגדין אותו באגודה א' עם הלולב).

ע) מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לאמור מלאתי ידי לד' לקיים מצות מחאה, ואוי מיום הדין ואוי מיום התוכחה בבוא עת מועד לכל חי וכי יפקוד ד' על מעשי אנוש ועל פעולת אדם שיחופש וימצא כתוב, צדיק זה חלל שבת, חסיד זה עבר על נדה, ירא אלקים זה עבר על נבלה וטריפה ושעמנו, קדוש זה עבר על איסור אשת איש וישתוממו כל אנשי אמונה וישאלו הלא צור תמים פעלו הכי נתחלף בין אוהב לאויב (הנה נשפט אתך על אומרך לא חטאתי) ויענהו ד' בסערה הלא הי' בכחך למחות באיש פלוני אלמוני רשע מדוע לא זכרת אותו ולא פקדת עליו אשמו. (שערי חיים, לבעל שו"ת מחנה חיים שע"ג).

עא) בבעל הטורים (פ' משפטים) עה"פ כל אלמנה ויתום לא תענון (לשון רבים) לומר שכל ישראל ערבין זה בזה שאפילו אם ענה האחד כאילו ענו כולם (והעונש על כולם כדמסיים והרגתי אתכם לשון רבים, וכע"ז באבן עזרא ובחזקוני שם).

* * *

עב) עשו"ת ויברך דוד (ח"א סי' ק"ב) שהארכתני לבאר שאף מחוייב להוציא ממון על מצות תוכחה (כמו על שאר מצוות התורה), והארכנו גם בענין אי היינו חומש מנכסיו כעל שאר מצות עשה (שהרי מצות תוכחה הוא מצות עשה), או דלמא כל ממנו כעל לא תעשה (שהרי כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נתפס על אותו עון וכאילו עבר הוא על אותן האיסורים), גם הלום ראיתי

בשׁו"ת גור ארי' יודא (יו"ד סי' פ"ח) שכ' (בתוה"ד) ג"כ בפשטות שמחוייבים להוציא ממון להציל אדם מעבירה (אף בעל עבירה), וכ"כ בשׁו"ת ארץ טובי' (גוטנזוג, סי' נ"ו) שחייב להוציא ממון להציל חברו מחטא עכ"פ מעבירה באונס (ולמהרי"ו בפשע אינו צריך), ועוד שיש בזה משום ל"ת דלא תעמוד על דם רעך, וחייב למיטרך ואגורי להציל חברו (אף להציל ממון כמו שכתב הרמב"ם) כל שכן להציל נפשו שגדול המחטאו מההורגו, ועל כן כתב שם שמי שנסע להציל חברו מחטא והצילו חייב אח"כ הלה להחזיר לו הוצאותיו שהוציא על זה].

* * *

פרק ב'

חיוב מצד ערבות

א) **אִיתָא** בגמ' עה"פ וכשלו איש באחיו (ויקרא כו) וגו' דהכוונה איש בעון אחיו(א), מכאן שכל ישראל ערבים זה לזה,

א) בס' עצי זית (פ' בא) ביאר ענין ערבות דאין הכוונה שנחשב כאילו הוא עשה העבירה ממש (דהיינו אם לא הוכיח חברו שלא יחזיק חמץ בביתו שהוא בעצמו עובר בבל יראה) אלא הכוונה שהוא נענש על חטא זה, והוכיח זה מרמב"ן (עה"ת פ' מטות) דהגורם תקלה לחבירו אם החוטא שוגג נחשב כאילו הוא עשה את העבירה עצמו, אבל אם החוטא מזיד לא חשיב כאילו הוא בעצמו עשה העבירה אלא נענש עליו מטעם ערבות עיי"ש, הרי דערבות אינו שנחשב כאילו הוא עשה העבירה בעצמו, וכן נסתייע עוד מד' הר"ן סנהדרין (פ' בן סו"מ) דהמכשיל חברו בע"ז לא חשוב מחמת זה אביזרייהו דע"ז אלא לאו בפני עצמו הוא שלא להכשיל בדבר שהוא כנגד מצותו ית', אבל מס' דעת זקנים לבעלי תוס'

כ"ה בגמ' מס' סנהדרין (דף כ"ז ע"ב) ובמס' שבועות (דף ל"ט ע"א) תורת כהנים (בחקותי פ"ז) מכילתא (יתרו פ"ה), וע"ע במס' שבת (דף נ"ד ע"א) ובמדרש שוח"ט (ח'), עה"פ מפי עוללים ויונקים יסדת עוז(ב).

(ב) מדברי המג"א (או"ח סי' תע"ב סק"י) יוצא שיש לו להאדם לוותר על הידור מצוה ידידי כדי שחבירו יוכל לקיים עיקר חיוב המצוה(ג).

(פ' וירא) הוכיח דס"ל דנחשב כאילו עבר בעצמו אותו העבירה ועיי"ש שמפלפל בד' הכלי חמדה (פ' ראה), וע' בדברינו לק' סוף פרק ב' בהערות אי מצד ערבות חשיב כעושה איסור בקום ועשה, או רק כעובר עבירה בשוא"ת, ובקונטרס דברי סופרים (לבעל קובץ שיעורים - סי' ג' אות כ"ח) כ' דהיכול למחות ואינו מוחה שהוא נתפס בעונו, יש לו חומר עובר עבירה בקו"ע (לא כשוא"ת), וכן לכאורה משמע פשטות לשון הגמ' מס' שבת (דף נ"ד ע"ב) דקאמר פרתו של ראב"ע היתה יוצאה ברצועה שבין קרניה, וע' תוס' (ריש פ' שבועות העדות) דכשהוא יכול למנוע ואינו מונע חשיב כעובר בקו"ע, [ועפ"י השיג השאג"א על ההוא דיו"ד (סי' ש"ג)] וע' ישועות יעקב (או"ח סי' י"ג סק"ג) ובס' קהלות יעקב (עמ"ס ברכות סי' ח') ובשו"ת מטעמי יצחק (ח"ב סי' ס').

(ב) עיי"ש בגמ' משום שהי' בידם למחות ולא מיחו יעו"ש, מוכח מזה דערבות הוא פועל יוצא ממצות תוכחה דכיון דמחוייב להוכיח ולמונעו מלחטוא אז הוא ערב לכך ואם לא מיחה אז הוא נתפס עליו.

(ג) עי' שם שכתב המג"א בשם הרמב"ן שמוטב שישתה הוא רק רוב רביעית מן הד' כוסות של חג הפסח (לא רוב כוס שהוא הידור מצוה) ויתן המותר לחבירו שיוכל לקיים גם הוא עיקר המצוה, וע"ע בדבריו (סי' תרע"א סק"א) שאם יש לו שמן להדליק נר חנוכה כהמהדרין ולחבירו אין לו שמן כלל שמוטב שהוא לא ידליק בכל לילה רק נר אחד והמותר יתן

לחבירו, וכן מצאתי בשו"ת מחנה חיים (מהדו"ל או"ח סי' י"ט) שהאריך בזה והעלה ג"כ דחיובא רמיא לוותר מהידור מצוה שלו כדי לזכות את חבריו בהמצוה (ולא אמרינן דחבירו שאין לו ה"ה בגדר אונס ורחמנא פטרי', ועוד שאחז"ל חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאו מעה"כ כאילו עשאה, שזה אינו, חדא שאונס כמאן דעבד לא אמרינן, ועוד דכיון שהוא יכול להביאו לקיים המצוה בפועל ענש יענש עליו, שעל ידו הוא אונס) עיי"ש [אלא שמספק"ל במצוה חיובית שרמיא עליו וההידור הוא בגוף המצוה כגון להוסיף שליש על אתרוג מהודר אי ג"כ אמרינן שלא יעשה הוא ההידור כדי שיוכל חבירו לקיים גוף המצוה, ומצדד דבכה"ג אי"צ עיי"ש, וע' מה שכתבנו בשו"ת ויברך דוד (ח"א סי' ו') בענין זה].

מיהו לעומת זה ראיתי בשו"ת תורה לשמה (סי' קפ"ב) שמפקפק על הנ"ל די"ל דרק כדי לזכות את הרבים במצוה אמרינן לי' לוותר על הידור מצוה שלו כדי שאחרים יקיימוהו, (ועיי"ש שאם אין בעיר רק אתרוג א' צריך להניח כל בני העיר לברך על אתרוג שלו אף שאפשר שעיי"כ יופסל האתרוג ולא יוכל הוא לברך עליו ביו"ט שני), ובעיקר דבריו כבר קדמו בשו"ת בית יעקב (סי' קי"ד) לאחר שבירר שההידור מצוה הוא שיקיים האדם מצוה בממוניה ממש, על כן העלה שאינו חייב ליתן ד' מינים שלו או ליתן תפילין שלו לאחר והוא יקיים בשל אחרים, וההוא דמג"א הנ"ל (באתרוג) היינו כדי לזכות את הרבים, ואף בכה"ג דוקא כשהוא יצא באתרוגו של קהל שהוא שותף בה, וכן בס' חתן סופר (שער הטוטפת שעיי"ח בתשו' שמתחת לקו) מספק"ל בזה בעלמא, דדילמא שאני הההוא דהמג"א שענין מהדרין בנר חנוכה הוא משום פרסומי ניסא והלא במה שנותן לחבירו מקיים ג"כ פרסומי ניסא, משא"כ בעלמא י"ל דהידור מצוה ידידי' עדיף מעיקר מצוה של חבירו, וע' בס' שלחן מלכים (דף רע"ג ע"ד) באם אין לחבירו תפילין אי מחוייב הוא לקנות לעצמו תפילין פשוטים כדי שיוכל ליתן ממון לחבירו שיוכל ג"כ לקנות לו תפילין, ועשו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' ק"ו, שבטלית של מצוה אי"צ להשאל טליתו או ציצית לאחר כדי שיוכל הלה ללבוש טלית של מצוה, דלא שייך ערבות במצוה דרשות).

(ג) **כתיב** בתוה"ק (כפ' נצבים) פן יש בכם איש או אשה וגו' אשר לבבו פונה היום מעם ה' וגו' גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה הנסתרות לה' אלקינו והנגלות לבנו ולבנינו וגו', פירש רש"י וא"ת מה בידינו לעשות אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד וגו' אין אני מעניש אתכם על הנסתרות אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענש את הרבים וגו' משקבלו עליהם את השבועה בהר גריזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה עכ"ל, והוא מגמ' סנהדרין (דף מ"ג ע"ב)(ד) [ופסוקים הנ"ל הוא המשך לסוף פרשת כי תבא שמדבר שם מענין כריתת ברית שכרת השם יתברך בערבות מואב, כמו שכ' שם הרמב"ן].

(ד) **במאירי** (סנהדרין שם) כ' שחכמי ישראל מחוייבים לחקור ולרגל אחר מעשה בני עירם הנסתרות כפי יכולתם ואם מתרשלים הרי הכל נענשים בשביל נסתריהם של חוטאים, כיון שנעשו ערבים זה לזה נענשים גם על הנסתרות כל זמן שלא נעשה המוטל עלינו בחפוש ובחקירות סתרי הענינים וכו' כשיעשו הראוי על

(ד) והנה ברש"י עה"ת שם מבואר דמשעברו את הירדן נעשו ערבין גם על הנסתרות, והוא פלוגתא בגמ' במס' סנהדרין שם דכן דעת רבי יודא אבל רבי נחמי' ס"ל דלעולם לא נעשו ערבין על נסתרות אלא שגם על הנגלות לא נעשו ערבין רק משעברו את הירדן (ובס' בינו שנות דור ודור כ' דלרבי יודא על הנגלות נעשו ערבין בהר סיני מחמת קרא דוכשלו איש באחיו ועל הנסתרות נעשו ערבין על הר גריזים והר עיבל קודם שעברו הירדן), ובעיקר הדבר מבואר בירושלמי (סוטה פ"ז ה"ה) דביבנה הותרה הרצועה דיצאתה בת קול ואמרה אין לכם עסק בנסתרות ופי' שם

הנגלה הבא לידם עכ"ל (והוא כדעת רבי יודא הנ"ל בהערה מתחת לקו, ועיי"ש מש"כ מזה), וע' שו"ע או"ח סי' תקכ"ט (ס"ד).

(ה) במ"ס ר"ה (דף כ"ט סוע"א) אמרינן דבכל מצוות התורה אע"פ שיצא (הוא) מוציא (את אחרים, שלא יצאו עדיין) מדין שומע כעונה, ופירש"י הטעם (דנהי שבעלמא מי שאינו מחוייב באותו דבר אינו מוציא את אחרים ידי חובתו, מ"מ שא"ה) שהרי כל ישראל ערבין זה לזה למצוות, וכ"ה בר"ן שם, והוסיף שעל כן אם חבירו לא יצא כאילו הוא לא יצא, וז"ל הרא"ש (ברכות פ"ג סי' י"ג) דין הוא שיפטור את אחרים דכל ישראל ערבים זה בזה וכו' ועליו הוא להציל מן העון ולפטור אותן מן המצוות עכ"ל וע"ע שו"ע או"ח סוס"י קס"ז^(ה), [ומזה הוכיח הפמ"ג בס' מתן שכרן של מצות חקירה ד' דיש חיוב תוכחה וערבות גם על מ"ע, אבל בס' גנת וורדים (או"ח כלל ג' סי' ט"ו) כ' דחיוב תוכחה רק על העברת ל"ת, אבל מצד ערבות מחוייב גם על מ"ע].

בפני משה דקודם החורבן כשהלכה הסנהדרין ליבנה התפללו שם שלא ייענשו על הנסתרות ויצאתה בת קול כנ"ל, וע' מה שהאריך בזה בס' בינו שנות דור ודור (פ"ט דף רל"ג) באיזה תקופת ה' מעשה הנ"ל, ועשו"ת דבר יהושע (ח"ד סי' ס"ב), ובס' מרגניתא שפירא (לבעל א"א - אפנהיים, דף י"א).

(ה) וע' במ"ב (סי' תרנ"ה שעה"צ סק"ה) שעל כן כשנחסר לאחר חשיב נחסר לו (ועיי"ש שמצדד שמה"ט אף אם חבירו פשע ולא הכין לו חפץ של מצוה (כגון שופר) מותר לאחר לעבור את הנהר בשבילו כדי להמציאו לו כמו שמותר לעבור בשביל מצוה דעצמו, ולא אמרינן דבכה"ג נאמר אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירו).

(ו) נחלקו הפוסקים אי נשים בכלל חיוב ערבות במצוות שהן מצוות בהנה(1).

(ז) מפני מה נענש אבנר מפני שהי' בידו למחות בנוב עיר הכהנים ולא מיחה (סנהדרין דף כ' ע"א, ילקוט שמואל א' ל"ג).

(ו) מד' התוס' (פ"ג דברכות, ושם בדף מח) יוצא דנשים הם בכלל ערבות, מיהו דעת הרא"ש (פ"ג דברכות סי' י"ג) כ' דלמ"ד נשים אינן חייבות בברהמ"ז מה"ת אינן יכולין להוציא את אנשים המחויבים מה"ת דנשים אינן בכלל ערבות, ועשו"ת רע"א (סי' כ') דמ"מ במצוות שנשים חייבות בהן גם הן בכלל ערבות ויכולין להוציא אנשים, וע' בס' חמרא וחיי עמ"ס סנהדרין (דף מד.) בשם הישרש יעקב דמה שהנשים אינן בכלל ערבות הוא משום שמשעובדים לבעליהן אבל אם ידה תקיפה על בעלה והוא נשמע לה ודאי שגם היא בכלל ערבות, ובס' סמא דחיי (סי' י"ד) כ' דהא דנשים אינן בכלל ערבות הוא דוקא לאנשים דעלמא אבל לבעלה הם ערבין דיש סיפק בידה למחות בו ולפייסו בדברים ובפרט במילי דשמיא, ועיי"ש דלכך נענשה אשתו דרחב"א על שלא מיחתה בו, כמבואר במס' ע"ז (דף י"ח ע"א).

וע' בחי' מהרי"ט (קידושין דף ע"א) דהא דנשים אינן בכלל ערבות לאנשים הוא משום דאין יכולת ביד אשה למחות ביד איש שיקיים מצות התורה אבל אנשים ודאי דנתערבו אף בעד הנשים, וכ"כ בשו"ת חלקת יואב (סי' ל"ו, דרך אשה הופקע מדין ערבות מדכ' וכשלו "איש" באחיו, וממעטינן אשה), ובתוס' דרע"א, וכן הסכימו כמה אחרונים, וזה דלא כשו"ת כ"ס (או"ח סי' ס"ב) דאף איש לאשה אינו בכלל ערבות.

ובשו"ת חלקת יואב הנ"ל כ' דאף נשים לנשים אינן בכלל ערבות (ועל כן באשה לאשה לא אמרינן אע"פ שיצא מוציא), וכ"כ בס' עצי זית (בשו"ת שבחלק ב' סי' מ"ב) [ובתוס' קידושין (דף ע) מבואר שגרים אינן בכלל ערבות, ואילו במס' נדה (דף יג) מבואר שהם בכלל ערבות, ועשו"ת דברי מלכאל (ח"ד סי' ע"א) אי עבדים בכלל ערבות].

ח) מה שאומרים אצל וידוי אשמונו בגדנו וכו' אעפ"י שהוא לא חטא בחטא זה מ"מ כיון שחטאו אחרים חשיב כאילו גם הוא חטא מדין ערבות (ספר חסידים סי' כ"ב וסי' תר"א), וכ"כ הרמב"ם, ובארחות צדיקים (למהר"ש צמח) וכ"ה בעוד איזה ראשונים, וכ"ה בטו"ז (סי' תר"ז סק"א) ובס' במדבר קדמות, וכע"ז הביא בלחם מן השמים (ע' י"ח) משם האריז"ל (סוד ערבות הנשמות, כי האדם ערב לחבירו במה שחטא חבירו, ועל כן אומר אשמונו וכו' כאילו שנינו חטאנו, וגם הוא בסוד עיבור הנשמות) וכ"כ בס' תורת נתן (לבעל מצת שמורים ע' נ' - ושעל כן אומרים נוסח הווידי בלשון רבים), וכ"ה בבן איש חי (ש"ר פ' כי תשא - ושמהאי טעמא אמר משה רבינו בחיר ה' וסלחת לעווננו ולחטאתינו וגו' שכלל עצמו עמהם) ושכן כ' בס' חסד לאברהם.

ט) ב' בס' שבלי הלקט (מובא בב"י ובלבוש או"ח סי' רפ"ד) דמה שנוהגין לפסוק צדקה בעד המתים, אף אותן שכבר מתו זמן רב ואפשר שכבר קבלו דינם, משום דכשישראל חוטא מגלגל בעונו חטא למפרע על המתים שכבר מתו מזמן יצי"מ עד אותו היום שעל מנת כן הפדיתנו הקב"ה ממצרים שלא יהי' בינינו חוטאים כדאמרין דכל ישראל ערבים זה לזה, וזה עבר ע"כ נעשו גם המתים ערבים עליו וצריכין כפרה.

י) ב' רע"א משם הרמ"ע מפאנו (והוא בעשרה מאמרות מאמר חקור דין ח"א פי"ד) והח"ם (תורת משה ויקרא ז' אדר) משם מורו ז"ל לפרש מאחז"ל גדולה תשובה שאפילו יחיד העושה תשובה מוחלין לו ולכל העולם כולו דהכוונה שמוחלין לכל העולם חלקם בעברותיו של הלה מחמת חיוב הערבות שיש לכל ישראל, וכ"כ בס' אגרא דפרקא (אות נ"ו) אף שבשעת העבירה הי' בידו למחות ולא מיחה, [אמנם עיקר דב"ז במחלוקה שנוי' דבשדי"ח (אספ"ד מערכת ה'

כלל ב') מביא שנחלקו בזה מוהרימ"ט (בדרשותיו פ' האזינו) והיערות דבש (דף ע"ב) דדעת המוהרימ"ט דאם הרשע חזר בתשובה גם הערב מתכפר לו ממילא, אבל דעת היערות דבש דהערב אינו מתכפר עד שיעשה הוא תשובה, דבמה יתכפר עונו בלא תשובה].

יא) **בס'** בית הלל (יו"ד סי' שפ"א) דמה שאחז"ל אחד מבני החבורה שמת ידאגו כל החבורה הוא מפני חיוב ערבות המוטל עליו, [והיינו מש"כ הרמב"ם דענין ז' ימי אבילות שיפשפש במעשיו וידאג ויעשה תשובה בעד חלקו בעונותיו של הנפטר].

יב) **בבר'** כתבנו בהקדמה דמצד מצות וחיוב ערבות מחויב להוציא ממון כדי לזכות אחרים בקיום המצוות, כמו שמחוייב להוציא ממונו על כל חיובי ומצוות התורה.

יג) **בס'** קרבן שבת (פי"ב) כ' על גזירת ת"ח דאף שהי' אז כל הארץ מלאה תורה וחכמה, באו כל הצרות בשביל שמחזיקי הארענדע"ם בכפרים מוכרים בשבת ע"י גויים בדרך ערמה, על כן נענשו בשבילם צדיקים ואנשי מעשה שישראל ערבין זה בזה, וע' בס' חסידים תנינא דמה שדמי אתרוג הוא ביוקר מאוד הוא משום שיש שמזלזלים בהאתרוג אחר החג על כן נענשים כולם דישראל ערבין זה לזה.

יד) **כ'** באור החיים הק' (ר"פ נצבים, עה"פ למען הקים אותך היום לו לעם) דחיוב ערבות הוא לטובת כלל ישראל כדי לקיים בזה את נצחיות כלל ישראל, דאלמלא הערבות מעט מעט היו נשמטים בעלי עבירה מעדרת הקדושה, עד שיפשע ישראל מהיות עם ה', אבל עכשיו שנכנסנו בברית הערבות למחות ולהוכיח את עוברי עבירה, ולהשתדל להחזירם למוטב בזה יתקיים כלל ועם ישראל, וזשאה"כ

אחר שהכנים את בנ"י בברית הערבות "למען הקים אותך היום לו לעם" שזה קיום האומה.

(טו) **בס'** מרגניתא שפירא (לבעל אשל אברהם - אופנהיים - דף י') ובשו"ת מחזה אברהם (או"ח סי' קל"ט) שכופין את האדם בהכאה שיקיים מצות וחייב ערבות^(ז).

(טז) **בס'** ים התלמוד (בפתיחה) מפרש מאחז"ל (שבת דף לא ע"א) ואהבת לרעך כמוך זה כל התורה (ואידך פירושא זיל גמור) דכשאוהב את חבירו כמצוה אז לא יחטא כדי שלא יענש חבירו בשבילו בגלל הערבות שיש לו עליו, על כן בזה מתקיים כל התורה כולה.

(יז) **בס'** שער יששכר (דרוש לשבועות - חג הבכורים אות ע"ב) שעיקר קבלת התורה הוא הערבות שנתערב כל אחד בעד חבירו, ולא נבראו בני אדם לכבוד עצמם וטובתם, כי אם לטובת העולם

(ז) והשיג עמש"כ בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' שכ"ב) שאין כופין את האדם להניח את חבירו לישב בסוכה שלו, מבואר שאין בי"ד כופין ומכין על ערבות שהוא בגדר גמ"ח בגופו דאין כופין מפני דמתן שכרה בצדה, דזה אינו, דלמנוע את חבירו לקיים מצוה במקום שאין לו פסידא הוא איסור תורה משום ערבות וממילא שכופין על זה יעו"ש, ועשו"ת מהרש"ם שנתקשה אהא דמבואר ביו"ד (סי' רס"א) שאם אין לאבי הבן ממון לשלם למוהל אז החיוב על הבי"ד למולו ועל כן כופין את המוהל למולו בחנם, תיפוק ליה לכופו מדין ערבות (מצד חיוב האב עצמו), מיהו ע' בס' שלחן מלכים (דף רמ"ה ע"ב) שהאריך לחלוק על מחז"א הנ"ל, ועעו"ש בס' מרגניתא שפירא שהאריך מאוד בתוכחת מוסר ובפלפול בחיוב ערבות שהוא חיוב גמור, ואי אפשר בשום אופן לפטור ממנו.

כולו לעסוק בתיקון הכלל, ואי אפשר לפטור ולומר שאין בכחו ובידו לתקן העולם.

(יח) **אותן** הכ"ד אלף אנשים שמתו במגיפה בעצת בלעם לא חטאו בפועל רק מצד ערבות (או שחטאו במחשבה) (אוהחה"ק ריש פ' פנחס).

(יט) **באוהחה"ק** (פ' עקב) על הפסוק כי אם שמור תשמרון וגו' דקאי על ענין ערבות, דכללות החיוב שנצטוו כלל ישראל היא על המצוה שלא תתבטל בעולם בשום איש מאישי ישראל, ואם מתבטלת נעשה פשיעה בינותינו וכו'.

(כ) **במכתבי** חפץ חיים (מכתב פ"ד) שמי שרוצה לסלק מעל עצמו דין שמים מצד ירידת הדת בעוה"ר (שבודאי נהיה נתבעים על זה לדין לעת"ל) צריך לנסוע שתי פעמים בשנה בסביבותיו להוכיחם ולזרזם (על שמירת שבת וטהרת המשפחה וכו').

(כא) **בם'** שדי"ח (מע' א' פאת השדה אות נ"ז) מביא משם המזרחי דמה שאמרו ז"ל דאומרים לאדם חטא איסורא זוטא בשביל שיזכה חבירך (דניחא ליה לאדם ליעבד איסורא זוטא דלא ליעבד חבירו איסורא רבא) הוא מטעם ערבות, וכ"כ בשו"ת כ"ס (או"ח סי' ס"ב) (ח).

* * *

(ח) ועיי"ש בכ"ס שדן אי דין זה שייך לנשים שהרי אינן בכלל ערבות (בין איש לאשה ובין אשה לאיש ואף במצות שנשים מצוות בהם), שו"ר בשו"ת מהרי"א (אסאד, יו"ד סי' ש"ס) שכ' בפשטות שדב"ז אינו נוהג בנשים שזהו מטעם ערבות ונשים אינן בכלל ערבות, וכ"כ בשו"ת מחזה אברהם (או"ח סוס"י קל"ט, דמצד חיוב ערבות חיוב על כל אדם

פרק ג'

החייב ללמוד תורה לאחרים, והזכות בזה

(א) ז"ל המחבר בשו"ע (יו"ד סי' רמ"ה) כשם שמצוה (וחוב) ללמוד את בנו תורה כך מצוה על כל חכם מישראל ללמוד לתלמידים שגם הם נקראים בנים כו' עכ"ל, והוא לשון הרמב"ם (פ"א מהל' ת"ת ה"ב), ובספר המצות להרמב"ם כ' בזה"ל המצוה (הי"א) ללמוד תורה וללמדה.

(ב) וב"ה בחינוך (מצו' תי"ט) מ"ע ללמוד חכמת התורה וללמדה, וכ"כ בס' יראים (עמוד ו' סי' רנ"ו ז') דמ"ע ללמוד וללמד תורה לחבריהן, וב"ה בסמ"ק (ק"ה), ובכד הקמח (לרבינו בחיי ערך תורה דף צ"ג ע"א) דחייב ללמוד תורה לחבירו שכל ישראל ערבין זה לזה במצוות, ובס' מנורת המאור (אלנקווה, פ' ת"ת) דאף לשונאו חייב ללמוד תורה, ובספר חסידים (סי' תתרפ"ד) דחייב ללמוד לתלמידיו עד שיראו שכבר אינם צריכים לו והם כבר מלמדים לאחרים, [וע' בדברי ירמיו' (על הרמב"ם ריש הל' ת"ת) דאין המצוה שממש ילמוד עם אחרים, אלא שישתדל שילמדו, כמו מצות מילה שהמצוה שישתדלו שכל אחד מישראל יהי' נימול].

לסייע לחבירו במצות) ושכ"ה בס' למודי ה' (למוד ב'), אלא שלפמש"כ בשו"ת מהר"ם שיק דיש עוד חיובים לסייע חבירו במצוות מפסוק ושמרתם את המצות, או מפסוק ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם, לפי זה יש לומר דגם בנשים אמרינן להן חטא בשביל שיזכה חבירך עיי"ש.

וע' בס' אורח ישר (ראבינאוויץ, סי' ה') בהאי כללא אי אומרים לו לאדם חטא איסורא קלילא להציל חבירו מאיסורא רבה, ומהו כדי להציל עצמו לאח"ז מאיסורא רבה.

(ג) כל הלימוד את בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו למדו לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות (קידושין דף ל.). ופי' המהרש"א בח"א שהרי על ידו כל הדורות יודעים בתורה כי ממנו בא הלימוד לכולם.

(ד) במס' סנהדרין (דף יט:) דכל המלמד בן חבירו תורה מעה"כ כאילו ילדו [וז"ל הרמב"ם (בפ"ה מהל' ת"ת הי"ב) צריך האדם להזהר בתלמידיו ולאזהבם שה הבנים המהנים לעולם הזה ולעולם הבא], ובמס' סנהדרין (דף צ"ט ע"ב) דהמלמד את בן חבירו מעה"כ כאילו עשאו שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן אברהם מגייר אנשים שרה מגיירת נשים, ר"א אומר כאילו עשאו לדברי תורה, רבא אומר כאילו עשאו לעצמו.

(ה) כל המלמד את בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה וכו', וכל המלמד את בן עם הארץ תורה אפילו הקב"ה גוזר גזירה מבטלה בשבילו (ב"מ דף פה.) (א).

(ו) ואמרינן שם (בע"ב) כמה גדולים מעשי חייא דעביד שלא תשתכח תורה מישראל (דאף רבי יוחנן לא יכול לעמוד במחיצתו וכו', דאף שתורה כמות למדת, אבל תורה כמותו לא רבצת).

(א) [ובס' דרש אברהם (ח"א דף ה: הובא בשו"ת חיים ביד סי' קכ"ו) מביא משם האריז"ל שפי' דברי חז"ל דיש ד' עולמות זה למעלה מזה והן אבי"ע והמלמד את בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה (העליונה) פי' שיושב למעלה מעולמות בריאה יצירה עשי', שזוכה לישוב בעולם האצילות].

(ז) **במס'** ע"ז (דף ל"ה ופירש"י שם) דהמלמד תורה לאחרים דברים שמכוסים ממנו מתגלים וכו' ולא עוד אלא שמלאך המות אוהבו וכו' ולא עוד אלא שנוחל שני עולמות עוה"ז ועוה"ב (עיי"ש בבן יהוידע במס' ע"ז שם), ובמס' עירובין (דף נד.) עה"פ לחיו כערוגת הבש וגו' שאם האדם משים עצמו כבוש הזה שהכל מתבשמין בה (פרש"י שמלמד תורה לאחרים) תלמודו מתקיימת בידו, ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו.

(ח) **הלומד** תורה ואינו מלמדה הרי הוא בכלל כי דבר ה' בזה (סנהדרין דף צט.), ובמס' ר"ה (דף כג.) הלומד תורה ואינו מלמדה דומה להדם במדבר (דלא מהני), ובמדרש רבה (אחרי כ"ב-א') למד ולא לימד אין לך הבל גדול מזה.

(ט) **בנו** ביהמ"ד ושכרו להם מלמדי תינוקת נמצאו בתי מדרשים מרובים לישראל, אשרי מי שמתחדש דברי תורה על פיו שדומה כמי שמשמיעין אותו מן השמים, ואומר הקב"ה ששכר הגדול שיש באוצרותי שלך הוא ובשבילך אני מציל את ישראל (תנא דבי אלי' פי"ג).

(י) **וצדקתו** עומדת לעד וגו' זה הלומד תורה ומלמדה לאחרים (כתובות דף נ.).

(יא) **אמר** לו הקב"ה למשה יושע הי' משכים ומעריב בבית הוועד שלך לסדר הספסלין ופורם המחצלאות הוא יכול שררות, נוצר תאנה יאכל פרי' (ילקוט פנחס) [נראה מזה הזכות בכל סיוע שמסייע ללמד תורה לאחרים].

(יב) **מה** עשה חזקיה המלך נעץ חרב על פתח ביהמ"ד ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב (סנהדרין דף צד:).

(יג) **תורת** חסד על לשונה וכו' זה הלומד תורה ללמדה לאחרים, אבל הלומד תורה שלא ללמדה זו הוא תורה שאינה של חסד (סוכה דף מט:).

(יד) **הלא** פרס לרעב לחמך וגו' ואין רעב אלא הרעב מן דברי תורה מכאן אמרו אם יש אדם שהוא מבין בד"ת יפרנס מתורתו וכו' אם ראית אדם שאין בו ד"ת הכניסוהו לביתך ולמדהו קר"ש ותפלה ולמדהו פסוק אחד בכל יום או הלכה אחד וזרזיהו במצות (תנ"ד"א פכ"ז).

(טו) **נדרים** (דף נה.) וממדבר מתנה כיון שעושה אדם עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל (פרש"י שמלמד תורה בחנם לכל) תורה ניתנה לו במתנה, וכיון שניתנה לו במתנה נחלו א-ל, וכיון שנחלו א-ל עולה לגדולה, וע' דרשות ח"ס (דף קכ"ד).

(טז) **במשנה** (פ"א דמס' אבות מ"א) דאנשי כנסת הגדולה אמרו ג' דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה.

(יז) **בזוהר** חדש (דף כב ע"ד) דכל המלמד תורה לאחרים ולתינוקות חשוב יותר מכולם, ושכרם כפול, דאמר ר' יצחק המלמד תורה לתינוקות דירתו עם השכינה, [ועיי"ש שפירש הפסוק (בראשית יד-כד) בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי וגו' דאותן שלמדו תורה לנערים (וכן אלו שהלכו אתו) יחזיק (אברהם אבינו) בהם ולא יניח ליתנם ביד שר של סדום (שהוא שרו של גיהנם המושל על רשעים) אע"פ שחטאו וראוי להענש (ולא אני לבדי אחזיק בהם אלא ענר אשכול וממרא שהם האבות יקחו חלקם)].

(יח) **בס'** אור זרוע (הגדול, באלפ"א בית"א שבריש הספר אות מ"א) שמצוה ללמוד ולדרוש תורה ברבים.

(יט) **במנורת** המאור (אלנקווה, ח"ג) הלומד ע"מ לעשות ומלמד לאחרים ומעשה אותם לעשותן יחי' ויאריך ימים, וכדגרסי' בדב"ר (ח'-ד') חיים הם למוצאיהם וגו' למי שמוציאן לאחרים (וע' בס' והארכת ימים אות כ"א, ובהגהות אות יעקב שבסוה"ס שם).

(כ) **ב'** בעמח"ס הפרדס ואור השנים, דהעוסק ללמוד תורה לבני עמי הארצים שאין להם חינוך מצוות בבית אי"צ לילך לצדיק לבטל גזירה רק הקב"ה שומע לו שלא כדרך הטבע.

(כא) **ב'** בס' תורת משה להח"ס (פ' במדבר עה"פ אלה תולדות אהרן ומשה) על מה שאמרו חז"ל דהמלמד בן חבירו תורה מעה"כ כאילו ילדו (סנהדרין דף יט) דכוונתם בזה שיש לו המעלה שכמו שברא מזכה אבא כמו כן תלמידיו מזכים רבם.

(כב) **הצדקה** של החזקת ת"ת היא הצדקה היותר גדולה הגם כי כל צדקה חשובה בעיני המקום אבל מ"מ אינה נצחיות כל כך כמו הצדקה שנותנין לקיום התורה ולהעמיד דורות ישראל כשרים, ומה נמשך שלשלת גדולה של תורה עד סוף כל הדורות, ועושין בזה תועלת טובה לכל הדורות עד עולם (דברי יואל ח"ב דף קצ"ז).

(כג) **בס'** הזכרונות (זכרון י' פ"ו - הספר מובא כמ"פ במג"א) דחובה כפולה עליו כל שעה שאוכל לחם אלקיו להאכיל לאחרים ולחלק עם אחיו בית ישראל וכו' כי זה כל האדם ללמוד וללמד לקבל ולחלק, ובכן תורתו תהי' משתמרת וכמעין המתגבר והוא יתן פרי פירות בעתו וכו' עכ"ל.

(כד) **אם** למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך (אבות פ"ב),
 פי' אל תחזיקם לעצמך בלבד אלא תלמדה גם לאחרים
 (מדרש שמואל). [עוד ראיתי לפרש המאמר כל אדם לעמ"ל יולד,
 לעמ"ל ר"ת ללמוד על מנת ללמד].

(כה) **בסוף"ק** רב"ק מבואר דללמוד תורה לאחרים עדיף מקיום
 מעשה המצוות, וכ"ה בטו"ז (או"ח סי' תר"ג סק"ו)
 ועשו"ת בשמים ראש (סי' כ"א) ובהגהות ריח בשמים שם.

(כו) **בם'** בני יששכר (ח"ב דף צה:) יש חילוק בין לימוד לעצמו ובין
 ללמד לאחרים דזה צדקה גדולה והוא סגולה לקבלת
 התפלה (אני בצדק אחזה פניך, היינו מט"ט שר הפנים המעלה את התפלה).

(כז) [**בשו"ת** שב יעקב (י"ד סי' מ"ט) שע"כ אין מברכין ברכה"ת
 על הרהור הלב ואילו הכותב ד"ת מברך משום שעיקר
 מצות ת"ת הוא באופן כזה שיוכל ללמדה (עכשיו) לאחרים, ובהרהור
 אינו יכול ללמד לאחרים ואילו הכותב ד"ת יוכלו אחרים ללמוד
 מדבריו].

(כח) **במם'** נדרים (דף לז.) דאסור לקבל שכר על מה שמלמד תורה
 לאחרים (דמה אני בחנם אף אתם בחנם), ובכלי יקר (פ'
 ואתחנן ד-ה) כ' הטעם דמה אני בחנם אף אתם בחנם הוא מטעם
 ערבות שכל ישראל ערבים זל"ז ואם יחיד יחטא ישאו רבים עונו].

* * *

עונש המונע מחבירו דברי תורה

(כט) **כשהי'** אדם אחד אומר לחבירו בירושלים הקריני והשניני דף
 אחד אמר לי' אין בי כח, אמר הקב"ה תבא שעה ואני
 עושה כן לכם, הה"ד וילכו בלא כח וגו' (מדרש איכה).

(ל) כל המונע תורה ואינו מלמדה מלאכי השרת מנקבין אותו ככברה (מדרש משלי).

(לא) במס' יומא (דף לח:) אלו שלא למדו ולא גילו לאחרים דרכי העבודה של בית המקדש עליהם נאמר שם רשעים ירקב יעו"ש.

(לב) תורת חסד על לשונה וכו' זה הלומד תורה ללמדה לאחרים, אבל הלומד תורה שלא ללמדה זו הוא תורה שאינה של חסד (סוכה דף מט:).

* * *

חיוב לקבוע ת"ת בכל עיר, ועונש ביטולה

(לג) אם ראית עיירות נתלשין ממקומן דע שלא החזיקו בשכר משנים (מדרש איכה פתיחה ב').

(לד) כל עיר שאין בה תינוקת של בית רבן מחריבין אותה, מס' שבת (דף קיט:). [וכ' בסה"ק ויואל משה (מאמר לשון הקודש אות י') דלא מצינו בשום עבירה דאורייתא אף החמורה מאוד להחריב את העיר (זולת בעיר הנדחת) והטעם משום שראו חכז"ל במלמדי תינוקות ותשב"ר קיום כל התורה וכל העולם כולו, וביטול ענין זה הוא חורבן העולם ואין להניח עיר כזאת בישראל].

(לה) ברם זכור אותו האיש (ר' יושע בן גמלא) לטוב (ב)שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל, שהתקין להושיב מלמדי

(ב) ועיי"ש במשנה ובגמ' דמצד תקנה זו אין השכנים יכולים למחות בתינוקת של בית רבן שלא ילמדו בחדרו מפני שאינו יכול לישון מקול הנכנסים והיוצאים.

תינוקות בכל עיר ועיר (ב"ב דף כא.), וכ' בס' ויואל משה הנ"ל דהתקנה הי' בשביל עניים בממון ועניים בדעת שלא שכרו מלמדי תינוקות בשביל בניהם.

לו) וז"ל הטור והמחבר (יו"ד סי' רמ"ה ס"ז) מושיבין מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר וכו' שאין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן עכ"ל, ומבואר בחו"מ (סי' קס"ג) דמצד תקנה זו חייבין כל הקהל להשתתף בהחזקת הת"ת אף מי שאין לו בנים, וכופין את העשירים להחזיק בני העניים, וכ' הגה"ק בעל בני יששכר זצ"ל בקונטרס תמכין דאורייתא דאחר תקנת ר"י בן גמלא אין יוצאין המ"ע מה"ת רק בלימוד תורה לכל התינוקות שבעיר אבל במה שלומד עם בניו לחוד עדיין לא יצא דהתורה נתנה רשות לחכמים לגזור על המצוות באיזה אופן יהי' נעשים והעושה באופן אחר גם מה"ת לא יצא].

לו) חיוב גדול על כל מי שמאמין בה' ובתורתו ואוהב שמו לראות שלא תשתכח מישראל, והוא ע"י החזקת ישיבות בכל עיר, היש לך עלבון גדול מזה שאנו רואים בכל יום שהתורה מתמוטטת ואין אנו חוששין לכבודה ואין קול ואין רעש בעולם, ועל זה נאמר אוי להם לבריות מעלבוניה של תורה וכו' ואשרי למי שנוטל עצמו למקצוע זאת שהוא יסוד שכל בית ישראל עומד עליו שמוליד בנים למקום ואין קץ למתן שכרם, שאח"כ תלמידים אלו לומדים עם יוצאי חלציהם ואח"כ עוד כמה וכמה דורות וכולם על הראשון יחשבו וכו' והיאך הוא צועק בכל יום ומתפלל הבו לה' כבוד ועוז וגו' וכו' (חפץ חיים).

מעלת תשב"ר ועונש ביטולה

א (לח) אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל פיהם של תינוקות של בית רבן (שבת דף קיט:): עוד אחז"ל דהבל תינוקות של בית רבן מבטלות גזירות רעות (ודרשו עה"פ ולשון רכה תשב"ר גר"ם, פי' דלשון ת"ת של תשב"ר הרכים תשבר גר"ם שהוא ר"ת גזירות רעות מבטלות)(ג).

ב (לז) לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן (שבת דף קיט:), עיי"ש אל תגעו במשיחי אלו תינוקות של בית רבן.

ג (מ) בא וראה כמה חביבין תינוקות לפני הקב"ה שלא גילתה שכינה עד שגלו הם שנ' עולל'י הלכו שבי וגו' ויצא מן בת ציון כל הדרה (מד' איכה).

ד (מא) בם' הזכרונות (זכרון י" פ"ו) מיום שנתינה תורה לישראל קיימו וקיבלו עליהם ועל זרעם אחריהם לקיים העוה"ז ולזכות ולחיות לחיי עוה"ב בהבל תינוקות של בית רבן.

ה (מב) מצות צדקה לנערים ללמוד תורה הוא המעולה מכל הצדקות (שו"ע יור"ד סי' רמ"ט סט"ז. ועשו"ת מנח"י ח"ב סי' ל"ט).

* * *

ו (ג) ולפי"ז הגורם ללמד תורה לתשב"ר עוסק בישוב וקיום העולם, וכאילו נעשה שותף להקב"ה במעשי בראשית כמו דמה"ט הדן דין אמת לאמיתו נעשה שותף להקב"ה במעשי בראשית, וז"ל סדר היום (סדר ח"ב) המוציאים יקר מזולל הם שותפין לבורא יתב' בבריאת העולם ובהעמדתו עכ"ל, וכן הוא גורם לבטל גזירות רעות מישראל, וכן מצאתי בשו"ת חיים ביד (סי' קכ"ו).

פרק ד'

זכותו של המזכה את הרבים

(א) כל המזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו, משה זכה וזיכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו (אבות פ"ה מ"ח).

(ב) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, קשה דהתחיל בלשון יחיד וסיים בלשון רבים, ומפרש (בספר חסידים, מקיצי נרדמים סי' רל"ט) דצדיק שזיכה הרבים יהי' לו חלק עם כל אחד ואחד בגן עדן, וע' בס' יש"מ עה"ת (פ' שמות) עה"פ וייטב אלקים למילדות וגו' שהשית"ב עשה אותם טובים ע"י ריבוי הנפשות שקיימו, שכל המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא, כל שכן ע"י ריבוי העם (וירב העם), שכל המעש"ט שלהם נחשב להמילדות, ועי"כ ויעצמו במאוד בריבוי מצוות ומעש"ט].

(ג) כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו שלא יהא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן (משנה אבות פ"ה מכ"א, ובגמ' מס' יומא דף פז., וע' תוס' יבמות דף קט: דהיינו מלבד אם הי' רע מקודם שלימד לאחרים) ובפי' רבינו יונה במס' אבות שם (עפ"י כת"י מועתק בס' דרכי לימוד התורה ע' קל"א) דכשאדם עושה זכות גדול כזה מדרת הדין נותנת לשלם שכר גדול כזה שלא להביא חטא על ידו, ולא הרהור עבירה (וזהו שכרו מצוה מצוה) עכ"ל, וע' ספר חסידים (סי' שנ"א וסי' שנ"ב) עוד מזה (א).

(א) בגמ' יומא הנ"ל למד דאין חטא בא על ידו מקרא דלא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת וגו', ש"מ מזה דהמזכה את הרבים נקרא חסיד, ועשו"ת משיב דבר (סי' מ"ד ד"ה ויש הולכים). וע'

(ד) רבי עקיבא אמר על בנו שמת יודע אני שהוא בן עוה"ב שזיכה את הרבים (שהמזכה את הרבים אין חטא בא על ידו) (מס' שמחות פ"ח).

(ה) **כתב** באור החיים הקדוש (פ' ויקרא) על הפסוק אדם כי יקריב מכם קרבן לה' דייש לפרש הכוונה לצוות להשתדל לקרב לבבות עם בני ישראל לעבודת ה', והגדיל שכר המזכה את הרבים שאין חטא בא על ידו כי ישמרהו ה' משגיונות, אדם כזה אין צריך להביא לא נדר ולא נדבה גם אין מציאות להביא לא חטאת ולא אשם שא"א לו לחטוא וכו', עכ"ל.

(ו) **ומצדיקי** הרבים ככוכבים לעולם ועד (דניאל י"ב).

(ז) **ואת** הנפש אשר עשו בחרן וגו' הרי אברהם מגייר גוברין ושרה מגיירת נשין וכו' דכל מאן זכותא תליא בי' ולא אעדי מיני' מנלן דכ' ואת הנפש אשר עשו בחרן וגו' זכותא דאינון נפשין הוו אזיל עמי' דאברהם (זוה"ק פ' לך).

(ח) **כתב** בספר חובת הלבבות (שער אהבת ה' פרק ו') שזכות המאמין אפילו יגיע למעלה היותר גדול בעבודת ה' ואפילו יגיע קרוב למלאכים במדותיו הטובות, אינם כזכות מי שמורה בני אדם לדרך הטוב, ומיישר הרשעים, שזכויותיו נכפלות בעבור זכויותם בכל

בתיבת גמא (להפמ"ג פ' פנחס אות ג') שהוכיח מהנ"ל שאף מעבירה במזיד הוא ניצול, כדי שלא יהא בגיהנם, דהא על שוגג ועל עשה ליכא גיהנם עיי"ש (ואעפ"כ מקבל שכר לעת"ל על המ"ע שמקיים, ועל מחשבותיו הטהורות להנצל מל"ת, אבל אגוף מניעה מל"ת אינו מקבל שכר שהרי הוא נשמר ממנו כנ"ל).

הימים ובכל הזמנים. עו"ש מי שמתקן נפשו ונפשות רבות תכפל זכותו כפי זכויות כל מי שמתקן לאלקים עכ"ל. [ויש לפרש כן בכוונת המשנה (מסכת אבות פ"ג מט"ו) הכל לפי רוב המעשה (וכעין מש"כ הרמב"ם (בפהמ"ש) לפרש שהמעלות לא יגיעו לאדם לפי גודל המעשה, רק לפי רוב מספר המעשים) וד"ל].

ט) בדרשות רבינו יונה (פ' לך לך) טוב עין הוא יבורך היינו אברהם שנדבה רוחו אותו ללמוד ולהועיל ולקנות נפשות לה', ועל כן נתברך אברהם אבינו בהברכות (כדכתיב ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה ואברכה מברכך ומקללך אאור ונברכו בך כל משפחות האדמה), וכתב עוד דזהו הטעם שצוהו הקב"ה לעלות לארץ ישראל כדי לעשות מעשים אלו בארץ הנבחרת (אחר שבחר ה' בכוונתו ובמעשיו).

י) אף אם הגיע בעבודת השית"ב למעלת המלאכים לא יעלו זכויותיו שוה למעלה מי שמזכה את הרבים שהרי כל זכויותיהם בסיבתו (רבינו בחיי אבות).

יא) אלקנה שזיכה את ישראל והכריעין לכף זכות, וחינך אותם במצות וזכו רבים על ידו, אמר לו הקב"ה אני מוציא ממך בן שיכריע את כל ישראל לכף זכות ויחנך אותם במצוות ויזכו רבים על ידו, הא למדת בשכר מעשה אלקנה-שמואל (תנדא"ר פ"ח).

יב) וצדקתו עומדת לעד וגו' זה המזכה את הרבים (ס' חסידים ס"ה).

יג) יותר עון ההורג את מי שמזכה את הרבים מההורג אדם אחר, כי רבו קודם לאביו לפדותו שהביאו לחיי העוה"ב (ספר חסידים סי' תרע"א).

(יד) **בספר** זכירה (דף צ"ט) מסתייע מזוה"ק (פ' תזריע) דהמזכה את חבירו לדבר מצוה שכרו כפול בעוה"ז ובעוה"ב. וכן בבכור שור ובפמ"ג (פתי"כ ח"ד אות ח') ובישמח משה (עה"ת ריש פ' פנחס) כתב דהמזכה את הרבים יש שכר גם בעולם הזה, וכן כתב החת"ם (עה"ת)(ב).

(טו) **צדיק** היותר מעולה הוא כשמואל הנביא שהי' מסבב כל ארץ ישראל ללמד ישראל תורה ומצות בכל שנה ושנה, מדריגה שני' הצדיקים הקבועים לתלמוד תורה ללמוד וללמד ולהורות משפט, שהמבקש ה' יבא אליהם, כת השלישית הלומד תורה לעצמו (אור החיים הק' ויקרא כו-ג).

(טז) **בזוה"ק** דמזכה את הרבים ומוציא יקר מזולל הוא בכלל מחי' מתים (שמרים ומחיה נפשות הרשעים שקרויים מתים).

(ב) והטעם כתב שם דלא שייך גביה שמא מרוב טובה יחטא (כמאמר הכתוב וישמן ישורן ויבעט) כיון דהוא מובטח מחז"ל שאין חטא בא על ידו, ובישמח משה שם כ' לפרש המדרש אצל פנחס בדין הוא שיטול שכרו דהטעם דאמרינן בעלמא דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא כ' הרשב"א שהוא משום שלא שלים עבודתי' שהלא אחז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך עכ"ד, וזה שמזכה את הרבים יש לו הבטחה שלא יחטא ממילא כבר שלים עבודתי' בזה וראוי הוא לקבל שכר אף בעוה"ז, ומפרש בזה פנחס בן אלעזר וגו' השיב את חמתי וגו' ולא כליתי את בני וגו' א"כ הוא בכללן מזכה את הרבים, ועל כן בדין הוא שיקבל (פנחס) שכרו אף בעוה"ז, וכן מפרש לה הפמ"ג בתיבת גמא (פ' פנחס אות ג') וכ' שני טעמים לדבר, א' כיון שעושה יותר ממה שנתחייב, ב' שסתם אדם אינו מקבל שכרו בעוה"ז שמא בסוף ימיו יהא תוהא על הראשונות, וזה לא שייך אצל המזכה את הרבים שמובטח שאין חטא בא על ידו.

(יז) **כתב** בצוואת בעל סמיכת חכמים (אות כ"ה) בזה"ל תפנה בכל פינות שאתה פונה לימין, להיות מן המיימינים מהמזכים (את הרבים) כי כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, ואורך ימים בימינו וכו' עכ"ל.

(יח) **בשו"ת** הר"א מזרחי (סי' נ"ז סוד"ה ועוד אפי') דהמשתדל בקירוב רחוקים אין מצוה כזאת, שהוא מזכה את הרבים.

(יט) **בס'** תורת האדם (לבעמח"ס ערוגת הבושם על שיה"ש דף יב) המזכה את הרבים גורם שהספירות ישפיעו זה לזה יותר מן הצדקה. עו"ש לא תאמין במי שאינו מזכה את הרבים, עו"ש (דף כה) שאם אין מקבלין ממנו תוכחה (מ"מ) הוא נוטל חלק הטוב שבהם והם נוטלין חלק הרע מן הצדיק. עו"ש מי שאינו מזכה את הרבים אין פותחין לו שערי תפלה.

(כ) **בס'** תורת משה להח"ס (סו"פ ואתחנן) שלא יזכה אל אהבת השית"ב השלימה כי אם המזכה את הרבים, שזכות הרבים תלוי בו, ואח"כ (כשזכה לאהבת השית"ב) יזכה לייחדו ולמסור נפשו לקדושתו יתב"ש, וזה מדת אברהם אבינו ע"ה וכו'.

(כא) **ז"ל** סדר היום (סדר ת"ב) מה תועלת לעם בשוב היחידים, כי התועלת להם לבדם אחר שרוב העם אינם חוזרים בתשובה, אלא כל ירא וחרד את דבר ה' צריך לאסוף אנשים ריקים ופוחזים... לקרבם אל אביהם שבשמים, ובוה תעלה ארוכה ומרפא לכל מכותינו ולצרותינו... ואלו המחזיקים בדת להקימה ולהרימה הם הנקראים עמודי שמים המעמידים את כל העולם כולו, ויש להם זכות כמשה רבינו ע"ה בדורו אשר זכה וזיכה את הרבים, והם המוציאים

יקר מזולל ויש מאין, והם שותפין לבורא ית' בבריאת העולם ובהעמדתו... אבל להסגר בתוך ביתו ללמוד או לעסוק בחפצי שמים לא זו הדרך הרצויה בעיני ה'... עתיד ליתן דין וחשבון על ככה, אחר שהיה בידו להשיב רבים מעון ולהציל לקוחים למות מרוב רשעתם ולהחיות את נפשם בחנו אשר חננו ה' ולא עשה הנה גרם את כל הרעה אשר תבא ח"ו אחר שלא הזהירם, וזה שכ' ע"י יחזקאל ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיותו הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש... וזה היה דרך כל החסידים הראשונים אשר היו מקהילים קהלות ברבים לדרוש להם את דבר ה', ונמצא זכות כל אותם תלמידים או אנשים הנאספים עמו תלוי בו, שכר שאין לו ערך וקצבה אשר עין לא ראתה, [וזה ענין הדאגה והיגון אשר צריך האדם הירא להיותו דואג יום מ"ב על חילול השם וחילול תורתו וחורבן ביתו וביזת עמו ושפלותו כל הזמן הזה, ומתוך כך יתן את לבו להשגיח בענין זה לבקש ולחפש לדרוש ולחקור איזה דרך נעלה ונצליח בענין זה... ובוה צריך אדם להשגיח ולרדוף אחריו, ואם לאו בר הכי הוא ישתדל לפקוד ולצוות למי שהוא בר הכי שיעשה, וכל הזכות תלוי בו, כי הכל הולך אחר המעמיד עכל"ק המלהיבים.

כב) כתב בספר הק' ייטב לב (עה"ת פ' שופטים) שהמלמד לאחרים (וכן המזכה אחרים) יאריך ימים, כמו שפי' הח"ס הפסוק והותירך ה' בפרי במנך וגו' שאף אם הוא כבר השלים את נפשו השית"ב משאירו בעולם הזה בשביל בניו פרי במנו שידריכם בדרך התורה.

כג) בסה"ק קדושת לוי כתב לפרש מאמר חז"ל (אבות) אל תפרוש מן הציבור ואל תאמין בעצמך עד יום מותך, שאל תפרוש מן הציבור להתבודד ולהפרש מהם, כי אם תראה לזכותן

ולחשיבן בתשובה שלימה, דרך אז תוכל להאמין בעצמך עד יום מותך שלא תחטא, דכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, ואז בודאי ישמרך השית"ב מן החטא, (והובא נמי ביש"מ ר"פ פנחס) (ג).

(כד) **כתבו** בספרי קודש שאף אם ע"י השתדלותו בזיכוי הרבים לא יוכל על ידי כך הוא בעצמו להתעלות במעלות הקדושים ולהשתלם כפי הראוי לו אעפ"כ אין לו להביט על עצמו (לזכות למדריגות גדולות בעבודת השם), רק יתעסק בזיכוי הרבים (ד), וכ"ה

(ג) וע"ע בדרך זה בס' ישמח משה (עה"ת פ' שמות עה"פ וייטב אלקים למילדות וגו' ד"ה ועוד נראה לפרש) שהיות שהן זיכו את הרבים לקיים הרבה נפשות מישראל ע"כ וייטב אלקים להם שנתן להם כח להתגבר על היצה"ר להיות בבחינת טוב, ע"י וירב העם שע"י ריבוי העם יותר נתרבה זכותם ועי"כ ויעצמו מאוד להתגבר על היצה"ר בבחינת איזהו גיבור הכובש את יצרו (ועי"ש שסיים שמש"כ ויעש להם בתים זה שכון בעולם הזה, אבל לעוה"ב עין לא ראתה) עי"ש, ובד"ז פירשתי הפסוק ערוב עבדך לטוב אל יעשקוני זדים, שהיות שעבדך ערב לטוב שאחרים יטיבו דרכם בעבודת השית"ב, על כן אל יעשקוני זדים שמובטחני שאל יעשקוני זדים כנ"ל, ובס' כ"ס עה"ת (פ' תולדות) פי' הפסוק אצל אלעזר עבד אברהם זקן ביתו המושל בכל אשר לו שהיינו שהי' מושל ברוחו בזכות שהי' דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים והמזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, וע' עוד מה שפי' בזה בס' עצי חיים (פ' עקב דף קיד.).

(ד) ז"ל הח"ס (בהקדמתו לשו"ת חיו"ד הנקרא פתוחי חותם) יתברך היוצר וישתבח הבורא, אשר בחר באומה נבחרה, אוהבי מצותיו ושומרי תורתו, יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו, בני ישראל עם קרובו, זרע אברהם אוהבו, כדכתי' [ישעי' מא] ועתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אוהבי, ולמה זה חיבה יתירה נודעת לאברהם אע"ה משאר אבות העולם שקרא אותו המקום בשם אוהבו, בירור ענין זה נודע

לנו ממאמר השי"ת [בראשית יח]: כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' וגו' [ידעתיו פי' רש"י לשון חבה] הורה בזה כי נפלאה אהבת ה' לאברהם אע"ה על שלימד דעת את העם וקירבם לעבודתו, והיא שעמדה לו יותר מכל מעשה הטוב וזכות הנפש אשר הי' לו לעצמו, כי באמת גם לפניו היה היו יחידי סגולה אשר ידעו את ה' ודעת דרכיו יחפצו ובאהבתו ישגו תמיד. מי לנו גדול מחנוך אשר מעוצם תשוקתו ודביקותו בה' נתפרדה החבילה חברת ארבע היסודות, חדל מהיות אדם ונתעלה להיות כאחד מצבא מרום במרום העומדים את פני המלך לשרתו' [ואיננו כי לקח אותו אלהים] ולא מצינו באברהם אע"ה שנודכך עפרותיותו כל כך, אך לא מצד פחיתות וחסרון נפשו לא הגיע אל המעלה הזו, לא, כי אם אאע"ה הי' עושה כאשר עשה חנוך להתבודד עצמו מחברת בני אדם התעלה גם הוא להיות ממלאכי אל, ואשר לא עשה כן, הוא כי התבונן בחמכתו כי לא באלה חפץ ה' שישלים האדם את נפשו לבד, ואת אנשי דורו ישאיר אחריו תרבות אנשים חטאים ומכעסי ה', כמקרה אשר קרה לדורו של חנוך ודור המבול, הנסיון הזה לימד אותו כי טוב לאדם למעט בהשלמת נפשו, למען רבות כבוד ה' למעט את מורדיו ולהרבות עבדיו ויודעיו, כי מה יתן ומה יוסיף האדם אם יוסיף מלאך אחד על אלפי רבבות מלאכי מעלה, הלא ה' בורא וממציא כהנה וכהנה חדשים לבקרים, ואם כה יעשו יחידי סגולה בכל דור ודור, ימצא אחד מני אלף קדש לה' ורוב העולם מקולקל, הארץ תשם מרעת יושביה וחפץ הבריאה תשארה מעל, ודבר זה תתחייב צורת האדם נשמת שדי אשר בקרבו וכו'. מעלה הנכונה שיבור לו האדם להשפיע ולהטיב לזולתו תמיד כמעשה הנפש, ועל זה הזהירנו השי"ת: ולמדתם את בניכם: ואת בניהם ילמדו, וכדומה מצות התוכחה: הוכיח תוכיח את עמיתך, כל אלו המצות מורים לנו כי לא תושלם חפץ הבריאה אם ישלים האדם את נפשו לבדו ולא ישלים את נפש זולתו, והזהירו (באבות) והעמידו תלמידים הרבה, גם אהרן נתפאר במדה זו אוהב את הבריות ומקרבן לתורה וכו', והאוחז במדה זו מראה אהבתו אל ה' ביתר שאת וביתר עז, כי מדרך אוהב את המלך להתאמץ ולהשתדל בכל האפשר להכניס בני אדם תחת עול מלכותו, ולהרבות לו עבדים כיד המלך, ויעץ כי זכה אאע"ה למדה זו טרם

ציוה ה' עלי', רק משכלו ומדעתו עמד בראש כל חוצות, בנה מזבחות וקרא בשם ה', העמיד תלמידים הרבה, את הנפש אשר עשו בחרן, לכן לו יאות להקרא אוהבו של המלך ית"ש, זרע אברהם אוהבי וכגמול נפשו השיב לו ה' וחלף אהבתו אל ה' הי' אהבת ה' אליו, וזהו שהודיענו ית"ש באמרו כי ידעתיו [אהבתיו] למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' עכל"ק.

וע"ע בס' תורת משה (להח"ס ר"פ קדושים) עה"פ קדושים תהיו וגו' ואמרו חז"ל פרשה זו נאמרה בהקהל, דהכוונה דאף שפרישות הוא מדריגה גדולה, אבל רצון ה' להיות בחיבור בני אדם ולקרבן לתורה ואעפ"כ יהי' דבוק בה' ופרוש מכל תענוגי עולם, לא לקדש עצמו בלחוד ולישב בבדידות ובפרישות מבני אדם, דאין זה רצון הבורא שצריך לקרב אחרים לעבודת השי"ת, רק איזה קדושה בחר השית"כ, דבר אל בני ישראל קדושים תהי' וגו' שיהי' מעורב בין הבריות ולאוהביו ולהתחבר עמהם ללמדם בינה והשכל בתורת ה' לקרבן לתורה, ופרשה זו בהקהל נאמרה ללמוד וללמד להיות ממלכת כהנים, ואח"כ קדושים תהיו וגו' להיות פרוש (אבל מעורב עם בני אדם), (ובדרך זה פי' בנו בס' כתב סופר עה"ת בהקדם דברי המדרש יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני).

ובצוואת הבעש"ט הק' זי"ע פי' הפסוק צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה וגו' שיש שני מיני צדיקים יש שהוא בבחינת תמר העושה פירות שמחזיר אחרים בתשובה ומפריח ומרבה טוב בעולם, ויש מין צדיק שרק לעצמו עובד ה' בבחינת ארז שאינו עושה פירות ורק לעצמו ישגה ומרבה שכרו, ואף שגם הוא נחשב לצדיק מ"מ אין זכותו גדול כל כך, וע"ז אחז"ל במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, פי' שצדיקים גמורים לעצמן אין יכולין לעמוד במדריגת צדיק המשמיע לאחרים להחזירם למוטב ששכרו כפול ומכופלת הרבה יותר מצדיק שעובד השית"כ בינו לבין עצמו (אף שגם הוא בשם צדיק גמור יכונה) עכ"ד, וכ"ה בס' אורח לחיים (ר"פ נח) משמ"י דהמגיד הגה"ק רר"ב זצ"ל, וכן מביא בס' דרכי חיים (אות י"ט) שהגה"ק בעל דברי חיים ז"ל לא הי' סובל את מי שמביט רק על עצמו ואינו משגיח ללמד לאחרים.

ובפנים יפות (תשא) פי' מאחז"ל אם הרב דומה למלאך ה' צבקות יבקשו תורה מפיו דהנה מלאך הוא בבחינת עומד, אבל אדם יכול להתעלות ממדרגה למדרגה גבוה יותר, ומורה לנו חז"ל שאין ללמוד תורה רק מרב שאינו מביט על הצלחתו העצמית אלא מביט רק על תועלת התלמידים, אף שזה מונעו מלעלות במדרגות יותר גדולות, וזש"א שאם הרב כמלאך שמסכים להיות בבחינת מלאך שהוא בבחינת עומד מרב כזה תבקש תורה מפיו.

ובם נועם מגדים (פ' קרח-חקת) מפרש מאחז"ל גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה שלא יאמר הצדיק למה לי הצרה הזאת לומר תוכחה ברבים טוב לי יותר להתבודד ביני לבין עצמי לעבוד השית"ב, על כן קאמר דגדולה הכנסת אורחים פי' מה שמכניס בני תחת כנפי השכינה זה גדולה יותר מקבלת פני השכינה ממה שיכול הצדיק להגיע בעצמו לקבלת פני השכינה, (ודב"ז למדו חז"ל ממה שאמר אברהם אבינו להקב"ה אל נא תעבור מעל עבדך וכו"ל שזה הי' בחינת אברהם אבינו לקרב עי"כ תחת כנפי השכינה), ובספרים פירשו בבחינה זה הפסוק וירד משה מן ההר אל העם פירש"י מלמד שלא הי' פונה לעסקיו דלכאורה קשה מה עסקים הי' לו, אלא הכוונה שלא הי' פונה לעסקי עצמו להתבודד כדי להתעלות הוא עצמו יותר בעבודת ה', רק פנה אל העם להורות דרך ה', אף שאולי זה הי' מעכב התעלות נפשו למעלה יותר גדולה אם הי' מתעצם בינו לבין עצמו בעבודת ה' (וע' בס' מושיען של ישראל ח"ב ע' 4), והייטב לב מפרש בבחינה זו מחלוקת שבין בית שמאי ובית הלל אי מדליקין נר חנוכה מנר לנר, שבית שמאי ס"ל שאין מדליקין שיש משום אכחושי מצוה ומשום בזיונא פי' שע"י שמעורר להשיב רבים מעון ולהדליק נרות אחרים (נר ה' נשמת אדם) אצלו הוא בבחינת אכחושי, וגם כמה פעמים צריך לבזות עצמו לכך, אבל אנן קיי"ל כב"ה שמדליקין מנר לנר, ובס' נחלה לישראל (להגה"צ מניזנוב, שער בת רבים אות קל"א) לאחר שכ' ג"כ דמי שמשליך נפשו מנגד לטובת הכלל כדי לתקן זולתו אף שע"כ אינו יכול לתקן נפשו כל כך אעפ"כ הוא יותר חביב לפני הקב"ה, כ' לפרש בזה הפסוק צו את בני ויקחו אליך שמן זית כתית למאור להעלות נר תמיד, צו לשון צוותא להתחבר עם אחרים לתקנם, ואז

בשו"ת הד"ר (הובנר, סי' כ"ט אות פ"ו) דעיקר מעלת איש הישראלי במה שמזכה אחרים עמו אף שעיי"כ אינו יכול להשלים עצמו (אידי דטריד למיפלט - לאחרים לא בלע לנפשו).

כה) כתב הגר"א (משלי יב-יד) דהמוכיח את חברו והטיב את מעשיו אז כל המצוות שיעשה הם על ידו ויטול שכר כמו העושה בעצמו (ואם לא ישמע לו אז נוטל את הטוב ממנו, כמוש"כ האריז"ל) וכ"כ באגרת המוסר לר' ישראל סאלאנמר ז"ל דאדם המעורר יהי' לו חלק נכון בכל אשר יוולד מזה, להתעדרן בערן נצחי עין לא ראתה וכו' אין שיעור וערך.

ויקחו אליך שמן זית, פי' שיחזרו ליתן לך ביתר שאת ועוז מה שנחסר לך עיי"כ בעבודת ה' ובחכמת התורה, דשמן מרומז לחכמה, כתית למאור פי' בזכות מה שאתה כותת עצמך תזכה להצהיר ביותר, ובס' ילקוט הגרשוני (סופ"א דאבות) מביא מס' תיקון משה לפרש שתי המשנות (י"ב-י"ג) הוי מתלמידיו של אהרן וכו' אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, הוא היה אומר נגיד שמא אבד שמיה, ודלא מוסיף יסיף, דהכוונה שתקרבן לתורה אף שעיי"כ מפסיד לעצמו שלא יוכל להתעלות למדרגה גבוהה ורמה (ולא תהא למדן גדול בעיני הבריות) כי נגד שמא אבד שמא, אבל בלא"ה (שתתרשל מזה משום כבוד עצמך כנ"ל, אז ח"ו) דלא מוסיף יסיף, פי' שאם לא תוסיף בני אדם להכניסם תחת כנפי השכינה יסיף רח"ל, כי העיקר לעשות נח"ר לפני כסא כבודו יתב"ש לעד עכ"ל.

[ומה שכ' בספר חסידים (סי' ר"צ) שאם עיי' לימוד עם תלמידים הוא מתבטל מלימודו יותר מלפנים זה סימן שאין הקב"ה חפץ שילמוד עם התלמיד וידחהו מלפניו עיי"ש, נראה הכוונה שמתבטל עיי"כ לדברים בטלים, לא מה שמתבטל במה שאינו יכול להשלים את עצמו כל כך במעלות וידיעת התורה. ומחכ"א שמעתי לפרש בד"ז מאמר הגמ' (ב"ב עח) עה"פ על כן יאמרו המושלים בואו חשבון וגו' אלו המושלים ביצורם בואו ונחשוב חשבוננו של עולם.

כו) ב' בהקדמה לספר ישמח משה (קו' תהלה למשה דף יא:) וז"ל וכן שמעתי מאדמו"ח ז"ל אשר ספר לו מוזלל"ה איך שפעם אחת נפגשו בעולם העליון רש"י ז"ל עם הרב הקדוש ר' איציקל מדראהאביטש ושאל רש"י ז"ל לר' איציקל על מה ששומע שמרעישין בכל העולמות העליונים עם בנו הרב הנ"ל איזה זכות ומצוה יש לו לבנו הרב הקדוש ר' מיכל המגיד משרים מזלאמשוב, והשיב לו ר' איציקל הנ"ל איך שלומד תורה לשמה, ולא נתקררה דעתו של רש"י ז"ל, ואמר לו עוד שבנו הרבה לסגף את עצמו בתעניות וסגופים, וגם בזה לא נתקררה דעתו הקדושה, ואמר לו עוד אשר הרבה בגמ"ח וצדקה ופיזר נתן לאביונים וכדומה, ועוד לא נתקררה דעתו, שוב אמר לו שרבים השיב מעון ועשה הרבה בעלי תשובה בעולם ובזה נחה ושקטה דעתו של רש"י ז"ל, ונחה דעתו הקדושה מה שמרעישים אתו כל הפמליא של מעלה ע"כ(ה).

כז) בם' ישמח משה (עה"ת פ' שמות) עה"פ ותחיין את הילדים וגו' וייטב אלקים למילדות וירב העם ויעצמו מאוד וגו' דמאחר שהמקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא ממילא שהמקיים הרבה נפשות הוא צדיק וטוב יותר, שכל המעשים טובים שעושין אותן שקיים נחשב להם שהרי הם הגורמים, וזה פי' הפסוק שע"י שנתרבו העם עי"כ ויעצמו מאוד המילדות שנעשו עצומים מאוד בזכויות ומעש"מ.

ה) ממעשה נורא זה יש ללמוד שצדקה בעד קירוב בני תחת כנפי השכינה הוא הגדולה מכל שאר הצדקות שבעולם, וכבר הבאנו כן לעיל בפרק ג' מדברי הזוה"ק.

(כח) **בספר** חסידים (סי' תקנ"ו) עה"פ אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאוד וגו' דהיינו... ומזכה את הרבים, (וע"ז סיים גבור בארץ יהי' זרעו... הון ועושר בביתו וגו').

(כט) **ב'** בס' פלא יועץ (ערך זכירה) דאין למעלה משכר של המזכה את הרבים (ועצו"ש באות מ' ערך מזכה).

(ל) **בס'** טיול בפרדס מביא מהקדמת ס' דברי אברהם שמספר שבא לפני הח"ס והח"ס התמרמר לפניו שע"י שהוא טרוד בעניני הקהלה ובלימוד הישיבה אין לו פנאי להשגיח על בניו, ושזה כמה שבועות שאין ביכולתו לתהות על קנקני בניו, אמר לו בעל דברי אברהם לפרש מאה"כ כל היום חונן ומלוה וזרעו לברכה וגו' דמי שמלוה כל היום שלו לאחרים אזי הקב"ה משגיח על זרעו לברכה שיהיו זרע ברך ה', ואמר לו הח"ס ז"ל נחמתי בני נחמתי, ובסעודה שלישית באותו שבת סיפר החת"ס פי' זה והפלאו מאוד, מובא נמי בס' בני נפתלי (דף י"ג ע"ב).

(לא) **בהקדמה** לס' אגלי מל (להגה"ק בעל אבני נזר זי"ע) דכמו שהמחטיא את חבריו גדול עווננו מנשוא כמו כן להיפך במדה טובה שהוא מרובה המזכה את הרבים בתורה אין קץ למתן שכרו.

(לב) **בשו"ת** מגדלות מרקחים (למו"ר הגה"צ מצעהלים זצ"ל, יו"ד סי' צ"ב - צ"ג) כ' בזה"ל וידענו מפי ספרים וסופרים שלהיות ממזכי הרבים יותר חשוב לפני המקום ב"ה מאלפי אלפים ורבוא רבבות מצוות שעושין לעצמו... ואם יוכל להציל נפש אחת מישראל אין לך זכות גדול מזה כל שכן להציל כמה וכמה נשמות לקרבם לעבודות הבורא ית"ש ואין לך דבר שעומד בפני זה עכלה"ט.

(ג) **והוא** כל האדם לא לעצמו נברא רק להועיל לאחרים, ככל אשר ימצא בכוחו לעשות (הקדמה לס' נפש החיים, משמיה דאביו הגר"ח זצ"ל).

(ד) **בם'** חיי המוסר (ח"ב ע' קפ"ח) משם הג"ר ישראל סאלאנטער זצ"ל דמי שאינו יכול לזכות את הרבים הרי הוא (בבחינת) עקר.

(ה) **עוד** ראיתי משמו שאמר על מה שיש אומרים שהל"ו צדיקים נסתרים יכולים להיות אנשים פשוטים (סנדלר או נגר וכו') שדב"ז אי אפשר, שהיתכן לכנות צדיק נסתר במי שמסתגר עצמו בד' אמותיו ואינו דואג לקרב אחרים לעבודתו יתברך.

(ו) **[ב']** בספר חסידים (סי' ק"ד ובסי' תק"צ) דמי שחשב לזכות את הרבים ולא יכול (שאין שומעין לו) מעלה עליו הכתוב כאילו מזכה אותם (דרחמנא ליבא בעי) עיי"ש, (מוכח דס"ל דמשאחז"ל חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה דמעה"כ כאילו עשאה, היינו כאילו עשאה בפועל, ובשו"ת ויברך דוד ח"א סי' ו' הארכתני מזה).

(ז) **בם'** ש"ך עה"ת (פ' עקב) דהנותן צדקה לעני (באופן שאלמלא הוא לא הי' יכול לחיות נמצא שהוא מקיימו) יש לו כח הרבים שהרי המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא, ואמרו חז"ל דרבים מהפכין מדת הדין למדת הרחמים עיי"ש (וכש"כ להמצילו מדרת שחת דגדול המחטיאו מההורגו).

(ח) **בחכמת** שלמה (להמהרש"ק יו"ד סי' רנ"א) דהמציל נפש אחת מישראל חשיב כאילו עוסק בהצלת נפשות כל הימים שהנפש שהציל חי וקיים ע"י הצלתו ונחשב כאילו כל שעה הוא מצילו.

לט) במלבי"ם (יהושע א'-א', עה"פ ויהי אחרי מות משה עבד ה') שהעוסק לשלימות הדור ולדורות הבאים העבודה המתמדת בסיבתו, גם אחרי מותו תקרא על שמו (כמו שכ' וצדקתו עומדת לעד וגו' וע"כ כתיב אחרי מות משה עבד ה' להורות שמושה רבינו ע"ה נקרא עבד ה' גם לאחר מותו, וזה הכוונה שאחז"ל מה כאן עומד ומשמש אף שם עומד ומשמש).

מ) במ' המגיד להפמ"ג (ח"ג דרושי שבועות) לפרש פסוק רבש וחלב תחת לשוניך וריח שלמותיך כריח לבנון כחוט השני שפתותיך ומדברך נאווה, שקאי על הדורש ומחזיר למוטב ומזכה את הרבים שהוא כקרבן תמיד, ולבוש של המצות הם לו כריח לבנון הביהמ"ק, וכחוט שעיר המשתלח המלבן עוונות של ישראל.

מא) כתבו בספרים שע"י ערבות ותוכחה נחשב לו כאילו הוא מקיים כל התרי"ג מצוות, ועל ידי כך יוצא מה שכ' המקובלים שצריך כל אדם לקיים כל התרי"ג מצוות ע' שו"ע הרב הל' ת"ת (פ"א ס"ד).

מב) העוסק לזכות את הרבים אף שעוסק בדבר שיכול להגיע אליו סכנה אין לו להתיירא, שהצדקת הרבים אין ראוי להפחד עליו מן הסכנה (הרמב"ם באגרת).

מג) במ' קב הישר (פרק ס"ב) שהמזכה אף רק את אחד לדבר מצוה שכרו הוא כפול ומכופל.

פרק ה'

מצות פדיון שבויים

(א) **במצות** פדיון שבויים כ' המחבר ביו"ד (ס' רנ"ב ס"א) דפדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן, ואין מצוה גדולה כפדיון שבויים, ושם (בס"ב) המעלים עיניו מפדיון שבויים עובר על לא תאמץ את לבבך, ועל לא תקפוץ את ירך וגו', ועל לא תעמוד על דם רעך וגו', ועל לא ירדנו בפרך לעיניך, ובטל מצות פתוח תפתח את ירך, ומצות וחי אחיך עמך, ואהבת לרעך כמוך, והצל לקוחים למות, ושם (בס"ג) כל רגע שמאחר לפדות השבויים היכא דאפשר להקדים הוי כאילו שופך דמים עכ"ל(א).

(א) ונתתי אל לבי השיעור שצריך להוציא ממעותיו למען פדיון שבויים וסכנת נפשות

כ' בשו"ת עמודי אש (סי' ד' כלל ז') ובפ"ת (יו"ד סי' רנ"ב סק"ד) דדבר זה תלוי במחלוקת הפוסקים כמה ממון צריך להוציא שלא יעבור על ל"ת בשו"ת, אי כל נכסיו כמו על כל לא תעשה שבקו"ע שכ' הרמ"א (באו"ח סוס"י תרנ"ו וביור"ד קנ"ז ס"א) דצריך להוציא כל נסכיו שלא יעבור על ל"ת [ואף שי"א דאף במקום דיש סכנת נפשות אין פודין שבו יותר מכדי דמיו וכן פסק בשו"ת יד אלי' (סי' מ"ג) אף דלדעה זו צריך לפזר כל ממונו שלא יעבור על ל"ת בשו"ת, עשו"ת ח"ס (חו"מ סוס"י קע"ז) דדוקא יחיד הוא דצריך לפזר כל ממונו לא ציבור הנדחק (בפרט בזמן שאומות העולם תקיפים על שונאי ישראל הוו דוחקא דציבורא בכלל פיקוח נפש)], או דומה למ"ע שאי"צ להוציא רק חומש נכסיו (ויכול להוציא עד שליש) לקיים מ"ע, ועיי"ש דדעתו דכדי שלא יעבור על ל"ת אף בשו"ת צריך להוציא כל נכסיו (וכן הדין שלא יעבור על מ"ע בקו"ע) וממילא דה"ה בזה צריך להוציא כל נכסיו, וע' בהמצויין בדברינו לעיל מזה, מיהו הבית הלל (מובא שם בפ"ת) וכ"כ החפץ חיים בספרו אהבת

ב) תינוק שנשבה לבין הפושעים שחזקתן שרוצין להחמיאו מסתבר פשוט דנוהג בו כל דיני מצות פדיון שבויים, דמה לפדות שבוי מבית אסורים שיש שם חשש מיתה כש"כ להצילו מרדת שחת, דכבר אמרו חז"ל (במדבר רבה פכ"א, ורש"י עה"ת פרשת כי תצא) דגדול המחמיאו יותר מההורגו, שההורגו הורגו בעולם הזה ויש לו חלק לעוה"ב, והמחמיאו הורגו בעוה"ז ובעוה"ב.

ג) [ועיי"ש במדרש דמה"ט הרודף אחר חבירו להחמיאו מותר להורגו כמו הרודף אחריו להורגו, דכמו שאמר התורה

חסד (ח"ד פ"כ אות ב) כ' דעל פדיון שבויים שיש בו פיקו"נ צריך ליתן כל ממונו, וכ"כ בס' פלא יועץ (ערך השתדלות) שחייבים כל ישראל לפזר כל ממונם (ולמכור אפילו ס"ת) בשביל הצלת נפש מישאל, ועשו"ת ח"ס (חו"מ סוס"י קע"ז) ובשו"ת לב ארי' (סי' מ"ב), ועי' במרחשת (סי' מ"ג אות ח'-י') שפשיט"ל שלענין פדיון שבויים אינו מחוייב להוציא כל ממונו, מיהת לגבי פקו"נ ממש מחוייב להוציא כל ממונו לפמש"כ הריב"ש שגם שלא לעבור על ל"ת בשוא"ת חייב לפזר כל ממונו, ואף שגם שבוי כולוהו איתנייהו גבי', היינו שעלול לבוא לפקו"נ, אבל בפועל אינו עובר על לאו דלא תעמוד על דם רעך אלא בפקו"נ ברורה כגון רואה חבירו טובע בים), וע"ע בשו"ת שרידי אש (ח"א מדף שג) ובגליוני הש"ס (סנהדרין שם) שמספק"ל בזה אי צריך לבזבז כל ממוני', ובכלי חמדה עה"ת (פ' כי תצא ע' ק"צ) ובקובץ הנועם (ח"ה דף קכ"א) ובס' הלכה ורפואה (ח"ג דף מ"ה וח"ד דף של"ה) ושו"ת לב אברהם (סי' ע"ב) ושו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קע"ד).

והנה במס' סנהדרין (דף עג.) מבואר דצריך למיטרח ולמיגר אגורי אנשים להציל חבירו מסכנה ודעת המאירי שם דהיינו אף באופן שהלה לא יחזור לשלם לו, ועיי"ש במרגליות הים שכ"ד רוב המפרשים לא כהיד רמה שם דלאצולי בממוני' אי"צ.

צרור את המדינים כי צוררים הם לכם וגו', דמזה למדו חכמים דהבא להורגך השכם להורגו, ממילא דה"ה דהבא להחטיאו מותר להורגו, ועשו"ת בשמים ראש (סי' ש"א) ובטו"ז (סי' תר"ע) מה שהקשה על הלבוש דנס חנוכה יותר מנס פורים דגדול המחטיאו יותר מההורגו, וע' בס' שער משפט (יו"ד סי' ק"ס) ועשו"ת מחנה חיים (מהדו"ל חיו"ד סוס"י י"ח), ועשו"ת אבני נזר חיו"ד (סי' תס"א) שכ' כן].

ד) ובשו"ת ויברך דוד (ח"א סי' ק"י) הארכנו לבאר דבר זה בכמה ראיות מש"ס ופוסקים דחיי הנפש ועניני רוחניות עדיפי ומוקדמת מחיי הגוף ועניני גשמיות לענין כמה מצוות התורה, על כן ודאי דלהציל נפש מישראל מלהיות מומר ועבריין הוא בכלל מצות פדיון שבויים בכל פרטיה ודקדוקיה ע' עליו.

* * *

המקיים נפש אחת מישראל - קיים עולם מלא

ה) במשנה מס' סנהדרין (דף ל"ז ע"א) מצינו בקין שהרג את אחיו כתיב דמי אחיך צועקים וגו' אינו אומר דם אחיך אלא דמי אחיך דמו ודם זרעותיו עד סוף כל הדורות וכו' לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מישראל מעשה"כ כאילו קיים עולם מלא וכו', וכיו"ב איתא במס' ב"ב (דף יא.) (וכ' בפירש"י דהא מדה טובה מרובה ממדת פרעניות) ועיין שו"ע דבנימין הצדיק שהחי' אשה ושבעה בני' קרעו לו גזר דינו והוסיפו לו עשרים ושתים שנה על שנותיו, עו"ש דמונכו המלך בזבו אוצרות אבותיו בשני בצורות אמר אבותי גזזו וכו' אוצרות ממון ואני גזזתי אוצרות "נפשות" שנאמר פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם.

(ו) **וב'** בפלא יועץ (אות ה' ערך הצלה) ואם כל כך גדולה מצות הצלת נפש מישראל, על אחת כמה וכמה טובה כפולה להציל את חבירו מלחטוא ומזכה את חבירו לדבר מצוה מאחר שאמר שהמחטיאו הוא יותר מההורגו כן המזכהו הוא יותר מהמחיהו, עכ"ל.

* * *

מחללין שבת להציל משמד נפש מישראל

(ז) **ב"ב** הב"י (סוסי' ש"ו עפי"ד התוס' בכמ"ק) דכופין לאדם לעשות איסורא זוטא דלא ליעבד ע"ה איסורא רבה (כשלא פשע^(ב)), על כן מחללין שבת להציל את בת ישראל שרוצין הגויים להמירה ה"י, ואין לך מצוה רבה מזו להצילה שלא תמיר ותחלל שבת

(ב) והנה מבואר דעת הב"י הנ"ל דדוקא כשלא פשע הוא דמחללין עבורו, אבל בשו"ת נחלת שבעה (סי' פ"ג) חולק דאף בפשע מחללין, כמו דמחללין על חולה אע"ג שג"כ פשע שהרי אין מיתה בלא חטא, כש"כ להציל נפשו מני שחת ממיתה נצחית (פי' וכההוא דאחז"ל גדול המחטיאו מההורגו), ובשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' ט"ז) ירה בו חצי השגותיו וז"ל מ"ש אין מיתה בלא חטא, אין חטא אלא שוגג, ופושע שאני דאיהו דאפסיד אנפשי', ומה שכ' כל שכן להציל נפשו מני שחת גם זה אינו דאע"ג דאמרינן דגדול המחטיאו יותר מההורגו מ"מ הרי בעבירות החמורות אמרינן שיעבור ואל יהרג כי כתיב וחי בהם ולא שימות בהם, וזה שמאבד עצמו לדעת בעוה"ב ודאי לא אמרינן חטא שיזכה חבירך כי הוא פושע בעצמו שבחר במות ולא בחיים וכל אדם יש לפניו שני דרכים ובחרת בחיים, רק דהמחטיא עונשו גדול, ועפ"י סברא זו יש להציל גם הלבוש בהל' חנוכה (סי' תר"ע) מקושית הטו"ז שם סק"ב עכ"ל (ר"ל שהלבוש כ' הטעם שלא קבעו חנוכה לימי משתה ושמחה כמו בפורים רק להודי' משום דבחנוכה לא גזרו לאבדם ולכלותם כמו בפורים, והק' הטו"ז דהא גזרו להשכיחם תורתך והרי גדול המחטיאו מההורגו, ובשו"ת

כל ימי, ומחללין עלי' שבת אחת כדי שלא תחלל שבתות הרבה, ופסקו בשו"ע שם סי"ד דאם רוצים להוציא ישראל מכלל ישראל מצוה לחלל שבת להצילו.

ח) וז"ל שו"ע הרב שם שאין לך דבר שמחללין עליו השבת יותר מזה שלא תצא מכלל ישראל [דלא כתשו' הרשב"א שכ' שאין לחלל שבת על הצלה מעבירות דאין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך] והכי קיי"ל בשו"ע (שם סוהס"י) דמצוה וחובה להצילו, והסכימו האחרונים דאף כדי להציל קטן מכפירה מחללין את השבת(ג), וע' בא"א (תנינא סי' ש"ו) הטעם דמחללין דהרי גדול

כ"ס (או"ח קל"ז) תי' קושית הטו"ז בטו"ט דנהי דבאמת גדול המחטיאו מההורגו מ"מ אין לקבוע על הצלת הנפש משתה ושמחה לשמוח הגוף אלא הלל והודי' לשבח על הצלת הנפש), ועשו"ת שער צדק (או"ח סי' קכ"ז) שתי' בפשטות דדוקא שהמפתה את האדם להחטיאו במזיד הוא גדול מההורגו, אבל המחטיאו באונס (כמו בחנוכה) אינו אלא כאילו הרגו (כדמצינו בנערה המאורסה כאשר יקום וגו') אבל לא יותר מההורגו שהרי אונס רחמנא פטרי' וכמאן דלא עבד, ובס' אדני פז (בחי' על שו"ע הל' חנוכה) כ' ליישב שאף שגדול המחטיאו מההורגו מ"מ מאחר שמן הדין מחוייבין למסור נפשם למיתה אין לקבוע שמחה, ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' כ"ז) מש"כ ליישב ד' הלבוש מקושית הטו"ז, ובשו"ת פרי השדה (ח"ד סוס"י נ"ו) וע' היטב באשל אברהם (בוטשאטש מהדו"ת סוס"י ש"ו), ובתינוקות שנשבו פשוט דלכו"ע צריך לחלל שהרי לא פשעו.

ג) והנה במג"א מספק"ל אי מחללין שבת כדי להציל קטנים שנשבו לשמור דהלא קטן אוכל נבילות אין ביי"ד מצווין להפרישו, ובא"ר חולק עליו דהלא אם לא יצילוהו ישאר באיסורין גם בגדולתו, וכן בשו"ע הרב ובמ"ב פסקו דיש לחלל, וכ"כ בשו"ת ח"ס (או"ח סי' פ"ג) - דאף דטעם שמחללין לפקו"נ אינו משום כדי שישמור שבתות הרבה, ממילא

המחטיאו מההורגו, [ומטו משמיה דהחזו"א בעת שהציונים שר"י העלו את ילדי טעהרן לקיבוצים בא"י על מנת להעבירם על הדת שהורה שיש ליסע בשבת עם אוטו למחנות השונות להציל משם ילדים, וכן הורה מו"ר הגה"ק בעמח"ס מגדלות מרקחים וצ"ל דמותר לחלל שבת לאסוף ממון בעד הארגונים העוסקים להציל ילדי ישראל ממוסדות של כפירה ושמד(ד)].

* * *

פרק ו'

חיוב מצד מ"ע של אהבת הית"ב

(א) ו"ל הספרי ואהבת את ה' אלקיך וגו' אהבהו על הבריות, וז"ל הרמב"ם (ספה"מ מ"ג) וכבר בארנו שזאת המצוה (של

הי' מקום לפטור כיון דלכשיגדל יהי' אונס ולמה נחלל שבת כדי להציל את האונס אשר רחמנא פטרי, מ"מ מחללין משום דאף דתחלתו באונס סופו יהי' לרצון) וכ"כ בשו"ת קרן לדוד (סי' קע"ב, ומצדד דאף המג"א שמספק"ל היינו במסופק שיעלה בידו להצילו, אבל בברור שיצילו מודה דמחללין, ולהלכה דעתו שם דאף בספק אם יוכל להצילו משמד ובקטן מחללין את השבת, דהלא גדול המחטיאו מההורגו וכמו דספק פקו"נ דהגוף דוחית את השבת כל שכן בשביל הצלת הנפש.

(ד) ועיי"ש בב"ח שנתקשה ממה דאיתא בסי' שכ"ח ס"י שאם רוצין לאנוס האדם לעשות עבירה גדולה אין מחללין עליו את השבת כדי להצילו, ותי' דשאני התם שיעבור באונס דאז אין לחלל שבת דאונס רחמנא פטרי ואין זה עבירה, אבל הכא מיירי שיש לחוש שיפתוהו לעבור עבירות ברצון, מיהו המג"א דחה זה ותי' דבסי' שכ"ח מיירי שרוצין לאונסו פע"א לחלל שבת משא"כ כאן כל ימיה, וכ"כ בשו"ע הרב ובערוה"ש שם וכ"כ בשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ד סי' ע"ד) שאף להציל את האונס מחללין (להציל מי שנלקח באונס לצבא).

אהבת ה') ג"כ כוללת שנהי' קוראים לבני האדם כולם לעבודתו יתעלה ולהאמין בו, וזה שאתה כשתאהב איש אחד תספר בשבחיו ותרכה בהם ותקראו בני האדם לאהוב אותו וזה על דרך משל כשתאהב אותו יתעלה באמת כאשר הגיע לך מהשגת אמתתו אתה קורא בלי ספק הסכלים והפתיים לדעת ידיעת האמת אשר ידעתו(א), ובספרי אהבהו על הבריות כמו אברהם אביך שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן ור"ל כמו שאברהם מפני שהי' אוהב כמו שהעיד הכתוב אברהם אוהבי וזה בעוצם השגתו קרא בני האדם להאמין בשם מרוב אהבתו כן אתה אהוב אותו עד שתקרא אליו בני האדם עכל"ק, וז"ל הרמב"ם (פ"א מהל' עכו"ם, בסיפור דרכי אברהם אבינו) כיון שהכיר [אברהם אבינו את הקב"ה] התחיל להודיע לעם וכו' כדי שיכירהו כל הברואים הבאים וכו' והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד והי' מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר וממלכה לממלכה עד שנקבצו אליו אלפים ורבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה עכ"ל, וכ"ה בתשב"ץ ובס' יראים (עמוד היראה מ"ב סי' ת"ד)(ב).

א) ובדרך דרוש נראה דמי שמאמין שה' אלקינו ה' אחד ממילא מקיים ואהבת את ה' אלקיך וגו' וממילא מקיים קבלת חז"ל שהכוונה לאהבהו על הבריות, אבל במי שאין לבו ער לזה זה חסרון באמונה שלו שה' אלקינו ה' אחד, וביותר זה מראה שאין לו אהבת השית"ב, ויש לפרש בבחינה זה הפסוק נחלתי עדותיך לעולם (פי' לאנשים דעלמא) כי ששון לבי המה, דמחמת שהוא עובד את השית"ב מאהבה ושמחה (דמבואר בספרים דשמחה ואהבה הם שורש ויסוד אחד) זה מניעו לקרב אחרים לעבודת השית"ב.

ב) ואיתא בספרים שעל כן נקרא אברהם אבינו "אוהבי" [כדכ' בישעי' (מ"א) ועתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אוהבי,

ובמכילתא עה"פ (בעשרת הדברות) ועושה חסד לאלפים לאוהביו (ולשומרי מצותיו) וגו' לאוהביו זה אברהם אבינו וכו' שהיות שעסק להכניס אחרים תחת כנפי השכינה הראה בזה עוצם אהבת השית"ב שלו, ועל כן כמים פנים אל פנים היה אהוב אצל הקב"ה.

וע' בס' מגיד משרים (פ' לך לך) שאף יצחק אבינו הי' מפרסם אלקותו יתברך בעולם, שהנהו בארות דחפר הוו לאולפא יחודא דקב"ה וכו' (וע' בדברינו להלן בשם רבינו בחיי), ועיי"ש שיעקב אבינו לא היה מהדר לקרב שאר אומות לדחלתא דהקב"ה, והטעם משום דבימי אברהם ויצחק לא הוי בעולם מי שידע יחודי' ויראה דהקב"ה, על כן הוצרך לפרסם אלקותו יתב' בעולם, משא"כ בימי יעקב כבר הוו טובי דידעי, ועוד דיעקב הי"ל י"ב שבטים דהוו יראים מהקב"ה, ועוד דאברהם ויצחק משום דלא הוו מטותיהן שלמין (שהי' להן בנים רשעים) הוצרכו לקרב אחרים להשית"ב לתקן פגם מטותיהן, משא"כ יעקב וכו' עיי"ש, ופשוט דשם המדובר לקרב אוה"ע לעבודתו יתברך, לא מבנ"י שאנו מצווין עליהן בערבות ותוכחה, (אבל יש ללמוד מזה שעתה אין ענין להשתדל להרבות גרים בישראל), מיהו בפנים הבאנו מרבינו בחיי (פ' לך אות ה') שגם יעקב אבינו הלך בדרך זה לבטל ע"ז ולפרסם האמונה והיחוד, כדכ' הסירו את אלהי הנכר אשר בתוכם.

ובעיקר הדבר צ"ע אם דב"ז נוהג גם כזה"ז לפרסם בגויים אחדותו ית"ש, וע' בויק"ר (פ"ו-ה') עה"פ אם לא יגיד ונשא עונו, אם לא תגידו אלקותי לאומות העולם אני פורע מכם, אימתי וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות עיי"ש (משמע דסתמא אם אינן באים אצלינו לבטל האמונה מאתנו אין חיוב, אבל מ"מ אולי מצוה וענין איכא).

וע' בסה"ק חרדים (סופ"ח) עמשאחז"ל (משנה פ"ק דאבות) הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן וכו' אוהב את הבריות ומקרבן לתורה ולא קאמר אוהב את ישראל, רמז שהי' אהרן מקרב את הגרים הבאים להתגייר וקרבים והכניסם תחת כנפי השכינה, וכן למדנו הלל לעשות, וכאשר עשה בעצמו כמובא בפ"ב דמס' שבת (דף לא.).

(ב) ז"ל הריקאנטי (בס' טעמי מצות מ"ע קע"ה) לאהבה את יוצר כל שנחזיק במצות אברהם אבינו שעל ידי שהי' מאהב אותו על הבריות ומשבתו ומהללו והי' קורא ומעורר בני"א לאהבה אותו והי' מפרסם אלקותו בעולם לכן זכה ונקרא אברהם אוהבי, והאהבה תהי' בלב ובנפש ובממון וכו' עכ"ל.

(ג) ז"ל החינוך (מצו' תי"ח) ואמרו ז"ל שזאת האהבה תחייב האדם לעורר בני אדם באהבתו לעבדו, כמו שמצינו באברהם אבינו וכו' עכ"ל.

(ד) ז"ל הרוקח (ראש הספר) שורש האהבה וכו' הכל כאין נגדו רק לעשות רצון בוראו ולזכות אחרים וכו' עכ"ל, עו"ש משורש האהבה לזכות אחרים וכו' ולמסור עצמו באהבתו כפנחס עכ"ל.

(ה) ז"ל חובת הלבבות (שער אהבת ה') שמאותות האהבה שמאשר ומורה אחרים לעבודת הבורא עכ"ל, עו"ש (בש"י פ"ו) דממצות יראי ה' להדריך בני"א לעבודתו.

(ו) ז"ל החרדים מצות ואהבת את ה' אלקיך וגו' כוללת נמי שידרוש לאחרים תורה ודברי כבושין עד שיביא אהבתו יתברך בלבם וכו' דהרי אמרינן בספרי ואהבת וגו' אהבהו על הבריות כאברהם אבינו ע"ה מפני זה קראו הקב"ה אוהבו שנא' אברהם אוהבי (והוא ענף המצוה) עכ"ל.

(ז) וב"ב הח"ס בפתוחי חותם הנדפסה בתחלת שו"ת ח"ס חיו"ד ומוכא בדברינו במק"א בקונטרס זה.

(ח) ב' בתוה"ק (פ' לך יב-ה) ויקח אברהם וגו' ואת הנפש אשר עשו בחרן וגו', ובתרגום אונקלוס וית נפשתא דשעבידו לאורייתא,

ובפירש"י שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאילו עשאו.

(ט) **מדרש** רבה (לך ל"ט) ללמדך שכל מי שמקרב את הנכרי ומגיירו כאילו בראו.

(י) **עוד** שם במ"ר עה"פ והיה ברכה, קרי ב' בריכה, מה בריכה (נהר) זו מטהרת את הטמאים אף אתה מקרב רחוקים ומטהרם לאביהם שבשמים.

(יא) **מלמד** שיהא אדם מקפח את הבריות ומכניסן תחת כנפי השכינה כדרך שעשה אברהם אבינו ע"ה (אבות דר' נתן פי"ב).

(יב) **כל** המכניס ברי' תחת כנפי השכינה מעה"כ כאילו יצרו (ב"ר ל"ט, יד. שהש"ר א, ב). כל המכניס ברי' תחת כנפי השכינה מעה"כ כאילו יצרה ורקמה והביאה לעולם (תוס' מס' הוריות).

(יג) **רבינו** בחיי (פ' לך) לאחר שהביא מדרש הנ"ל הוסיף וז"ל וכן מצינו ביצחק שהי' עושה כן ממה שדרשו חז"ל (והוא במ"ר ר"פ וישב) עה"פ וישב יעקב בארץ מגורי אביו וגו' מגויירי אביו ללמדך שהי' יצחק מגייר את האומות, וכן מצינו ביעקב דכ' ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו אלהי הנכר אשר בתוכם, הא למדת שכל האבות הלכו בדרך הזה לבטל ע"ז ולפרסם האמונה והיחוד.

עוד כ' רבינו בחיי בפ' תולדות (כ"ו-ט"ו) עה"פ וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלישתים וגו' פי' שהפלישתים הכופרים החזירו לסורם כל אותם האנשים שגייר

אברהם, וממשיך הפסוק וישב יצחק ויחפר את בארות המים וגו' ששוב עלה עליהם והחזירם למוטב, עוד ברבינו בחיי (פ' ואתחנן) עה"פ ואהבת את ה' א בכל לבבך וגו' כנגד אברהם שאהב להקב"ה בכל לבבו והמשיך הלבבות לאמונתו (ובכל נפשך כנגד יצחק שמסר נפשו ע"ג המזבח, ובכל מאודך כנגד יעקב שהפריש מעשר מכל).

(יד) כ' בס' חסידים (סי' ב') וז"ל וממורי קבלתי כי ראוי לכל יראי ה' להורות לבניהם ולתלמידיהם ולכל ישראל איך יוכלו להשיג לעשות רצון יוצרנו יתברך שמו ויתעלה זכרו.

(טו) עו"ש (סי' י"ג) יהי' אדם ערום ביראה ובדעת לחשוב מחשבות ערומות לתקנת העולם ולכבוד שמים.

(טז) עו"ש (סי' י"ד) ששורש אהבת ה' שכל לבו ונפשו ומאודו וכל הרהוריו הוא איך לעשות רצון הבורא יתברך ולזכות את הרבים.

(יז) עו"ש (סי' ט"ז) דהאזהב את השית"ב בכל לבבו, כל הרהוריו איך לעשות רצון הבורא ולזכות את הרבים (ולעשות קידוש ה' ולמסור עצמו באהבת הבורא) עכל"ק.

(יח) עו"ש (סי' תקנ"ה) דלעולם יהא אדם ביראת ה' ולדבק במצותיו ולקרב את הבריות.

(יט) במסלת ישרים (בהקדמה) שענין אהבת ה' שתתעורר נפשו לעשות נח"ר לפניו וכו' ויצטער אם חסר זה מצדו או מאחרים, כמו שלבו מתעורר לעשות נחת רוח לאביו ולאמו.

(כ) עו"ש (פרק י"ט) שמי שאהב שמו יתברך לא יוכל לסבול ולראות שיחללו אותו ח"ו ושיעברו על מצותיו וכו'.

[ושומריה (של התורה"ק) המתחזקים להחזיקה ודאי שיתגרו בם ולא יוכלו להתאפק ולהחריש וכו'].

(כא) בם' ארחות צדיקים (שער שמחה) כ' לפרש הפסוק רוצה ה' את ראייו שיהי' רצונו כרצון הבורא שיצטער על שאין נעשה רצון ה', ויתפלל שיעבדו את השית"ב.

(כב) בם' עמודי שיש (לבעל כלי יקר, בסוה"ס) וז"ל אילו היתה אהבת ה' חקוקה בלבנו בודאי שהאהבה היתה מקלקלת את השורה שאפילו זקן וחכם ואינו לפי כבודו למפל עם כל אדם (שהם פטורים מהשבת אבידה) מ"מ מאהבת ה' הי' הולך אל כל יחיד אשר עליו שמע או ראה או ידע שעשה דבר נגד רצון אבינו שבשמים והי' מחזירו למוטב בדברי מוסר ודברים טובים וניחומים כדי למלאות רצון אביו שבשמים אשר רצה בזה שעמך כולם יהיו צדיקים, כמו שמצינו כשהבן אוהב לאביו ורואה באיזה אדם שעושה דבר נגד רצונו בלי ספק שהבן משתדל בכל תוקף ועוז שיהי' רצון אביו נעשה וכו'.

(כג) בם' נועם אלימלך (פ' תצוה ד"ה בדרך אחר) דאדם שיראת ה' תמיד על פניו בלתי אפשרי לו להתאפק מלהוכיח בני אדם וכו', ודבריו יהיו נשמעין וכו' ועי"כ יזכה הוא שיבא לידי אהבת ה' ב"ה בלב שלם ולדביקות, אשר עי"ז יוכל להמשיך השפעה גדולה אל כל העולם.

(כד) דהמגייר גרים חשוב כרבו כיון דמביאו לחיי עוה"ב (שו"ת שערי אפרים סי' צ"א, מובא בפ"ת יו"ד סי' רמ"ב סקט"ו), [ומבואר בגמ' ובשו"ע (יו"ד סי' ר"מ) דאבידת רבו של אדם קודם לאבידת אביו דיותר מחויב לכבד רבו מאביו דאביו הביאו לחיי עוה"ז ואילו רבו הביאו לחיי עוה"ב].

אגרת שבא אל הגאון הקדוש ר' מרדכי בנעטמה זי"ע (כעין פתקא מן שמיא) [גדפסה בסוף ספר שו"ת פרשת מרדכי, וז"ל שם].

אל נשיא ישראל אב"ד דק"ק ניקלשבורג והמדינה.

ה' עמך גבור החיל חביבי וידידי מרדכי היהודי איש ימיני מסטרא דקדושה. הנה יצאתי לקראתך כי הקב"ה מבני מתיבתא שדרוני... לגבך לעורר נר"נ דילך. הלא ידעת אם לא שמעת, איך גברה פרצות בישראל ואבדה אמונה, ואפיקורסת מתגברת בכל יומא ויומא, לית קרתא דלית בי' מכת דלהון, ... ואף הגדולים וחכימי דרא לא משגיחים רק לעצמם בלחודוהי, לזכות עצמם בלחוד, אבל לא לזכות דרא לעורר תשובה בעלמא ופולחן כפולחן עבדא למרא דלא יחזו בשאר אחוי למעבד פלחנא כדקא יאות משום דלא מחשב ליקרא דמרא. ודא ממש יראה תתאה דלא כעובדא דברא קמי אבוהי דמסר נפשו ורוחו ונשמתו בדיל אבוהי ומשגיח אף מאחרינא יהא יקרא טובא לאבוהי מחמת רחימא דאבוה וכבר נאמר באורייתא ואהבת את ד' וכו'. [וגדפסה ג"כ בס' פסקי תשובה ריש חלק שני עיי"ש בארוכה].

* * *

פרק ז'

חיוב מצד מצות צדקה

א) בתנא דבי אליהו (פכ"ז) עה"פ הלא פרום לרעב לחמך (ישעי' נ"ח) אין רעב אלא הרעב מדברי תורה, ואין לחם אלא דברי תורה וכו' עו"ש כי תראה ערום וכסיתו כיצד אם ראית אדם שאין בו ד"ת וכו' למדהו וזרזהו במצות לפי שאין לך אדם ערום בישראל אלא מי שאין בו תורה ומצות.

(ב) **בס'** החיים (לאחי המהר"ל מפראג - בפ"ה מס' פרנסה וכלכלה) דמי שיוורה חמאים בדרך התשובה הוא בכלל צדקה שאם חייב האדם לעשות חסד עם גוף חבירו, כש"כ עם נפשו עיי"ש.

(ג) **בפמ"ג** (או"ח סי' ל"ז א"א סק"ד) דמי שהוא עני ואינו יכול לקנות תפילין, כל ישראל מצווין להחיותו שיהא יכול לקנות תפילין, וכ"ה בבה"ל (שם סוד"ה קטן), וכ"ה בכמה אחרונים שגם צרכי מצוה הוא בכלל די מחסורו והוא מכלל מצות צדקה כמובא בהערה(א).

(א) כ' בשו"ת מהר"ם שיי"ק (או"ח סי' שכ"ב) דאף דאין חיוב על אדם לחזור על הפתחים כדי לקיים איזה מצוה (מלבד נר שבת וחנוכה, וד' כוסות) מ"מ הנותן לו מקיים מצות עשה דצדקה, שהוא בכלל די מחסורו אשר יחסר לו, וכ"כ בס' שלחן מלכים (דף רצ"ז) דגם צרכי מצוה הם בכלל וחי אחיך עמך (כפירש"י וחי בהם לעוה"ב) ומקיים בו מצות צדקה, וכ"כ הגה"ק מבוטשאטש ז"ל באשל אברהם (מהדו"ת סי' כ"ה), וכ"ה בשו"ת דברי מלכיאל (ח"א סי' כ"ח אות כ"ב ובח"ד סי' ט"ו [אלא ששם כ' דמדינא אינו חייב לאבד ממנו כדי לזכות את חבירו במצוות]), וכ"ה בערבי נחל (ח"ב דף קנ"ה ע"ב) מובא באצבע קטנה, וכ"כ בשו"ת לב ארי' (ח"ב סי' כ"ד) להוכיח משו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קמ"ח) [ואף שמבואר בלקוטי שו"ת ח"ס (לאנדאן תשכ"ה סי' כ"ט) שאם יש לפנינו עני מחוסר לחם וכסות ועני שאין לו תפילין ולולב דצריך להקדים ליתן להמחוסר לחם (עיי"ש שמה"ט אוסר לאדם לעלות לא"י כדי להטיל עצמו שם על הציבור וליטול ממצות החלוקה דבשביל שרוצה לזכות במצות ישוב א"י אינו רשאי להפסיד עניים) היינו משום דההוא קודם דהו"ל פיקו"נ, אבל גם לצרכי קיום המצות י"ל דהוא בכלל מצות צדקה, ויל"ע מהו כשיש לפנינו עני שאין לו די מחסורו אבל לכדי חיות יש לו אם גם בכה"ג הוא קודם לצרכי מצות של האחר], וכ"כ בשו"ת שאלת שלמה

(ד) וַיֵּשׁ לַהֶסְתִּייעַ לַהֲנַל מִמִּשְׁאָחוֹז"ל (כתובות דף נ') דהעושה צדקה בכל עת זה הקונה ספרים ומשאלין לאחרים, [ועשו"ת הר"ן (סי' כ') שפוטרי השואל ספר מאונסין, דדינו כשוכר, שגם המשאל נהנה שפטור מפרומה דרב יוסף דהו"ל עוסק במצות השאלת ספר שהוא מצוה כמאה"כ וצדקתו עומדת לעד, ועמש"כ עליו במחנ"א (הל' שאלה ופקדון סי' ג') ובש"א], ויותר מזה מבואר בביאור הגר"א (חו"מ סוס"י רצ"ב) בטעם מה שכ' שם הרמ"א דכופין את מי שיש לו ספרים שישאל ספריו לאחרים, דטעם הדבר משום דחשיב צדקה כנ"ל וקיי"ל דכופין על הצדקה, וכ"ה בשאלת יעב"ץ (סי' ס"א) שמחוייב להשאל ספריו לאחרים (דהו"ל עושה צדקה בכל עת) ואינו רשאי ליטול שכר ע"ז כמו שאסור לקבל שכר על הלימוד ועיי"ש שדן אי יכול אדם לאסור ספר שלו על חבריו דהא הוא משועבד מה"ת להשאל ספריו לאחרים (לראות בו בדרך שאינו מפסידו), וכ"כ עוד בס' אהבת חסד (ח"ג פ"ז) שזה בכלל מצות צדקה(ב).

(ווערטהיימער, ח"א סי' ק"ד, ומה שיש מביאין מהראב"ד דצרכי מצוה אינו בכלל מצות צדקה זה טעות ולא נמצא כזה בראב"ד).

(ב) ואף לדעת החתן סופר (בתשו' סי' צ"ב) דלסייע חבריו לדבר מצוה אינו בכלל צדקה, דוחי אחיך עמך נאמר על צרכי הגוף, היינו רק להביאו לידי קיום מצוות עשה, אבל להצילו מלעבור על ל"ת מודה דהוא בכלל צדקה כמו דמרבין מדי מחסורו דהיינו להשיאו אשה, דמחוייב לסייעו להצילו מעבירה, דלא תעשה חמור מעשה כמבואר כל זה בדבריו שם, ועיי"ש סברתו, (אמנם הי' מקום לחלק דלהשיאו אשה דהוא מכלל צדקה היינו מטעם שבמציאות הוא אחד מצרכי גוף האדם, עשו"ת לב ארי' (ח"ב סי' כ"ד), אמנם גם הוא כ' שם דלהצילו מל"ת ואיסורים הוא מכלל צדקה כמו להצילו משאר נזקי הגוף), ועשו"ת נשמת כל חי (יו"ד

ה) וז"ל המחבר (יו"ד סי' רמ"ז) מ"ע ליתן צדקה כפי השגת יד וכמה פעמים נצטוינו בה במ"ע ויש לא תעשה במעלים עיניו ממנה שנאמר לא תאמין את לבבך ולא תקפוץ את ירך, וכל המעלים עיניו ממנה נקרא בליעל וכאילו עובר ע"ז, עו"ש לעולם אין אדם מעני מן הצדקה ולא דבר רע ולא היזק מתגלגל על ידה. עו"ש הצדקה דוחה את הגזירות הקשות וברעב תציל ממות עכ"ל, ויתר מעלות מצות צדקה מפוזרות בש"ס ומדרשים ובספה"ק זיל קרי ביה רב הוא.

ו) בס' בני יששכר (ח"ב דף צה:): דהגדולה שבצדקות כשת"ח מלמד דעת לעני בדעת, וגורם שתקובל תפלתו ומתרום קרן ישראל.

ז) בס' ש"ך עה"ת (פ' עקב) דהנותן צדקה לעני (באופן שאלמלא הוא לא הי' יכול לחיות נמצא שהוא מקיימו) יש לו כח הרבים שהרי המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא, ואמרו חז"ל דרכים מהפכין מדת הדין למדת הרחמים עיי"ש (וכל שכן להמצילו מרדת שחת דגדול המחטיאו מההורגו).

* * *

סי' נ"ז), וכעת יצא לאור שו"ת להורות נתן ח"ו ושם (בסי' פ"ט) העלה שעניני מצוה אינו בכלל צדקה, ונעלם ממנו לפי שעה כל הנ"ל [ומשכ"ש מצד משאחז"ל דחישב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה שמעה"כ כאילו עשאה, יש לדחות מכמה טעמי, וע' בספרי שו"ת ויברך דוד (ח"א סי' ו') ודוק].

פרק ח'

חוב מצד ל"ת של לא תעמוד על דם רעך

(א) ב' הריקאנטי (בטעה"מ מל"ת קל"ה) לא תעמוד על דם רעך וכו' נתחייבנו על הצלת הגוף כל שכן על הצלת הנפש, שאם יראנו עובר עבירה שמאבד עולמו יצילוהו (לפי שכל ישראל ערבים זה לזה) עכ"ל, והעתיקו השלה"ק (ח"ג תורה שבכתב, תו"כ פ' דרך חיים, פ' קדושים), ויסוד דב"ז נלמד ממשאחז"ל דגדול המחטיוא יותר מההורגו, וע' מה שכתבנו עוד לעיל בפרק ה' בהערה שם להוכיח מעור מכמה מקומות דילפינן חיי עוה"ב בקל וחומר שכן מחיי עוה"ז.

(ב) ב' המנחת חינוך (מצו' רל"ט) והמהר"ם שי"ק (עה"מ מצו' ר"מ) דהמונע עצמו מלהוכיח חברו עובר על הלאו של לא תעמוד על דם רעך וגו' (א), וכן בשו"ת מהר"ם שי"ק (או"ח סי' כ"ו) ב' דלומר

(א) ומה שמפקפק הגרי"פ פערלא (בספרו על הרס"ג ע' כ"ח ד"ה אלא דאכתי) על המנ"ח דהחוטא במזיד הו"ל בכלל מאבד עצמו לדעת דליכא גבי' לאו דלא תעמוד על דם רעך, זה לא שייך בתינוקות שנשבו כמובן. ובעצם הדבר דעת כמה אחרונים דאף במאבד עצמו לדעת שייך לאו דלא תעמוד על דם רעך, כמוש"כ בברכ"י ובכלי חמדה (פ' תצא) ומביאים שכן נמי כ' בשו"ת מהר"ם יפה (סי' י"ג) וכ"כ בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קו"א סי' ה' אות ל"ד) ובשו"ת דברי יששכר (חו"מ סי' קס"ט וסי' ק"ע) ובתשו' בעל חלקת יואב שם, ובס' יסודי ישרון (מערכת הל' שבת - פקו"נ ע' קפ"ה), ובשו"ת חלקת יעקב (ח"א סי' ע"ב) ושו"ת קנין תורה בהלכה (ח"א סי' ק'), ובשו"ת בצל החכמה (ח"א סי') דלא כמנ"ח (בקומץ למנחה מצו' רל"ז) דליכא מצוה להציל את המאבד עצמו לדעת (דמדמהו לאבידה מדעת שאין בו מצות השבת אבידה), וכדברי המנ"ח כ' בחכ"ש (סי' שכ"ט) שבו"י (סי' ט"ז) עיון יעקב (יומא דף לה) ובס' עקבי חיים (סי' מ"ט).

קדיש על הנפטר להצילו מדינה של גיהנם הוא חיובא מצד לא תעמוד על דם רעך (דמה דמצווין על הצלת גופו כש"כ על הצלת נשמתו - עיי"ש לענין להודיע להבן מפטירת אביו), הביאו נמי להלכה בשו"ת דברי יואל (חיו"ד סי' נ"ט) והוסיף "דמו ודם זרעותיו", וכ"כ בהקדמה לס' שמע ישראל, וכ"כ החפץ חיים ז"ל בס' חומת הדת (בהערה שבסוף מאמר חיזוק הדת), וכן הוכיח בשו"ת דברי יושע (סי' כ"ד) מהמבואר בחו"מ (סי' תכ"א) דמותר להכות אדם להפרישו מאיסורא, שוב נתעוררתי שכ"כ נמי בשו"ת מחנה חיים (או"ח סי' ה') ושצריך לסכן עצמו להציל נפש חברו מהמחטאים אותו כמו להצילו ממיתה עיי"ש, וע"ע בקובץ הנועם (ח"ה עמוד קיז), ובשו"ת משפטיך ליעקב (יו"ד סי' מ"ד), וכ"ה בקובץ אגרות החזו"א (ח"ב מכתב מ"ז) דהצלת ילד לחינוך ישראל הוא לא פחות הצלה ממביעה בנהר.

ג) קיי"ל בשו"ע (חו"מ סי' תכ"ו) דצריך להוציא הוצאות מממונו להציל חברו מפקו"נ, [אלא שכ' הרא"ש והטור דאם יש להניצל ממון חייב לשלם לחבירו, מ"מ מבואר דאם אין לו לחזור לו, אינו רשאי למנוע מזה וצריך להוציא ההוצאות מממונו].

(אלא שיל"ע מה השיעור שצריך לפזר מממונו להציל חברו להסוברים דבעלמא על ל"ת שבשוא"ת אי"צ לפזר רק עישור מנכסיו ויותר מחומש אסור לפזר כמו על מ"ע והארכנו בזה לעיל בענין פדיון שבויים).

וב"ה בשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' ר"ד) דאם להציל דם חברו חייב לטרוח בין בגופו בין בממונו כש"כ להציל נפשו מני שחת(ב).

ב) ואף לפמש"כ בשו"ע הרב (הל' נזקי הגוף) דמומר לתיאבון אין בו לאו דלא תעמוד על דם רעך דלאו רעך במצות, רק יש בו עשה של

(ד) כמו בטובע בנהר קיי"ל בחו"מ (סי' תכ"ו) דצריכין לשכור אנשים שיכולים לשוט בעומק המים להצילו משום ל"ת דלא תעמוד על דם רעך, כמו"כ צריכין לחפש אחר דרשנים גדולים יר"ש שימשיכו לבות של ישראל לאביהן שבשמים (חפץ חיים).

* * *

השבת אבידה עייב"ש, וממילא מאחר שלכא הל"ת רק העשה דהשבת אבידה חזר דינו כמצות השבת אבידה כמו שאי"צ להוציא הוצאות על מצות השבת אבידה, כמו כן נימא שאינו חייב להוציא ממון להציל מומר לתיאבון מלחטוא, מ"מ פשוט דתינוק שנשבה (כנידונינו) בודאי בכלל רעך הוא לכו"ע שחשיב כאונס גמור כמבואר בד"מ וברמ"א ביו"ד הל' רבית (סי' קנ"ט), וממילא שחייב להוציא ממון להצלת גופו ונשמתו, ועשו"ת מהרש"ג (ח"א סי' ה'), ובכלל כ' שם די"א דאף מומר לתיאבון בכלל רעך וצריך להוציא ממון על הצלתו, וכ' שיר"ש יחמיר באיסור תורה, וכן פסק באהבת חסד, וכן בשאלת יעב"ץ (ח"א סי' ל') ס"ל בפשטות דמומר לתיאבון אנו מצווין להחיותו, וכ"מ משו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' ק"מ), אלא שלענין מחלל שבת בפרהסיא מספק"ל אי מצווין להחיותו, ובשו"ת בית יצחק (יו"ד קו"א להל' טריפות סי' כ"ג) כ' דאנו מצווין להחיות אף מומר לחלל שבת בפרהסיא אם עושה לתיאבון, ועשו"ת דרכי שלום (לייטער סי' נ"ח), ועכ"פ שוגג וכש"כ תינוק שנשבה דאין דינו כמומר פשוט דלכו"ע שייך גביהו הלאו דלא תעמוד על דם רעך וע"ע בס' ארח מישרים (שו"ע למצות פ"ג), וע' בדברינו בשו"ת נשמת שבת (בחלק התשובות לסי' שכ"ט) סי' תצ"ד, וכל הנ"ל בנוגע להוציא ממון על הצלתו, אבל דבר פשוט דמחוייבין להחיותו ולהצילו, וע' בכור שור (גיטין מז) דאף ספק מומר לתיאבון או מומר להכעיס מחוייבין להחיותו.

פרק ט'

החויב מצד מ"ע ומל"ת

מ"ע של השבת אבירה, ומצות ל"ת של לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת וגו'

(א) ב' בס' טעמי המצוות לר"מ ריקאנטי (מל"ת שי"א) וז"ל אם אבירה ממון כל שכן אבירה נפשו שאתה ערב פרעון רצה מזה גובה רצה מזה גובה שצריך אתה לעמוד על משמרת לטרוח וליגע איך אחיך ישוב בתשובה ולא תוכל להתעלם, הביאו נמי בשלח"ק (ח"ג תורה שבכתב פ' קדושים), וכ"כ במנ"ח (מצו' רל"ט) ובמהר"ם שי"ק (עה"מ מצו' ר"מ) דהמונע עצמו מלהוכיח חברו לשמור דברי התורה מבטל מ"ע של והשבותו לו וגו' דדרשינן בגמ' לרבות אבירה גופו, ומה על אבירה גופו כש"כ על אבירה נשמתו, וכ"כ עוד בשו"ת מהר"ם שי"ק (או"ח סי' כ"ו) [ועיי"ש דלהציל הנפטר מדינה של גיהנם בכלל במצוה זו].

ובן בשו"ת הגר"ש איגר (או"ח סי' ט"ו) דהחויב להפריש חברו מאיסור הוא מדין השבת אבירה.

ובן העלה בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' ע"א) דהצלת נשמות בכלל והשבותו לו, וכ"כ בס' עיר מקלט (פ' כי תצא) דמה"ט הזהירה התורה בשני אזהרות ול"ת, א' על השבת ממנו ואף על השבת ואבירה נשמתו ולא תוכל להתעלם מפני הערבות, וכן פסק בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ד סי' ו'), וכ"כ עוד בשו"ת קנאת סופרים (השמטות ה' ס"ת סי' כ"ט) דהמזכה לאדם לעשות מצוה (כגון סופר שכותב סת"ם) חשוב עוסק במצוה דאורייתא (ופטור מה"ט משאר המצות) דהוא בכלל מצות השבת אבירה מכש"כ מהשבת ממנו.

(ב) ז"ל אור החיים הק' (פ' כי תצא) לא תראה את שור אחיך, אלה הם בני אדם שנמשלו כבהמות, אחיך הוא הקב"ה, נדחים, פי' העובר פי' ה' יקרא נדח, השב תשיבם לדרך הטוב ובוזה יתקרבו אל אביהם שבשמים, ואומרו ואם לא קרוב אחיך וגו' מדבר על זמן האחרון ואין יודע מתי קץ הפלאות, וזה יסובב הרחקת הלבבות מהאמונה כאשר עינינו רואות כ"ז יצו ה' ואספתו אל תוך ביתך זה ביהמ"ד וילמדוהו אורחות חיים ודרך ישכון אור ולא יטה מני אורח כי אור תורה תצילהו עד שיתרצה ה' וידרשהו והוא אומרו עד דרוש אחיך אותו וכו' עכל"ק.

* * *

פרק י'

חיוב מצד מצות גמ"ח

(א) **מצות גמ"ח** הוא מ"ע מה"ת לכמה ראשונים וילפינן לה במס' ב"מ (דף ל' ע"ב) מקרא דכ' והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון וגו' ודרשינן את הדרך זה גמילת חסדים.

(ב) **כ'** בהקדמה לס' רוקח אין חסד כהוכחת חבירו.

(ג) **בס'** יוסף אומץ (פ' גמ"ח) דגמ"ח היותר גדול הוא ללמד לחבירו תורה (ולמד זה ממה דקיי"ל שמחוייב לפדות רבו קודם לאביו שאביו מכניסו לחיי עוה"ז ורבו לחיי עוה"ב).

(ד) **בס'** אור צדיקים (סי' ל"ה) מ"ע להוכיח לחבירו והוא גמ"ח שגומל עם נפש חבירו, וכ"כ בס' פלא יועץ (ערך חסד) שזה עיקר גמ"ח (וכן להדריכו וללמדו להועיל).

(ה) ב' בשו"ת מהר"ם שי"ק (או"ח סי' שכ"ב) דלסייע חבירו לדבר מצוה הוא בכלל גמ"ח, דאם בחסד הגוף מצוה לסייע לו כל שכן שמצוה לסייעו לעשות מצוה שזוכה על ידה בעוה"ז ובעוה"ב(א)

(ו) בן יש ללמוד דבר זה ממה שכ' השלה"ק (מס' פסחים) בנוגע מצות ביקור חולים (שיסודו מצות גמ"ח) שיש להשתדל על צרכי גופו של החולה, דמה על צרכי בריאותו כך, ק"ו אם מבקרו בצרכי נשמתו דהיינו לראות שהחולה יתוודה על עוונותיו בלב שלם דמקיים בזה מצות ביקור חולים וגמ"ח, ועעו"ש בסוף המס' שלא יהי' יום מימי חייו בלי גמ"ח או בממונו או בגופו או בנפשו דהיינו שילמד תורה עם חבירו או בן חבירו.

(ז) בליקוטי מהרי"ל (הל' פסח) דכל ת"ח יהא גומל חסד ללמד תורה עם בני אדם בחנם שהוא מכלל מצות גמ"ח.

(ח) בביאור הגר"א (יו"ד סי' רס"א סק"ו) דמוהל יש לו לימול בן חבירו אף כשאין אבי הבן רוצה לשלם, מצד גמילות חסדים.

(ט) עיקר גמ"ח שיעשה עם חבירו הוא שיעשה חסד עם נפש חבירו, וישתדל לזכותו וללמדו ולהדריכו בדרך ישרה וכו' וישתדל

(א) [נעפ"ז כ' שם שמי שאינו רוצה להניח את חבירו לישיב ולאכול בסוכתו שאין כופין אותו על כך שהלא מצות גמ"ח הוא מהדברים שאוכל פירותיהם בעוה"ז ואין כופין על מ"ע שמתן שכרו בצדה, וגם לא מצינו כפי' על חיוב ערבות עיי"ש, מיהו לעיל בפרק ב' הבאנו שיש כמה מאחרונים שחולקים עליו שכופין על חיוב ערבות, ובשו"ת חתן סופר (סי' צ"ב) כ' דכופין על מצות גמ"ח.

על ילדי ישראל ולגדלם על התורה וכו' (פלא יועץ ערך חסד) ועיי"ש
שהאריך.

(י) **ובכל** זה הוא בשו"ת חתן סופר (סי' צ"ב) דלסייע חבירו לדבר
מצוה הוא בכלל גמ"ח דמחוייב לסייע לחבירו בגופו
ובממונו לכל המצטרך לו, וכופין על גמ"ח עיי"ב, וכ"כ בשו"ת
התעוררות תשובה (ח"ד סי' ו'), וכ"ה בשו"ת צמח צדק (לריא"מ פיי"ב)
דמצות גמ"ח הוא בין על ענינים רוחניים ובין על ענינים גשמיים,
[ומבואר בזה"ק שענין הכנסת אורחים זהו בת"ח שגולים מביתם
ללמוד תורה, שגורמים שיהי' האורחים עוסקים בצרכי המלכות מלכו
של עולם, וע' בסה"ק תומר דבורה (פ"ה) איזהו חסיד המתחסד עם
קונו שעושה עמו גמ"ח כביכול].

* * *

פרק יא

חייב מצד מ"ע של ואהבת לרעך כמוך

(א) **ז"ל** הרמב"ן (עה"ת ויקרא יט-יז) ואהבת לרעך כמוך וגו' יחפון
שיזכה רעהו האהוב לו בדעת ובחכמה עכ"ל(א).

(א) ואגב יוצא מדבריו ומד' שאר הפוסקים המובאים לקמן דענין ואהבת
לרעך כמוך וגו' הוא אף לעשות טובה לחבירו, ודלא כמו שכ'
המהרש"א (בח"א שבת דף ל"א) דלא נאמר רק שלא לעשות לו רעה, אבל
לא לענין לעשות לו טובה [וע' לשון רש"י סנהדרין (דף פד: ד"ה ואהבת)
שמדגיש רק שלא יעשה עמו דבר שאינו רוצה שיעשו עמו], ובאמת בכמה
אחרונים חלקו על המהרש"א, וכדיוצא נמי מדברי הרמב"ם (פ"ו מהל'
דיעות ה"ג) שכ' דמכלל מצות ואהבת לרעך כמוך לספר בשבחו וכו',

(ב) ז"ל הקב הישר (פ"ה) ואהבת לרעך כמוך וגו' אין לך אהבה יותר כשרואה האדם דבר מגונה בישראל אחיו שעושה איזה חמא ועון שצריך להוכיחו ע"ז כי נשמתן של ישראל קשורין ודבוקין זב"ז, וכ"ה בס' ארחות צדיקים (שער השמחה) שהמצטער על אחר שאינו עושה רצון ה' ומתפלל בעדו שיעבוד את השית"ב מקיים מצות ואהבת לרעך כמוך.

(ג) ז"ל המשנה ברורה (בס' אהבת חסד ח"ג פ"ז) להשיבו בתשובה ולהעמידו בדרך האמת הוא בכלל מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך וכמוש"כ הרמב"ם (פ"ו מהל' דעות ה"ג) עכ"ל.

וב"ב בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ד סי' ו') דלהפריש חברו מאיסור הוא בכלל ואהבת לרעך כמוך וגו', וכ"כ עוד בס' יסוד ושורש העבודה (שער הראשון פ"ח).

(ד) ב' המהרש"ל (ביש"ש מובא בפ"ת יו"ד סי' ר"מ סקי"ד) דאב שציווה לבנו שלא יאמר קדיש על אמו אין הבן רשאי לשמוע לו דחשיב כאילו האב מצווה לו לעבור על דברי תורה, דעובר בזה על מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך.

(ה) נסמך ואהבת רעך כמוך לפסוק הוכח תוכיח את עמיתך שהאזהב את חברו מוכיחו, ולהיפך ההיפך (עמודי שש, לבעל כלי יקר בסוה"ס).

וממילא דכמו כן לגמול חסד עם חברו, וכן משמע בס' החינוך (מ' רמ"ג) שכ' שישמור ממונו של חברו וכו', ולכאורה כמו כן לעשות לו שאר טובות דמה שנא, ודוחק לחלק בין שמירה מהיזק לשאר טובות, ועשו"ת דבר יהושע ושו"ת חלק לוי (סי' ס"ד) מזה.

(ו) **בס'** כתב סופר (עה"ת פ' בהעלותך) עה"פ ואהבת לרעך כמוך
אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה (ירושלמי מס' נדרים
ט-ד) פ' שגם בעניני תורה ומצוות נוהג מצות ואהבת לרעך כמוך
שיעזור איש לרעהו לקיים מצוות התורה.

* * *

פרק יב

חיוב מצד ל"ת ולא תשא עליו חטא

(א) **בתרגום** אונקלוס (פ' קדושים) דהמונע להוכיח עובר על לאו
ולא תשא עליו חטא, וכ"ה ברמב"ן עה"ת שם.

(ב) **כ'** רבינו יונה (בשע"ת שע"ג אות נ"ט) מי שאינו מחזיק במחלוקת
על המתייצבים על דרך לא טוב הרי הוא נענש מפשעיהם
לכל חטאתם, ועובר בלאו של ולא תשא עליו חטא וגו', (וסיים ונאמר
אורו מרוז אמר מלאך ה' אורו ארור יושבי' כי לא באו לעזרת ה'
בגיבורים) וכ"ה בחרדים (מל"ת התלויים בפה וקנה מ"ב), וכ"כ בשו"ת
מהר"ם מלובלין (סי' י"ג).

(ג) **בספרים** כתבו לפרש את הפסוק ולא תשא עליו חטא, שאם
תמנע מלהוכיח חבירך שלא יעבור על מצוות התורה
אז תשא אתה את חטאותיו, שכל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה
נתפס על אותו העון.

* * *

פרק יג

ל"ת של ולפני עור לא תתן מכשול

(א) ב' הרמב"ם (פיה"מ פ"ה דמס' שביעית מ"ו) דלפני עור לא תתן מכשול הכוונה מי שסגרה היצה"ר את עינו אל תעזור אותו להוסיף בעורונו להוסיף להרחיקו מן היושר וכו' אבל "ראוי לקלקל להם" עכ"ל [ומקרא מלא כתיב סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי (ישעי' נז) ועיי"ש ברש"י דקאי על היצה"ר].

(ב) ב' המל"מ (פ"א מהל' כלאים ה"ו) ובביאור הגר"א (יו"ד סי' רצ"ה סק"ד) ופמ"ג (או"ח סי' תמ"ג א"א סק"ה) דכל היכי דיכול למנוע חבירו מאיסור ואינו מונעו עובר בל"ת של ולפני עור לא תתן מכשול, וכ"כ המהר"ם חגיז בס' אלה המצות (מ' תקמ"ז). וכן נסתייע בשו"ת דברי יואל (חיו"ד סי' נ"ט) מהא דאיתא במס' מו"ק (ה' ע"א) דלציין קברים שלא יטמאו הכהנים יש לו סמך מה"ת מלאו דלפני עור וגו', וכבר קדמו בזה בס' המקנה (כלל ס"א פ"ד) וגם הוכיח מד' הריטב"א (מס' ב"מ ל'), וע"ע שו"ת מהר"ש ענגיל (ח"א סי' י"ז וח"ח סי' רי"ט) ושו"ת מהרש"ם (ח"ו או"ח סי' ז') ודע"ת (יו"ד סי' ד') וס' מצות העצה (מדף ע"א ולהלאה), ושו"ת דבר יהושע (ח"ד סי' ט"ז), וכן כ' הרב זרע אמת (ח"ב סי' י"ט) דחיוב לאפרושי מאיסורא הוא משום לאו דולפני עור לא תתן מכשול(א).

(א) ודברים הנ"ל הי' בהעלמת עין מבעל שדי"ח (אספ"ד מערכת ה' כלל ב') שהשיג על הרב זרע אמת הנ"ל דלא שייך לפני עור בדבר שהלה עושה מעצמו ואין הוא מסייעו כלל, ולפי הנ"ל ד' זר"א כראוי מוצק. ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סוס"י צ"ג) מביא מרמב"ם הל' ת"ת (פ"ה ה"ד) דתלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה עובר על לאו דלפנ"ע,

פרק יד

ענינים שונים בענין המזכה את חברו

ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם (דברים כ"ז כ"ו)

א) בירושלמי (סוטה פ"ז ה"ט) וכי יש תורה נופלת א"ר אסי בשם ר' תנחום בר חייא למד ולימד שמר ועשה והיתה ספיקה בידו להחזיק ולא החזיק הרי זה בכלל ארור, הביאו הרמב"ן עה"ת שם, והוסיף בזה"ל שבידם להקים את התורה ביד המבטלים אותה, ואפילו הי' הוא צדיק גמור במעשיו והי' יכול להחזיק התורה ביד הרשעים המבטלים אותה הרי"ז ארור עכ"ל, ובשו"ת ח"ס (חו"מ סי' קע"ז) הוסיף דחייב זה הוא על כל אחד ואחד מישראל, [ועל פי ד' ירושלמי הנ"ל כ' המרדכי (ריש פ"ג דמס' שבועות) דתקנה שהוא סייג וגדר אנו מושבעין עלי' מהר סיני, דארור בו שבועה וכו', דבכלל זה שהבי"ד מושבעין לתקן תקנות והקהל מושבעין לקבל, ונפסק

ועיי"ש שתלוי לי' במחלוקת הפוסקים (המובאים בשדי"ח כללים מע' ו' כלל כ"ו אות כ"ה) אי שייך לפנ"ע בשוא"ת עיי"ש, וע"ע מה שהאריך בזה בשו"ת חלקת יעקב (ח"ג סי' קל"ו), ובס' אור אברהם (על הרמב"ם הל' ת"ת שם).

גם יש להעיר מד' הרמב"ם ובספר חסידים (סי' י"ט) דהרואה בנו יוצא לתרבות רעה ואינו מוחה בידו ואילו היה מוחה בידו היה פורש נחשב כאילו מחטיאו, ואין מספיקין בידו לעשות תשובה (כהמחטיא את אחרים שאין מספיקין בידו לעשות תשובה), הובאו דבריהם בדברינו למעלה בפרק ב' (במאמר עונש המבטל מצות תוכחה).

מיהו בשו"ת שאלת שלמה (ווערטהיימר, סי' מ"ה) מצדד דמי שאינו מסלק ממשול מחבירו אינו עובר על לפני עור, ומשם ס' דרכי הוראה ח"ב מביא שנסתפק בזה.

בשו"ע יו"ד (סי' רכ"ח סל"ג), ועל פי זה בנה יסוד בשו"ת מהר"ם שי"ק (או"ח סי' ש"ז ש"ח ש"י) שיש חיוב לכל היראים להתארגן בקהלות נפרדות של חרדים לעמוד בפרץ נגד מהרסי התוה"ק].

ב) במקום שאין אנשים השתדל להיות איש, פי' אם ראית דור שהתורה מתרשלת עמוד והשתדל בה, ועל זה נאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך משום שהפרו תורתך עת לעשות לה' (רבינו יונה פ"ב דאבות).

* * *

חלק ממצות תשובה

ג) אחד מעיקרי התשובה להשיב רבים מעון כאשר תשיג ידו (שע"ת לרבינו יונה שע"א), [כרכ' בתהלים במזמור התשובה אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו].

ד) בשלה"ק (מס' ר"ה) דבעל תשובה לאחר שעשה תשובה צריך שישב ג"כ אחרים לעבודתו יתברך (ונותן רמז התקוששו וקשו), עו"ש (סוף מס' יומא עמוד התשובה) שזה מעיקרי התשובה.

ה) עיקר התשובה להשיב אחרים מעון (ספר שער ההכנה, צוואת בעל משנת חכמים אות כ"ח).

ו) על עבירה של חילול ה' תשובה ויסורים תולים ומיתה, אבל כאשר האדם משתדל לתמוך ביד האמת ויעזור אחרי' וכו' הנה אלה דרכי קידוש ה' והוד והדר לאמרתו ועבודתו בעולם ובהרבות פעליו לקדש את ה' ולעורר האמת להכין אותה ולסעדה, אז ונסלח לו מעון חילול ה' עם התשובה (שע"ת שם).

(ז) **בס'** עבוה"ק להחיד"א (צפורן שמיר סי' ט') דתיקון לחטא הידוע הוא להחזיר אחרים בתשובה והוא תמורת אשר פיזר ניצוצי הקדושה עתה יקבץ ויחברם.

(ח) **בס'** לקוטי אמרים (לרבה"ק רר"ב זצוק"ל המגיד ממעזריטש) דכל אדם ובפרט בעל תשובה לא סגי שידרוש רק עצמו רק צריך להזהיר גם אחרים לפרוש מן הטומאה ויקיים רבים השיב מעון וגו' ואם תוציא יקר מזולל וגו', ובודאי יהי' עבודתו רצוי', ומקובלת תשובתו.

(ט) **בס'** ישמח משה (פ' כי תצא) עה"פ כי תצא למלחמה על אויבך, שהוא היצה"ר שהחמיאך, ונתנו ה' אלקיך בידך, שזכית להתגבר עליו, ושבת שביו, שעיקר תשובה להשיב רבים מעון לשבות ממנו מה ששבה, [וביסוד זה מפרשים סימני ההגדה של פסח קדש ורחץ פי' כשהאדם בא להתקדש ולרחוץ עצמו מן העבירות שבידו, מגיד רחצה, פי' שייגיד גם לאחרים שישבו בתשובה וירחצו עצמן מן העבירות שבידם וזה יהי' תיקון גם לו].

(י) **בקובץ** מבועי הנחל (קו' 35) מביא משם הגה"ק צי"ע ר' נחמן מברסלב זצוק"ל זי"ע משל ע"ז למלוה שהלווה להרבה עניים ולא נתנו לב לשלם לו, והיטב חרה לו על כך, ולאחר זמן בא עני א' שלא הי' לו מעות לשלם אבל השתדל אצל הרבה מן הלווים שישלמו חובותם ובין כולם המציא להמלוה סכום עצום מחובותיו, וכשבא עני זה להמלוה להתנצל על שאין בידו לפרוע חוב שלו השיב לו המלוה כלום מה הערך בחוב שיש לך כנגד חובות העצומים שהכנסת לי.

ל"ת ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחרריך

(יא) כ' בס' חרדים דהשותק לצרכי מצוה הוא בכלל ולא יהי' בך ערות דבר ושב מאחרריך.

* * *

חיוב מצד מ"ע לשבר ולאבד ע"ז

(יב) ציונו לאבד ע"ז ובתיהם כלם בכל מיני האיבוד וההשחתה בשבירה ושריפה והריסה וחתוך כו' שלא נניח להם רושם, והוא אומרו יתעלה אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם וגו' (סה"מ מ"ע קפ"ה, וחינוך מצו' תל"ו) וכן מנו לה שאר מוני המצות (ובכלל זה ללחום ולהרס כח המסיונרים שבעוה"ר ע"י ערמות שונות ומסוות שקר צדים ברשתם הטמאה הרבה מהפליטים העניים והאומללים).

(יג) מ"ע להרוג אנשי עיר הנדחת ולשורפה.

* * *

ל"ת דולא תשים דמים בביתך וגו'

(יד) כ' בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ד סי' ט"ו) דמצד ל"ת דולא תשים דמים בביתך מחוייב לסלק דבר שיכול אדם ליזוק נפשו ולחטוא בו (כמו דמחוייב לסלק נזק שיכול אדם ליזק בו בגופו) דגדול המחטואו יותר מההורגו.

* * *

מצוה לנקום ולנשור מהמסית

(טו) כ' החינוך (מצו' תנ"ח) שתהי' שנאת המסית קבועה בלכבינו, שלא נקל בנשירת הנקמה ממנו על כל הרעה אשר חשב לעשות וכו' עכ"ל.

* * *

מ"ע ובערת הרע מקרבך

מז' ב' בשערי תשובה לרבינו יונה (שער ג' אות קצ"ה) דבכלל מצות ובערת הרע מקרבך הוא להוכיח החטאים ולמחות בעושי עון.

* * *

חיוב דרבנן מצד מצות חינוך

יז' לתי' הראשון של תוס' (במס' נזיר דף כ"ח ע"ב ובתוס' ישנים יומא דף פ"ב ע"א) גם אחרים חייבים לחנך הקטנים למצוות וליהדות (אבל לתי' שני רק אביו ואמו), ובקטן שהוא יתום כ' הפמ"ג (בפתיחה כוללת ח"ב אות ט') דמחוייבין בי"ד לחנכם, והני תינוקות שנשבו לבין הפושעים הם יתומים בחיי אביהם (דזיל בתר טעמא דכשאין אב לחנך הטילו חיוב על בי"ד לחנכם), וע"ע בדברינו בס' חינוך ישראל (פרק א' סי' א').

* * *

מצות שופטים ושומרים תתן לך וגו'

יח' בשממנים משפיע רוחני על הציבור מקיימים מצות שופטים ושומרים תתן לך וגו' כמבואר ברמב"ם (סה"מ מצוה קע"ו) שנכלל במצוה הנ"ל למנות איש להעמיד את כל חלקי התורה על תילם וכו' להחזיר הנוטים מדרך האמת בעל כרחם ויכריח את העם לעשות מצוות התורה עיי"ב, וכ"כ החינוך (מצו' תצ"א).

יט' וע' במוש"ע חו"מ (סי' ט' ס"ג) דחובה על ישראל לפרנס דייניהם וחכמיהם, [ועיי"ש בב"ח הטעם שבזמנינו אין מחזירין מעיר לעיר לשפוט את ישראל כמו שעשה שמואל הנביא

(שמואל א-ז) כיון דישראל מועמים בכל עיירות, וגם איכא סכנת דרכים עיי"ש (מיהו זה לא שייך בזה"ז), וע"ע ברמ"א חו"מ (סי' קס"ג) ובבה"ל (או"ח סי' נ"ג סכ"ד ד"ה).

* * *

חייב מצד מ"ע של ונקדשתי בתוך בני ישראל

(ב) ב' הרמב"ם בסה"מ (מצוה ט') וענין זאת המצוה אשר אנחנו מצווים לפרסם האמונה הזאת האמתית בעולם עכ"ל.

* * *

מצד מצוה לייעץ עצה טובה לחבירו

(כא) בס' מצות העצה (ע' רי"ט) דלהוכיח חבירו הוא נכלל בכלל מצוה לייעץ עצה טובה לחבירו [וכמבואר בחו"מ (סי' צ"ז סעיף ע"א) דמצוה לייעץ לישראל בעת דוחקו בעצה הוגנת, ועיי"ש בביאור הגר"א דרב"ז למדין מיכם ויבמה דמצוה על הבי"ד לתת להם עצה הוגנת, וגם יש בו משום מצוה דולפני עור לא תתן מכשול, עיי"ש מדרש ע"א ולהלאה].

* * *

מצות הכנסת אורחים

(כב) ב' בס' קב הישר (פרק ס"ג) שמכלל מצות הכנסת אורחים לאסוף התוה"ק לתוך ביתו להיות דברי תורה נשמעין בתוך ביתו וכו' וכן שיעשה מצוה שאחרים מתרשלים לקיימה ונוהגין בה קלות ראש וכו' בודאי זו היא מצות הכנסת אורחים וגורם יחוד לקב"ה ושכינתו.

(ג) וכן יש ללמוד דבר זה ממה שהבאנו לעיל בפרק י' מהרבה פוסקים שמקיים בזה מצות גמילת חסדים.

* * *

קיום תרי"ג מצוות

(ד) בספרי המקובלים כתבו שאין אדם יכול לקנות שלימות נפשו כשלא קיים כל התרי"ג מצוות, וואם לא קיימן כולם יצטרך לחזור ולהתגלגל כדי שיקיימן כולם, ונתקשו דהלא כמה מצוות לא יבוא אדם לידי חיובא לעולם (והרבה אינו נוהג אלא בכהנים לויים וכו'), ותירצו דכשאדם לומד כל התרי"ג מצוות ומקבל על עצמו שאם יבוא לידו יקיימן, או שאם יוכל לסייע לאחרים שיקיימוהו יסייע בידם אז חשיב קבלה זו כאילו עשאה בפועל (חזינן דע"י סיוע לאחרים נחשב כעשיה כאילו עשאו הוא בפועל) כמובא בשלה"ק.

(ה) וע"ע בשלה"ק (ריש חלק שני - תורה שבכתב) לאחר שהאריך ביסוד הג"ל מפרש בדרך זה הפ' כי קרוב אליך הדבר מאוד בפך ובלבבך לעשותו, דנכלל בתיבת בפך ללמוד את המצוה לאחרים שיכולים לקיימה ויזרזם ויעזרם.

* * *

לחזק ידי עושי מצוה

(ו) ב' בשו"ת מהרי"ק (סוס"י ט') שמצוה להחזיק ידי עושי מצוה בכל עז ולחבב עושי המצוה כדי להרגילם בקיום המצוה (וראוי לכל ירא שמים לעשות כן) [ועיי"ש מכמ"ק בש"ס שאף הגדילו כבוד מקיימי המצוה מכבוד ת"ח וכש"כ מכבוד הכהן (שכבוד ת"ח עדיף מכבוד כהן), וכש"כ שיש לעשות כן בימינו שאנו כחמורים (ולא כחמורו של ר"פ בן יאיר)].

* * *

ממצות שמירת שבת שגם אחרים לא יחללוהו

(כו) **באותה"ק** (פ' כי תשא ל"א-ט"ז) עה"פ ושמרו בני ישראל את השבת וגו' שכל יהודי צריך להיות שומר על השבת לראות שאחרים לא יחללוהו, ולא סגי במה שהוא אינו מחללו, שצריך לשמרו כמו ששומר גנו ופרדסו שלא יחללוהו אחרים.

* * *

פרק טו

המשתדל שאחרים יעשו או יתנו חשיב כאילו עשאו בעצמו

(א) **כשמסייע** ע"י ממונו שאחרים יקיימו מצוות חשיב כאילו הוא עשאו. דבר זה נלמד מהפסוק שמח זבולן בצאתך ויששכר באהלך וגו' (דברים לג), פירש"י יששכר זבולון עשו שותפות זבולון יוצא לפרקמטיא ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה, לפיכך הקדים זבולון ליששכר שתורתו של יששכר על ידי זבולון היתה עכ"ל, ומקור הדברים במדרש (ב"ר פצ"ט). הביאו הטור להלכה (ביו"ד סי' רמ"ו) וז"ל יספיק לאחרים הלומדים ותחשב לו כאילו הוא לומד בעצמו כמו שדרשו חכמים בפסוק שמח זבולון בצאתך וגו' עכ"ל, הביאו ג"כ ברמ"א בשו"ע שם (ס"א), ומקרא מלא כתיב בצל החכמה בצל הכסף, ודרשינן לה במס' פסחים (דף נג:) על המטיל מלאי לת"ח שיהא יכול ללמוד.

(ב) **ובמ"ר** (נשא) לפיכך זכה זבולון להיות שותף לתורה וכו' שניהם נוטלים שכר תורה ביחד, ובמס' סוטה (דף כ"א סוע"א) שמעון אחי עזרי' פירש"י דשמעון למד תורה ע"י אחיו שהי' עוסק בפרקמטי' כדי שיחלוק בזכות למודו של שמעון לכך הוא נקרא על

שם עזרי' אחיו, עוד שם דנשים זכין לזכות התורה במה דמקרי' ומתניין בנייהו ונטרן להו לגברייהו עד דאתו מבי מדרשא, על כן פלגאי בהדייהו עם שכר לימוד התורה, הובא ברמ"א (יו"ד רמז-ו), ובמס' כתובות (דף סג.) בעת בא רבי עקיבא בחזרה לאשתו אחר כ"ד שנים שלמד עם כ"ד אלף תלמידים, אמר לתלמידיו שלי ושלכם שלה הוא (שעל ידה הוא), ובמס' ברכות (דף י"ג) איתא דגדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מלאנשים, והני נשיא זכין באתנויי גברייהו בי רבנן ונטרין לגברייהו עד דאתי מבי רבנן (כנ"ל), והספרים הקדושים האריכו מאוד בזה בגודל שכר המחזיק לומדי תורה.

(ג) **ובן** מצינו שאחז"ל (במס' מגילה דף יג., ובמס' סנהדרין דף י"ט) דהמגדל יתום בתוך ביתו כאילו ילדו (משום שמביאו לחיי עוה"ב), ועיי"ש במהרש"א דלאו דוקא יתום דאפילו אביו בחיים, ובמדרש (שמ"ר פמ"ו אות ח') שהמגדל נקרא אב לא המוליד (ועל כן בני קוראין להקב"ה אב)(א).

(א) וכיו"ב כ' הרמב"ן (עוה"ת פ' פנחס עוה"פ ושם בת אשר שרח) שבאמת לא היתה בת אשר והוא גדלטה ככתו על כן נקראת על שמו, וע' בחו"מ (סי' מ"ב סו"ס ט"ו) משם תשו' מיימוני שראוי ליתום לכתוב על המגדלו אבי (וכן המגדל יכול לכתוב עליו בני), וע' בפ"ת עשו"ע חו"מ (רמ"ז-ג'), וע' בהגהות חכמת שלמה (אה"ע סוס"י א') אי קיים בזה מצות פו"ר, ועשו"ת בצל החכמה (ח"ה סוס"י ג') שדן בזה אי המגדל יתום מברך עליו ברוך שפטרני כשנעשה בר מצוה (ואי הי' עליו חיוב חינוך), ועשו"ת שבו"י (יו"ד סוס"י צ"ד) בענין הזכות שיש להאדם לומר קדיש בשביל המגדלו (שנחשב כאביו) ועשו"ת ח"ס (או"ח סי' קס"ד) ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' נ"ח), וע' א"ר (סי' קל"ב דיני קדיש אות ט') דמי שגידל יתום יש לו קדיש א', וע' בשדי"ח (אבלות אות קנ"ו) שהעיקר כהח"ס ועשו"ת לחם שלמה (יו"ד ח"ב סי' ע"ב).

(ד) גרסינן בגמ' מס' ב"ב (דף ט.) אמרו דגדול המעשה "יותר מן העושה" שנא' והי' מעשה הצדקה שלום וגו' (ב).

וע' שאלת יעב"ץ (ח"א סי' קס"ה) ובהמובא בס' יסודי ישורון (ח"ב מהדו"ת דף ק"צ) במה שדנו האחרונים לענין המאמץ בן אי קורין אותו לתורה על שם אביו האמיתי או על שם המאמצו, וע' בס' בית האוצר (כלל ק"פ) אי מגדלת נקראת אמו, וע' ברמ"א חו"מ (סוס"י מ"ב) דראוי ליתום לקרוא להמגדלו אבי או אמי, ועשו"ת ח"ס (או"ח סי' קס"ד, דמ"מ לענין קדיש אין לו זכות כבן המת מאחר שאינו מחויב בכבוד אביו חורגו) ובעצם שאלה הנ"ל הסכימו האחרונים שאסור להעלים מהמאומץ אביו ואמו אמיתיים, ויש לקרותו לתורה על שם אביו האמיתי דלמא נפקי מיני' חורבא שישא ממשפחתו עשו"ת צור יעקב (סוס"י ל"ג ובקו' בושם מרדכי שם בסוה"ס באורך) ושו"ת מנח"י (ח"ד מ"ט), וע' נשואין כהלכתה (פי"א סרל"ד) ושו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' ק"ע קע"א) ושו"ת אגר"מ (חי"ד ח"א סי' קס"ב) וחאה"ע (ח"א סי' ז') ובשו"ת מבשר טוב (ח"ב סי' קט"ו).

(ב) וע' או"ז (ריש הל' צדקה) דהיינו ע"י הטורח שמטריח עצמו ומעשה חבריהם, ובשלה"ק (מס' פורים) כ' דהטעם דגדול המעשה מן העושה משום דהמעשה מעשה הרבה בני אדם אבל מממונו אינו יכול ליתן סכום גדול כל כך, ולפי"ז אם מעשה רק מעט אין שכרו מרובה מהעושה, וכע"ז כ' בס' (הגן ו) דרך משה (סוף יום ט"ו) שעל כן גדול המעשה משום שהמעשה יכול לעשות מהרבה בני אדם סכום גדול, אבל העושה אינו יכול ליתן רק כפי יכלתו, ובס' דברי יואל - מכתבים (ח"א מ' נ"ד) כ' כע"ד האו"ז עפ"י היוצא ממס' ב"מ (דף נ"ח) דדבר הנוגע לגופו הוא עדיף להאדם מהנוגע בממונו (דמה"ט גדול אונאת דברים מאונאת ממון) והמעשה אחרים הרי מטריח עצמו בגופו, וע"ע בדברי יואל עה"ת (פ' וארא ע' קס"ז), שו"מ בפסקי הסמ"ק (אות צ"ו) שהטעם שגדול המעשה מן העושה שזה בגופו וזה בממונו, והעירנו שכן נמי כ' בהגהות היעב"ץ שם.

ה) **אמר** ר' אבוה כל המעשה את חבירו לדבר מצוה מעה"כ כאילו עשאה^(ג) (פירש"י לאותה המצוה) שנא' ומטך אשר הכית בו את היאור (שמות כ') וכי משה הכהו והלא אהרן הכהו אלא לומר לך כל המעשה את חבירו לדבר מצוה מעה"כ כאילו עשאה (סנהדרין דף צ"ט ע"ב, ואבדר"נ סופכ"ד).

[וע'] בחכמת שלמה (יו"ד סי' רמ"ז) שהעלה דאף דבצדקה דעלמא אסור לנסות הקב"ה, מ"מ המעשה לצדקה מותר לנסות, שגדול המעשה מהעושה.

וב' בספר חסידים (סי' תתקי"א) דכמו"כ המקדים ליתן לצדקה ועי"כ אחרים רואים ונותנים ג"כ זה נמי בכלל גדול המעשה יותר מהעושה שהוא גרם שיתנו גם הם.

ג) ונתקשו האחרונים דהכא אמרו דהרי הוא כאילו עשאה (פי' ששוה אליו), ואילו לעיל הבאנו מחז"ל במס' ב"ב דגדול המעשה "יותר" מן העושה בעצמו, וע' דרישה (יו"ד סי' רמ"ז) דהא דבעלמא הוא יותר מהעושה הוא משום דהעושה עשה רק ע"י כפי' ואילו הוא עשה מרצונו הטוב, ואילו במס' סנהדרין דקאמר דחשיב כאילו עשאה (לא יותר מהעושה) מיירי שהעושה עושהו מרצונו הטוב, ובס' האשל למוח"ז ז"ל (מע' צ' אות ב') תי' כע"ז דבמס' סנהדרין מיירי שגם העושה הי' עושהו מעצמו אילו הי' זוכר והי' צריכין רק להזכירו, ואילו בב"ב מיירי שהי' צריך לכופו, ובס' מעשה רב החדש מביא מהגה"צ בעמח"ס הפרדס ז"ל לתרץ דההוא דמס' ב"ב מיירי רק ממצות צדקה ששם מצוי ביותר שאין כוונת הנותן לשם שמים לגמרי ויש לו איזה פניי' או נטי' בנתינתו על כן המעשה הוא גדול ממנו שאין לו בזה שום פני' זרה, משא"כ בשאר מצוות שניהם שווים המעשה והעושה, גם יש ליישב עפמ"ש"כ בהערה הקודמת משם השלה"ק הטעם דהמעשה גדול משום שהוא יכול להרבות יותר,

(ו) **במס'** ב"ב (דף טו.) שחזקיה המלך כ' ספר ישעיה, וכ' התוס' שלא שכתבו ממש (שהרי מת קודם ישעי' הנביא) אלא לפי שחזקיה גרם להם שיעסקו בתורה נקרא הדבר על שמו.

(ז) **ב' הרמ"א** (יו"ד סי' רמ"ב סל"ד, ובחו"מ סי' רס"ד ובש"ך שם סק"א) משם ספר חסידים על הא דקיי"ל ראב"ד אביו ואב"ד רבו רבו קודמת שאביו הביאו לחיי עוה"ז ורבו הביאו לחיי עוה"ב, דזה דוקא כשרבו לומד עמו בחנם, אבל אם אביו שוכר לו רבי שילמדנו אביו קודם לכל דבר, ועיי"ש בש"ך דהספר חסידים מסיים דאם יהודים אחרים נותנים לו השכירות ללמדו אז אב"ד בעל הנותן קודם, ובמסגרה"ש כ' דקודם נמי לאביו, הרי מזה דמי שהביא את חבריו לחיי עוה"ב ע"י ממונו עוד עדיף מרבו ומאביו.

ובתשו' רמ"א (סי' קי"ח) מבואר דמחויב לומר קדיש למי ששכר לו רבי ללמדו ועי"כ הביאו לחיי עוה"ב, ונלמד מכל שכן ממה דמחויב לומר קדיש על אביו (ולמדו ג"כ מהנ"ל ממה דקיי"ל דאב"ד רבו קודם לאב"ד אביו שזה הביאו לחיי עוה"ז וזה לחיי עוה"ב).

(ח) **אמרו** חז"ל (סנהדרין דף ק"ד ע"ב) דברא מזכה אבא דע"י שהבן עושה מצות ומעש"ט הוא מזכה לאביו, והטעם אף שהאב חוטא כיון שהאב נתן הבן ללמוד תורה ומעש"ט וע"י האב זכה הבן על כן ברא מזכה אבא (ספר חסידים סי' תתשע"א), ממילא דכמו כן מי שלמד לאחרים ג"כ אמרינן דהתלמיד מזכה לרבו בהמצוות והמעש"ט שלו.

ולפי זה י"ל דבמס' סנהדרין מיירי שמעשה רק לאדם אחד (כדאמר המעשה חבירו וכו' לשון יחיד), ובמס' ב"ב מיירי מגבאי שמעשה הרבה בני אדם.

(ט) **מובא** משו"ת אפרקסתא דעניא (יו"ד סי' נ"ז) דמחוייבין לעמוד בפני מחזיק תלמידי חכמים לומדי תורה כמו להת"ח.

* * *

פרק טז

כשגורם לו ביטול תורה

(א) **תלמוד** גדול או מעשה גדול וכו' נענו כולם ואמרו לימוד גדול שמביא לידי מעשה (קידושין מ' ע"ב), וכ' שם בתוס' דכל זה באדם שלא למד עדיין, אבל באדם שלמד כבר עדיף המעשה מהלימוד, וכ"כ בשטמ"ק (סופ"ק דב"ק), [ועל כן לימוד שבצעירתו עדיף ממעשה (דלא ע"ה חסיד), ומזה יש ללמוד בנוגע בחורים הלומדים בישיבה דהלימוד עדיף, משא"כ אברכים לומדי הכולל שאצלם מעשה המצוות עדיף והבן].

(ב) **בשו"ע** הל' ת"ת (יו"ד סי' רמ"ו סי"ח) קיי"ל דמצוה שאי אפשר לעשות ע"י אחרים דוחות למצוות ת"ת, אבל מצוה שאפשר לעשות ע"י אחרים אסור לבטל בשבילו מלימוד התורה, [וידועים דברי המאירי (מו"ק ט' ע"ב) דאצל לימוד התורה לא אמרינן עוסק במצוה פטור מן המצוה (כל שאי אפשר להמצוה שתעשה ע"י אחרים) דעיקר הלימוד הוא שיביאנו התלמוד לידי מעשה עיי"ב, ממילא בנידונינו נמי כיון דמצוה וחיוב להתעסק בזה (מכל הני טעמי המבוארים בפרקים דלעיל) אם אי אפשר למצוה זו להעשות ע"י אחרים מחוייב לבטל מלימודו להתעסק בזה].

(ג) **העוסק** בצרכי ציבור כאילו עוסק בדברי תורה (ירושלמי ברכות פ"ה ה"א, טור או"ח סי' צ"ג, ספר חסידים סי' תתר"ה),

ועשו"ת מהר"י באסאן (סי' ס"ט) שהעוסק בצרכי ציבור (בין בד"ת ובין בכל שאר צרכים) עדיף מת"ת דיחיד, ודומה לת"ת דרבים ועל כן הוא פטור מן הקר"ש וכו' (ועיי"ש שאף מי שתורתו אומנתו אם נפל עליו טורח הציבור מחוייב לבטל לימודו ולטפל במילי דציבורא), וכ"ה בס' חד וחלק (ח"ב דף קל"ה), וע"ע בדברינו לקמי' לענין להיות גבאי צדקה במקום שגורם לו ביטול תורה, וע"ע בשו"ת ויברך דוד (ח"א סי' קי"ב בהערה שמתחת לקו) עפי"ד הירושלמי (פ"ה דמס' פאה ה"ו).

אלא שמבואר בספר חסידים שם דהיינו כשאין אחר שיכול לעסוק בצרכי ציבור, עיי"ש שחכם מצא תלמידו שהי' עוסק בצרכי ציבור, אמר לו עזבת את התורה רע עשית, הרי מרדכי כשעסק בתורה נמנה למעלה וכשהי' עם המלך נמנה למטה, ומה שאמר ר"י דהעוסק בצרכי ציבור כאילו עוסק בדברי תורה זהו כשאין אחר עוסק בצרכי ציבור, אבל אתה כיון שיש לך שעוסקים בצרכי ציבור כמוך עליך נאמר חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך, וע' במהרש"א (ח"א ברכות דף סג.) דהא דאמרו חז"ל במקום שאין איש השתדל להיות איש היינו שאין איש לעסוק בצרכי ציבור יהא הוא עוסק בצרכי ציבור אף שהוא "קצת" ביטול ללימודו, [וע' במד"ר (פ' וארא ו-ו) דהמתסעק בצרכי ציבור משכח תלמודו, וע' יפ"ת דעל כן לא יעסוק בצרכי ציבור דרך קבע אלא דרך ארעי, ועי' ירושלמי (פ"ג דבפסחים ה"ט) המבלי אין קברין בקסרין שלחתיך לטבריא].

ד) עת לעשות לה' הפרו תורתך משום שהפרו תורתך עת לעשות לה' שאם ראית דור שהתורה מתרשלת עמוד והשתדל בה (רבינו יונה פ"ב דאבות) [וע' בס' דברי תורה (מהדו"ה אות ע"ה) לפרש הפסוק ואל יבוא בכל עת אל הקודש, שהבוטל מדברי תורה ותפלה וקיום מצוות משום שהוא מקיים עת לעשות לה' שעוסק בצרכי ציבור

לא יבוא אל הקודש (בכל עת) אא"כ מכוון לשם שמים (לא כדי להתגדל), אבל כשיש לו פניות אינו מצד הקדושה, משא"כ העוסק בתורה אף שלומד שלא לשמה כבר אחז"ל שלעולם יעסוק בתורה ובמצוות אף שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה עיי"ש.

ה) כ' בספר חסידים (סי' תתקנ"ג) דמי שמפרנס עניים לא יפסיק אומנתו כדי ללמוד תורה (אא"כ הוא איש שמחדש חידושי תורה ואין כיו"ב בעיר אז מותר לו להפסיק אומנתו לעשות תורתו קבע ואף זה רק בתנאי שימצא איש אחר שיפרנס העניים שהוא מפרנס).

ו) ברי"ף שבעין יעקב כ' דמשאחז"ל גדול ת"ת מהצלת נפשות היינו רק ת"ת דרבים כנידון מרדכי שמקודם היה מלמד תורה לתשב"ר.

ז) במגיד מישרים (פ' בשלח) כ' שלא יצטער האדם על מה שמטפל בצרכי ציבור ועיי"כ בא לביטול תורה, דיאחז בזה וגם מזה אל ינח ידו, דשניהם כאחד טובים, ועל ידי הכל אדם זוכה לחלוקא דרבנן למיהוי לי' כתונת פסים - ומכנסים - ואכנטי, דבציורף תורה ותפלה וצרכי ציבור מתעבידי הנהו לבושין לאתלבשא בהו בר נש לאחר פטירתו, לכן יש להתעסק בכולהו.

ח) בשו"ע הרב (בעל התניא פ"ד מהל' ת"ת ה"ג) כ' דמצוה שאי אפשר לעשות ע"י אחרים, כגון להיות מעשה (לכפות) לצדקה במקום שדבריו נשמעים יותר מדברי אחרים (או שאין עשיית אחרים מספקת) אז מצוה זו דוחות למצות תלמוד תורה עיי"ש, [וע' בסדר היום דמצוה שאפשר לעשות ע"י אחרים אלא שלא תועשה

כתיקונה ע"י אחרים כעל ידו יבטל מפניה דברי תורה, הובא בס' יוסף אומץ (ע' 206, לראב"ד של ביד"צ דהשלה"ק).

[ואף שכ' שם בס' התניא (כפ"ג בקו"א) דדוקא מצות והגית נדחה בשביל מצוה שאי אפשר לעשות ע"י אחרים לא מצות ידיעת התורה (מובא בסה"ק ויואל משה, מאמר לשה"ק סי' ל"ו) עיי"ש (ומי פתי יסור הנה לומר שכבר יצא מצות ידיעת התורה), אמנם כבר כ' שם לחלק דהיינו דוקא לבטל מתורה למשך זמן לא לפי שעה].

ובכלל מבואר בס' התניא דבזמנינו אלה דור עיקבתא דמשיחא שוה מצות גמילת חסדים למצות תלמוד תורה (ולא נאמרה דת"ת גדול אלא בימי חז"ל), וא"כ הא כבר כתבנו למעלה דהשתדלות לקרב אחינו בני ישראל תחת כנפי השכינה הוא החסד והצדקה היותר גדול בעולם.

ט) ראיתי בשם פוסק גדול דכיון דבעוה"ר סתם אנשים אינם מבינים גודל החיוב לעסוק בהצלת נפשות רוחניות ורק אנשי מעשה ולומדי תורה מבינים ערך מצוה זאת, על כן מצוה זו חשובה מצוה "שאי אפשר לעשות ע"י אחרים" ומחוייבין לומדי תורה לבטל מלימודם לעסוק בזה.

י) בקן סופרים מובא שהגה"צ בעל מחנה חיים ז"ל נתווכח עם בעל שו"מ ז"ל שצריך ללחום כנגד רשעי ישראל אף שגורם ביטול תורה ונסתייע מד' הירושלמי דהעוסק בצרכי ציבור כעוסק בתורה דמי, וכ"כ בס' דרכי חיים ושלום דצריך למחות בכל העולם אף שגורם לו לביטול תורה שאין עיקר החסידות להיות יושב בביתו וללמוד (שזה יכול להיות בפניות).

(יא) בשו"ת איתן ארי' (סי' מ"ה) נשאל מגבאי צדקה שע"י שעוסק באסיפת ממון לצדקה אינו יכול ללמוד אפילו שעה אחד ביום, והשיב לו בארוכה שלא יבטל ממצוה זו כדי שיהא יכול ללמוד, וע"ע בשו"ת בית ישראל (עדעלין - סי' א'), ובס' צדקה ומשפט (פ"ז סק"ח מביא ממהרש"ם במשפט שלום (קו' משמרת שלום סי' רל"א) דכשגורם לו ביטול תורה אי"צ להיות גבאי צדקה, ואולי מיירי כשאפשר ע"י אחרים, ובשו"ת חיים ביד (סי' קכ"ו) כ' דלהיות גבאי צדקה להחזיק עניים הוא חיוב גמור משום שאפשר שיבוא לידי שפיכת דמים שימותו ברעב (כלשון הטור יו"ד סי' רמ"ז).

(יב) ב' בסה"ק ייטב לב (פ' ויצא) דההולך אורחא רחיקתא לדבר מצוה לזכות את הרבים אע"פ שמבלה הרבה בדרך בדברים בעלמא ומעט ממנו אשר יעלה בידו בתורה ועבודה, מ"מ כל פסיעה וכל תנועה תחשב לצדקה ועבודה וכל היום כולו בעבודת ה' א"כ ה"ה שיש לו לחזור על הפתחים כדי שלא לעבור על ל"ת, ולפי"ז בנידונינו שהארכנו בקונטרס זה דהמונע עצמו מתוכחה ולהציל אהב"י לחיי תורה ומצות עובר על כמה מ"ע ול"ת א"כ הוא מחוייב לחזור על הפתחים על כך, אלא בנוגע אי מחוייב לפזר כל ממנו יהא תלוי במחלוקת הפוסקים המובא בדברינו לעיל פ"ה אי כדי שלא לעבור על ל"ת בשוא"ת ג"כ צריך לפזר כל ממנו.

(יג) ב' בסה"ק ישמח משה (פ' חיי שרה עה"פ בשיבה) דהעוסק בצרכי ציבור לצרכי הגוף שלהם אף שיש לו מזה ביטול תורה, אעפ"כ לא ירע לבבו שהוא מצוה גדולה מאוד, ונותן שלימות לנפש כמו לימוד תורה"ק, כמו שאמר המגיד להב"י, והוא שקול כמו לימוד (כל שכן כשעוסק לזכותם במצוות ומעש"ט), וע"ע בישמח משה (על הפטרה פ' מטות, ועל מס' אבות דף פ').

(יד) **מסופר** מהגה"ק ר' הלל מקאלאמייא זצ"ל שכידוע כיתת כל ימיו רגליו מעיר לעיר לעורר בנ"י לתשובה אמר בסוף ימיו שאף אם לא הואיל בדרשותיו רק שפעם אחד התפלל יהודי אחד תפלת ערבית אחת בכוונה הכל הי' כדאי לו כל העמל והיגיעה.

(טו) **וע'** בפהמ"ש להרמב"ם (פ"ב דאבות) על המשנה ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם, דאם בשביל עסקו בצרכי ציבור נתבטל מאיזה מצוה מעלה הקב"ה עליו כאילו עשה המצוה.

(טז) **בספרי** שו"ת ויברך דוד (ח"ב קונטרס צבי וחמיד, סי' קע"ה) הארכת לברך מה חשוב יותר לפני הקב"ה לעסוק בהצלת נפשות או לעסוק בתורה, והעלינו דלעסוק בהצלת נפשות רוחניות ודאי דחשוב יותר לפני הקב"ה ע' עליו, וע' בס' פניני רבי' הקהלות יעקב (ע' קכ"ט) הגבול שיש להתבטל מלימודו בשביל זה. [ומגדול א' שמעתי שהשיעור "מעשר" מזמנו, ויש למצוא סמוכין לזה ממה שכ' הגר"ש שקופ ז"ל בהקדמה לס' שערי יושר שהיה מקפיד תמיד להקדיש מעשר מזמנו כדי ללמד תורה לאחרים, מיהו יש לחלק ששם בחלק המעשר סוכ"ם היה ג"כ עוסק בתורה].

(יז) **בשו"ת** מהר"ם שיק (יו"ד סי' רכ"ז) נשאל מרב בעיר שלוחם מלחמות ה' נגד המהרסים שהציעו לו רבנות אחר ששם יוכל יותר להרביץ תורה, ודעתו נוטה שלא לעזוב, א' שאחז"ל גדול המחמיאו מההורגו, ואם כן אם להציל נפשות מסכנת הגוף אין לך דבר העומד בפני פקוח נפש, ק"ו מפני סכנת הנשמה, ב' שהוא מצוה רבה (מן תלמוד תורה) שאמרו בזה המוציא יקר מזולל כפי תהי' והקב"ה גוזר גזירה והוא מבטלה, ג' שאי אפשר לאחר לעשות

כמעשהו א"כ אף למצוה קלה מן ת"ת מחוייב להתבטל מלימודיו דמבטלין ת"ת לכל מצוה שאי אפשר להתקיים ע"י אחר, ק"ו למצוה רבה להיות ממזכי הרבים.

יח) ומצא כאן מקומו להביא מעשה ידועה מה שאמר הרה"ק ר"ר זושא זצוק"ל לת"ח אחד שהשתמט מלילך לקבץ לצדקה במענה שת"ת כנגד כולם, וסיפר לו מעשה שעני אחד ראה איך שנותנין כבוד גדול לגביר א' שקנה לו טילי"פ חדש ויקר ותהום כל העיר וכו' נתקנא בו העני ומכר כל אשר לו וקנה לו ג"כ טילי"פ חדש ויקר, ובבואו לביהמ"ד לבוש עם הטילי"פ צחקו עליו כולם, ותמה העני על פשר הדבר למה הגביר מכבדין בשביל כך, והשיבו שהגביר יש לו בגדים יקרים גם תחת המעיל משא"כ אתה שתחת המעיל אין לך מכנסיים, וז"נ כוונת המשנה כיבוד אב ואם וגמ"ח וכו' אלו הם הלבושים להגוף מכף רגל ועד ראש ואח"כ אמר ות"ת כנגד כולם שזה המעיל היקר (טילי"פ) שעל כל הבגדים, אבל מי שאין לו בגדים מתחתיו הוא לצחוק בעולם העליון.

* * *

ע"י שיזכה אחרים בלימוד התורה יצליח הוא יותר בלימודיו

יח) בתנא דבי אליהו (רבא, פרק י"ג ד') כל ת"ח המלמד תורה ברבים לשם שמים וכו' מתוך כך הקב"ה מרחם עליו ונותן בו חכמה ודעה בינה והשכל.

יט) בספר חסידים (סי' תתקמ"ו) לאחר שמביא הזכות ללמוד תורה עם ע"ה, סיים שאף שע"כ מפסיד מעט מתורתו, עי"כ תורתו מתקיימת בידו.

(ב) במדרש שמואל על המשנה של מ"ח קניני תורה שא' מהם הוא הלומד על מנת ללמד כ' לבאר שכמו שהמתפלל בעד חברו הוא נענה תחילה כמו כן המלמד תורה לאחרים הוא נענה תחילה ומלמדין אותו מן השמים ושערי תורה נפתחין לפניו.

(כא) ב' בס' משכיל אל דל (כלל ב' פרט ג') דכל אותן השעות שהוא צריך לבטל בשביל זיכוי הרבים אם ה' יודע ועד שלבו מאוד מאוד הומה על איבוד זמנו ועל הפסד תורתו בודאי שישלימו לו עד שיראה בעיניו בעת לימודו או בעת תפלתו שיזכה להשגה יתירה ונפלאה ולאהבה גדולה ולשמחה עצומה בעת עבודתו, ויראה ויבין שזכה לזה עבור גמ"ח שטרח ללמד לקטנים ולהוכיחם ולהדריכם.

(כב) בהקדמה לס' שערי יושר כותב הגאון ר"ש שקאפ ז"ל מביא שהקפיד תמיד בעצמו להקדיש "מעשר" מזמנו כדי ללמד תורה לאחרים, ושרק בזכות זה קיבל מתנה מן השמים לחדש בתורה [והסביר חכ"א שכמו שאין אדם מתעני מן מעשר כספים רק אדרבה מתברך (כדכ') במעשר והריקותי לכם ברכה עד בלי די] כמו כן נמי במקדיש מעשר מזמן לימודו ללמד תורה לאחרים תורתו מתברכת].

(כג) והח"ם (פ' משפטים עה"פ לא תהיה משכלה) כ' לפרש מאחז"ל (ברכות דף ה.) אם רואה אדם יסורין באין עליו יפשפש במעשיו, פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, דלפעמים הלומד תורה מונע עצמו מקיום איזה מצוה באמרו שאפשר להמצוה להעשות ע"י אחרים, אבל לפי האמת לא נעשה המצוה כדבעי ע"י אחרים, ולפעמים להיפוך הוא מתבטל מלימודו כדי לקיים מצוה באמרו שאי אפשר להמצוה להעשות ע"י אחרים כדבעי אבל לפי האמת היתה

מתקיימת כראוי ע"י אחרים, וזש"א שאם רואה יסורים באים עליו יפשפש במעשיו שמא לא ביטל מלימודו כדי לקיים מעשה המצוות בזמן שהיה צריך (שהמצוה לא היתה מתקיימת ע"י אחרים כדראוי), פשפש ולא מצא (שאדרבה ביטל מלימודיו לקיים המצוות) אז להיפך יתלה בביטול תורה שמא ביטול מת"ת כדי לקיים מעשה המצוות אף בזמן שהמצוה היתה מתקיימת ע"י אחר כדראוי (וכן פי' במראית העין להחיד"א עמש"א יתלה בביטול תורה).

* * *

כד) ולעומת זה ראוי להביא מה שפי' הח"ס על מה שהסנהדרין הורידו את מרדכי הצדיק מגדולתו הקודמת (כמגילה דף טז:) דנהי דמי שנזדמן לו הצלת נפשות צריך לבטל מלימודו מ"מ למעלה בשמים בוררים מי שאין תורתו חשובה כל כך שהוא יתבטל מתלמודו, וע"י שנזדמן למרדכי לעסוק בהצל"נ ראו הסנהדרין שאין תורתו חשובה כל כך בשמים, [והכת"ס (ר"פ קרח) פי' בד"ז הפסוק רב לך (היינו טעמא שהגדולה שלך) משום שכל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' (ותורתם חשובה) אדרבה לכך נתבררת משום פחיתות חשיבותך, ומדוע תתנשאו הלא אדרבה שפלות הוא זה].

כה) וכן ראוי לזכור מה שכ' החזון איש זצוק"ל (קובץ אגרות ח"ג מכתב ס"ב) דאם היו בני תורה עמלים בתורה לאמיתתה היו מצילים ילדים הרבה ואנשים הרבה מהרהורי עבירה וכפירה וכיו"ב בשפע קדשם בהשתפך רוח טהרה בעולם וכו'.

כו) עוד שם שצריך לזכור שאין בכוחותינו לעשות מאומה, רק במעשינו אנו מעוררים שערי רחמים שמעשי ידינו יכוננו את המבוקש, "ומי שמתפלל ומרבה תחנונים על ההצלה הוא פועל

יותר מהמשתדל" וכו', ואם אינו מתפלל על הצלתו הרי זה מונע מלהציל, אף שיעשה השתדלות בהצלה וכו' עכל"ק.

* * *

פרק יז

א. אם יש חיוב להיות גבאי צדקה

ב. הזכות להיות גבאי צדקה

(א) **בזוה"ק** (פ' ויגש דף ר"ח) דגבאי צדקה נוטל שכר כנגד כל האנשים שנתנו לצדקה.

(ב) **בשו"ת** ויברך דוד (ח"א סי' קי"ב) ביארנו דמצוה רמיא על האדם לילך לקבץ מעות לצדקה מצד מצות גמ"ח בגופו, ובפרט לארגונים ולמוסדות המטפלים בהבאת והחזקת ילדי ישראל למוסדות תורה ויראה (בנוסף למה שמחוייב ליתן מממון עצמו בעד מפעלים אלו) שיש לומר דחיובא רמיא לדפוק על פתחי נדיבים בעד זה מאחר שההשתדלות בזה הוא חיובא גמורה על כל אדם.

(ג) **בספר** קרבן עני מביא משם הרה"ק ר' מנחם מענדל מקאסוב זצוק"ל (בעמח"ס אהבת שלום) לפרש מאחז"ל במס' שבת (דף קנא:) נקטינן האי צורבא מרבנן לא מיעני, ומקשה הגמ' והא קא חזינן דמיעני, ומתרץ אם איתא דמיעני אהדורי אפיתחא לא מיהדר, ופירש דהכוונה דאם רואים תלמידי חכמים שהם עניים ח"ו הוא מחמת שאינן חוזרין על פתחי נדיבים לקבץ ממון לצדקה.

(ד) **בערוה"ש** (יו"ד סי' רמ"ז) כ' שקבלה בידו דאדם המאסף צדקה מאחרים מציל עי"ז את דורותיו מלחזור על הפתחים.

ה) **ומובא** בספה"ק קבלה משמי' דמרן הרה"ק צי"ע בעל נועם אלימלך זצוק"ל דההולך לקבץ צדקה בד' כנפות העיר ניצול מד' מיתות ביי"ד, ומרן מסאטמאר זצוק"ל סיפר משם הגה"ק משינאווע זצוק"ל שראה פעם בחלום את אחיו הרה"ק ר' מאיר נתן זצ"ל שהי' לבוש מלבושים לבנים זוהרים כוזהר הרקיע מלבד מנעלים שהי' חסרים לו, ושאל את פשר הדבר מאת אביו מרן הגה"ק בעל דברי חיים זצוק"ל וענהו שהגם שהוא היה גאון וצדיק גדול ובשביל כך זכה בשמי מעל לחלוקא דרבנן זוהרים אבל היות שנפטר בדמי ימיו שעדיין לא הספיק לו הזמן כדבעי לילך על פתחי נדיבים לקבץ ממון לצדקה על כן חסר לו המנעלים מחלוקא דרבנן שזכה משמיא.

ו) **ומשמיה** דהגה"ק ר' יהושע מבעלזא זצוק"ל ראיתי לפרש מאחז"ל (ר"ה טז.) חייב אדם לטהר עצמו ברגל, דהכוונה שחייב אדם לטהר נפשו ונשמתו ע"י שילך ברגליו לקבץ כסף לצדקה, שזה מסוגל מאוד לטהרת וזיכוך הנפש, ומטו משמי' דהגה"ק מהר"ם מפרמישלאן זצוק"ל שאמר שע"י פסיעה א' בשביל חבירו מרויח עשרה פסיעות בשביל עצמו עכד"ק.

ז) **ובס'** שמע ישראל (ח"א סי' ל"ח) האריך בתוכחה מגולה לסייע ולילך עם עניים לדפוק על פתחי נדיבים יעו"ש, וכל שכן להצלת נפשות.

ח) **ב'** רבינו מסאטמאר זי"ע בחידו"ת (שנת תשט"ז פ' ויצא מל"מ) דלהוצאות ת"ת מחוייבין לחזור על הפתחים, וכע"ז ב' בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' קכ"ט).

דרשת התעוררות

במסיבה לטובת מוסדות שעוסקין בהצלות נפשות

משה רבינו אמר לא איש דברים אנכי (פ' שמות ד-י), ושמעתי לפרש שכשמדברים מענין "אנכי" ה' אלקיך אין צורך להאיש העומד לדרוש להרבות דברים, שהדבר מדבר לעצמו וצועקת ותובעת מכלל ישראל, וכל מי שעוד לבו פונה לה' ולתורתו הקדושה מבין מעצמו חובת השעה שמחוייבין לעשות השתדלות להשריש בלב אחבנ"י האמונה באנכי ה' אלקיך, ובאמת כך הי' המציאות בדורות הקודמין, שמלפנים זאת בישראל כשנפש אחת מישראל נתפס לשמד ח"ו נזדעזע כל העולם כולו ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה וכל בני המדינה מנער ועד זקן כולם עשו השתדלות להצילו, [וכדנפסק בשו"ע או"ח סוס"י ש"ו שאף מותר לחלל שבת להציל נפש מישראל שנתפס לשמד רח"ל], אבל בעוה"ר עכשיו אין בשר המת מרגיש, וצריכין אנו היום לעמוד כאן ולבאר חובת ההצלה הנזנת.

החיוב להשתדל בזה הוא מן התורה מצד מצות תוכחה וחובת ערבות, וגם שחובה מוטל על כלל ישראל ללמוד תורה עם כל אחד מאחינו בני ישראל (כאשר הבאתי וביארתי בקונטרס ישראל ערבים), ומחוייב האדם חיוב גמור ליתן מממונו להציל מצפרני הכפירה והשמד כל ילד שניתן להציל.

מה נאמר ומה נדבר אם נשמע ח"ו שיהודי אחד בסכנת מות (כגון מי שהוא בין החיים והמתים וצריך לעבור בדחיפות ניתוח, וכדומה) ישראל קדושים הם נתבעים ונותנים ובמשך זמן קט יכולין להמציא סכומים אדירים להצלתו, וכן בעד החזקת מוסדות התורה או בעד הכנסת כלה ולשארי צדקות נמצא הרבה תורמים ונותני צדקה, אבל להצלה משמד אין אדם נרתע כל כך, הלא חז"ל הורו לנו אחרת דגדול המחטיאו יותר מההורגו [והוא הלכה ברורה הקבוע להלכה בכמה מקומות בשו"ע (כמבואר בדברינו בשו"ת ויברך דוד ח"א סי' ק"י)], דההורגו מאבדו רק בעוה"ז, ואילו המחטיאו מאבדו מעוה"ז ומעוה"ב, נמצא דלהשאירו לחיות חיי הפקר כדרך העבריינים הוא גרוע הרבה יותר ממיתה.

ומצינו בגמ' במס' שבת (דף נד:): פרתו של ראב"ע יצאה ברצועה בין קרני', וקאמר בגמ' לא שלו היתה אלא של שכנינו, ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו וכו', דכל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו נתפס על כל העולם, ובירושלמי שם (בסוה"פ) ללמדך שכל מי שהוא סיפוקו למחות ואינו מוחה קלקלתו תלוי' בו, ובס' נחלה לישראל מביא ששמע לפרש הפסוק יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב, ר"ל דלא די במה שצריך להשלים לעבודתו, אלא עוד צריך לקיים "עדי ערב" חלק הערבות שנתערב בעד אחרים, והוא כ' לפרש הפסוק ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים דאף אם כבר תיקן את בגידתו עם כל זה לא יאמר שכבר השלים עבודתו, רק ולבש בגדים אחרים שעדיין לא נמלט מחיוב ערבות שלו.

ואיתא שם בירושלמי שלא יצאה אלא פעם אחת והשחירו שיניו של ראב"ע מן הצומות !!, נורא ואיום שאם על ערבות על עבירה של פעם אחת צם עד שהשחירו שיניו מחמת התעניות, מה נענה אנן אבתריה כמה עונשים ח"ו אנו עלולים להענש אם נתרשל בהצלות נפשות, שע"י התרשלות זו אלפי ישראל ממשיכים לילך בדרך החטאים, ובכל שעה ושעה עוברים עבירות חמורות רח"ל, וכשנכפיל זאת לכל יום ויום ממשיך כל ימי חייהם, ואח"כ נכפיל זאת כנגד אלפים מאחינו בני ישראל שהיו בידנו לקרב תחת כנפי השכינה ונתרשלנו בדבר, נמצא שעלינו אחריות הערבות על מליוני מליוני עבירות חמורות של אלפי ישראל !! נורא נוראות, ותסמר שערות ראש.

ולא זאת שמוטל עלינו אחריות של יהודים אלו עצמן, אלא עוד יתבע מאתנו דין וחשבון על בניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות (שעכשיו כשעוד זיק של יהדות בלב ההורים אם נקרבים ליהדות ממילא שהם יגדלו גם את בניהם אחריהם על דרך התורה, אבל אם עכשיו נעלים עין מלקרבם אז במשך הזמן יכבה מהם זיק יהדות לגמרי עד ששוב לא נוכל לקרבם ליהדות לא הם ובודאי לא את בניהם, נמצא שאחריות דורותיהם מוטל עכשיו עלינו), ונראה בהקדם מה שראיתי בשו"ת שערי ציון (סי' כ"ז ענף ג' אות ד') לפרש מה שאומרים בימים נוראים צופה

ומביט עד סוף כל הדורות, דהקב"ה דן את האדם בין לטוב ובין לרע ח"ו במה שפעל ועשה וגרם בחינוך בניו וב"ב עד סוף כל הדורות, שאם חינכם כראוי עד שגם הם יחנכו בניהם כראוי אז הכל נזקף לזכותו, ולהיפך ח"ו שאם ע"י חנוך מקולקל שנתן להם גרם שיתרחקו מדרך התורה ענוש ייענש על כל העבירות של משך הדורות בני בניו ובני בניו וכו' שהכל על חשבון אב הראשון שהתחיל לקלקל, [כמו לענין ההורגו דרשו חז"ל (במס' סנהדרין דף לז) עה"פ קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה וגו' שהיינו דמו ודם זרעיותיו, שהי' עתידין לצאת ממנו, כמו"כ המחטיאו שגדול המחטיאו מההורגו עיי"ש], ולענינינו נמי נאמר כן לגבי חיוב הערכות המוטל עלינו, הן לשכר אם נקרבם למוטב שיהיה לנו חלק ונחלה בכל המצוות ומעש"ט שיעשו הם ובניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות, והן להיפך לעונש ח"ו אם נתרשל מלקרבם ליהדות, ובבחינה זו (כלפי השכר) נראה לפרש מאה"פ זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד, שהנה צדקה כזו להציל נפשות לתורה וליהדות הוא בבחינת זריעה, שזורעין חטה או פרי ומצמיח וחוזר ולוקחין זרע מן הנזרע וזורעין ממנו מחדש, ושוב לוקחין עוה"פ מן הנזרע וחוזרין וזורעין ממנו וכך חוזר חלילה עד סוף כל הדורות, והכל מכח זריעה הראשונה, וזה שאמר הפסוק כשנותנים לצדקה תבחרו צדקה כזו שהוא בבחינת זרע שחוזר וצומח וחוזרין וזורעין ממנו, והטעם וקצרו לפי חסד, שבנתינת צדקה תמיד תקבלו שכר לפי חסד שיצא ממנו ע"י השתדלותו, ומקבל שכר בעד פרי פעולותיו ופרי פירותיהם ופרי פרי פעולותיו עד סוף כל הדורות.

משל למה הדבר דומה למלך שנשבה א' מבניו ועבר שנים ולא ראוהו ונצטער המלך הרבה מכך, עד שחייל פשוט א' ראה את צער המלך ולא יכול ליתן מרגוע לנפשו מחמת אהבת המלך, וחשב בלבו יעבור עלי מה ואני אמסור נפשי להשתדל להביאו בחזרה להמלך, וכך עשה ונכנס בעובי הקורה במסנ"פ עד שעלה בידו לשחררו, ולהביאו בחזרה להמלך, בודאי שאין קץ למתן שכרו שיעניק לו המלך, ובס' זרע קודש (פ' נשא) עה"פ ואיש את קדשיו לו יהיה שמי שמזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו, וזה"כ שמי שמקדש את אחרים ומחזירם בתשובה לו יהיה דבר זה חוזר אליו שעיי"כ הקב"ה משפיע עליו קדושה עליונה ויתירה.

הח"ם זצ"ל פי' הפסוק ה' ילחם לכם ואתם תחרישון, שהוא בלשון בתמי' ושאלה, בזמן שהרשעים לוחמים כביכול נגד השית"ב, אתם תחרישון?, אתמהה, איך יוכל יהודי מאמין לראות זאת ולחרוש, שומו שמים, עתה הוא עת מלחמה הלנו אתה אם לצרינו (יהושע ה-יג), אם נשתדל בעוד מועד נוכל להכניסם תחת כנפי השכינה ולהציל אותם ואת דורותיהם לשמירת תורה ומצוות, ואין קץ להנחת רוח שנעשה בזה להקב"ה ולכל פמליא של מעלה [כמבואר בזה"ק התענוג הגדול שיש להקב"ה בכפיית הסט"א], אבל אם ח"ו נזניח אז ונוסיף גם הוא על שונאינו, שבהתרשלותינו אנו מוסיפין ח"ו חיילים לכוחות הטומאה להס"מ ולכת דיליה, למלאות את כל העולם עם עבירות חמורות, שאין קץ להצער שנגרם בזה לקב"ה ושכינתיה, ושכינה מה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי.

ושמעתי משם החפץ חיים זצ"ל לפרש הפסוק עת לעשות לה' הפרו תורתך, ודרשו חז"ל על זה בזמן שהפרו תורתך עת לעשות לה', וביאור שבדרך כלל האדם נותן רק חלק משנותיו ומן ממונו להקב"ה (דהיינו שעות התפלה והלימוד, ומעשר לצדקה), אבל בזמן שהפרו תורתך שהוא עת שמד רח"ל אזי עת לעשות לה', פי' מחוייב כל אדם ואדם להקדיש את כל זמנו (כל המעל"ע שלו) וכל עשתנותיו להשית"ב להציל מה שאפשר להציל מיד המפירים אותה, (ויל"פ בזה הפסוק ארור אשר לא יקום דברי התורה הזאת ופי' הרמב"ן כנגד יד המפירים אותה, דהנה מצינו אצל מלחמת סיסרא (שופטים ה' כ"ג) אורו מרוז (אמר מלאך ה') אורו ארור יושבי' כי לא באו לעזרת ה' בגבורים וגו', חזינן דמי שאינו בא לסייע ולהציל בעת מלחמה הוא בכלל ארור רח"ל, וזה נמי אמר הפסוק הכא ארור אשר לא יקום את דברי התורה הזאת להלחם כנגד המפירים אותה), והוסיף החפץ חיים ז"ל בד"מ משל למלך שמעמיד לגיון ובני חייל, כדי שיהיו מוכנים לעמוד על המשמר לעת הצורך להציל ממלכתו, אז אם עכשיו הוא עת שלום אזי מלמדים ומכינים את החיילים רק מספר ימים מסויימים, וכל יום מימים אלו ג"כ רק לאיזה שעות כדי שיהיו מוכנים בכל צרה שלא תבוא, אבל בשאר הזמנים הם פנויים לכל צרכיהם ומאוויי נפשם הפרטיים, אבל בעת שנפרץ מלחמה אז מחוייבים

כל החיילים במשך כל המעל"ע ללחום כדי להציל את המדינה והממלכה יומם ולילה לא ישבותו, ואם לאו הוא בכלל מורד במלכות, ואחת דתו להמית ע"י שופטי הקרב עכ"ד, מורי ורבותי עכשיו הוא עת מלחמה שקמו הציונים והרבה כוחות הטומאה נגד ה' ומשיחו, יומם ולילה לא נשבות מלהציל כל אב וכל ילד וכל משפחה שאפשר להציל.

קול ה' חוצב להבות אש יוצא גם ללומדי תורה שאף הם יאזרו חלציהם בעבודה קדושה הזאת, להרבות פעלים לתורה ולתעודה באונם והונם, ולעורר לב נדיבי העם (בבחינת גדול המעשה יותר מהעושה), וראיתי עובדא מהחזו"א ז"ל שבעת שהביאו הציונים ילדי ישראל לקיבוצים ושם העבירו על דעתם ועל דעת קונם, התאזר החזו"א זצ"ל לפעולות הצלה ועלה בעצמו לכולל לעורר לב הלומדים להשתדל בפעולות ההצלה, ובעת שנכנס לכולל שמע אברכים מפלפלים ליישב את דברי הרמב"ם שהיה קשה מאוד בעיניהם, אמר להם החזו"א ז"ל לא תדאגו דאגת הרמב"ם, הרמב"ם בכוחו ליישב את עצמו מבלי סיוע שלכם, אבל תדאגו לצאצאי הרמב"ם ובני עדתו יוצאי עדת ספרד להצילים מהקמים עליהם לרצחם נפש, שאין ביכולתן להשיב נפשן בעצמן, ומסופר על הגר"א שפעם באו אליו תלמידי חכמים לדבר עמו בלימוד, וסירב במענה שאין לו זמן שצריך ללמוד לעצמו, ולאחר זמן ראו שהוא לומד משניות עם איש זקן פשוט, ושאלוהו היתכן שלדבר עמנו בלימוד לא היה לכבודו זמן ואילו ללמוד עם איש פשוט היה לך זמן, השיב להם עמהם אין עליו חיוב לדבר בלימוד, אבל איש פשוט שאינו יכול ללמוד שבא אליו שילמדוהו מצוה עליו מה"ת ללמדו תורה כדכ' ושננתם לבניך אלו התלמידים, אף שאילמלי למד לעצמו היה מתעלה יותר במדריגות הלימוד, ומי לנו גדול מהתנאים והאמוראים שממש מסרו נפשם להרבצת התורה למען לא תשתכח בישראל, וכן התנא האלקי רבי עקיבא מסר כל נפשו בשביל הרבצת התורה בעת שמד (אף שידע שבנפשו הוא), ואין לך עת שמד גדול מדורותינו אלה, ואיתא בס' משכיל אל דל (כלל ו' פרט ב') דלומדי תורה שאינן משתדלין לקרב אחרים לעבודת השית"ב כל תורתו וצדקתיו לא שוה כלום, ומשם האדמו"ר מטאש שליט"א שמעתי לפרש הפסוק כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל קל פי' שלעתיד ישאלו

בין לאנשים פשוטים שהם בבחינת יעקב ובין לאנשים גדולים שהם בבחינת ישראל (כה תאמר לבית "יעקב" ותדבר לבני "ישראל") מה פעל קל מה פעלת בשביל השכינה הקדושה ובעד אלקותו יתברך.

ועל אנשים חרדים המתרשלים בזה נאמר המשל הידוע שעשיר א' כשעמד להשיא א' מבניו הצעירים והיה לו שני בנים נשואים שדרו במקום אחר א' בעה"ב נכבד וא' עני, והזמין שניהם להחתונה וכ' להבעה"ב הנכבד שיבוא הוא וכל בני משפחתו להחתונה מלובשים בבגדים נאים לפי כבודו, ושהוא ישלם לו כל ההוצאות שהוציא לכבודו, וכך עשה שהזמין לעצמו ולכל בני משפחתו בבגדי משי נאים ויקרים, אבל העלים עין מאחיו האביון, ואחיו העני בא להחתונה בבגדים קרועים ובלועים באופן שנתבזה אביהם העשיר מזה, ולאחר החתונה כשעבר כמה ימים כשראה הבן הבעה"ב שאביו לא עשה עמו חשבון כמה הוציא על החתונה (כדי להחזיר ולשלם לו), הלך הוא לאביו לתבוע הוצאותיו, השיב לו אביו שבכוונה לא עשיתי עמך חשבון שלא מגיע לך הוצאותיך, שהרי כתבתי לך שאחזור ואשלם לך כל מה שתוציא לכבודי, והא מה שהוצאת הוצאת רק בשביל כבוד עצמך לא לכבודי, שהרי לא נתת מעות לאחיך שגם הוא יוכל לבוא אצלי בדרך כבוד שאהנה גם ממנו, רק הנחת אותו לבוא בבגדים בלועים וקרועים עד כדי כך שנתבזיתי ממנו, ואילמלי היתה כוונתך לכבודי היית מסלק גם בשבילו, כך הנמשל הנה תכלית הבריאה להרבות כבוד שמים כמאה"כ (ישעיה מג-ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, ולאחר מאה ועשרים כשיבוא אדם - שלעצמו קיים תורה ומצוות מאה אחוז, אבל לא קירב את אחיו הנדחים לתורה ומצוות - לעולם העליון ויתבע ויבקש שיתנו לו שכרו שמגיע לו בעד המצוות ומעש"ט שעשה, ישיבו לו בעולם העליון שלא מגיע לך שכר כלל שלא עשית המצוות למען כבוד השית"ב, שאילמלי היתה כוונתך לשם שמים ללכבוד השית"ב בודאי היית משתדל גם ששאר אחיך מבני ישראל גם הם יעשו רצונו של מקום, ועכשיו שלא השתדלת בזה בהכרח שרק ללכבודך נתכוונת כדי שתקבל שכר לעתיד לבוא.

והמקום בזה להביא סיפור נורא מה ששמעתי מהמגיד הירושלמי (המנוח) הגה"צ ר' שבתי יודעלאוויטש (שליט"א) ז"ל שפעם

בעת אסיפת הרבנים וראשי ישיבות בנוכחת החפץ חיים זצ"ל, כשאחד מהראשי ישיבות הזקנים והחשובים רצה ליתן פריסת שלום להחפץ חיים זצ"ל משך החפץ חיים ז"ל את ידו ולא רצה ליתן לו את ידו, וכשנשתומם הלה ושאל מה פשעי ומה חטאתי וכו', שאל אותו הח"ח ז"ל אם הוא זוכר תלמיד בשם לייבעלע בראנשטיין, ענה לו שכן הוא זוכר, אבל למד בישיבתו רק תקופה קצרה, מפני שאמו היתה אלמנה ולא היתה לה לשלם דמי שכר מלמדות, וקיבלו לישיבתו רק על תקופה קצרה, ולאחר שעבר התקופה אמר לאמו שתחפש לבנה ישיבה אחרת, שאל אותו החפץ חיים ז"ל הכי לוית אותו התלמיד לאחר שעזב את ישיבתך לדעת מה נעשה עמו אם נתקבל לישיבה אחרת וכו', ענה שלא, אמר לו החפץ חיים ז"ל אני אגיד לך מה שאירע עם תלמידך הלז, היות שאמו לא מצאה ישיבה אחרת שיהא מוכן לקבלו בלא תשלומי שכר לימוד עזב את הישיבה לגמרי ויצא רח"ל לתרבות רעה, עד שנעשה ריש בריוני ריש הקאמיוניסטיין ושינה את שמו וקרא עצמו בשם לעו טראצקי ימ"ש, והיה לו כח הדיבור נפלא חד בדרא (ודרש שיטותיו האפיקורסית בריש כל פינות ורחובות של העיירות הגדולות שעות ארוכות), ונתקבצו אלפי אלפים לשמוע דרשותיו הנלהבות, עד שהשפיע על רבבות אנשים להצטרף לשיטת הקומיניסטית, עד שלבסוף תפסו הקומיניסטיין את הממשלה ברוסיה, וסיים החפץ חיים ז"ל להראש ישיבה ההוא, תעשה חשבון הנפש אילמלי התאמצת קצת והחזקת אותו בתוך ישיבתך לעוד שנתיים וכו' היה בידו להתגדל לרב ומגיד גדול שהיה בכוחו להחזיר רבבות ישראל בתשובה, ולקרבה לה' ולתורתו, ועכשיו שלא זכינו ונעשה ריש בריוני כמה בתי כנסיות ובתי מדרשים נסגרו על ידי הגרמטו (תחת שליטת ממשלת הקומיניסטיין), כמה רבנים וראשי ישיבות נאסרו במאסר, כמה מקוואות נסתרו ונסתם, כמה אלפי רבבות ישראל עזבו מקור מים חיים והצטרפו לשיטת הקומיניסטית רח"ל!! נורא ואיום, מורי ורבותי מי יודע כמה כוחות הנפש יש לילדים אלו, שבידם להתגדל לרבנים או לראשי ישיבות או משגיחים ובעלי השפעה, או סתם תלמידי חכמים, ולהיפך אם נתרשל בהצלחתם מי יודע אולי ח"ו כשיתגדלו עוד יחטיאו את הרבים וירעו וישחיתו בכל הר קדשי, ויהיו לאבן גנף ליהדות.

והנה אחז"ל (במס' שבת דף קיט:) לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה, עוד איתא שם לא חרבה ירושלים אלא שבטלו בה תינוקות של בית רבן, ובמס' נדרים (דף פא.) איתא עה"פ מי חכם וגו' על מה אבדה ארץ וגו' דבר זה נשאל לנביאים ולא פירשוהו וכו' עד שפירשו הקב"ה בעצמו וכו' על שלא ברכו בתורה בתחילה, וקשה דלכאורה הני מצילי סתראי נינהו, ונראה בהקדם לבאר שמה"ט הגיע עונש גדול כל כך על מה שלא הוכיחו זה את זה (אף שלכאורה אינו אלא מ"ע יחידה כשאר מצוות עשה שבתורה) מפני שמצות עשה זאת מורה על מדת אהבת ה' של האדם, וכדאיתא בספרי עה"פ ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך וגו' ואהבת פי' אהבהו על הבריות (והארכנו מזה בפנים הקונטרס בפרק ו' מפי ספרים וסופרים) שזהו מצד הטבע שאם שומע אדם שמחרפין את אביו או אמו שהוא אוהבם לא יוכל לסבול, ויעשה כל ההשתדלות להפסיקם, ואם לא יעשה כן זה הוכחה ברורה שאינו אוהבם, ומדלא מיחו זה בזה ולא נגעה ללבם מה שאחרים מאחבני עוברים על מצות המלך ודתו שמע מינה שלא היה אהבת ה' בוער בלבם כלל, וקיימו המצוות רק כמצות אנשים מלומדה, וכן נמי לימוד התורה עם הילדים וחינוך הבנים מורה על אהבת השית"ב (דאם אין גדיים אין תיישים) ומהאי טעמא נתאהב אברהם אבינו עד שקראו השית"ב אברהם אוהבי וגו' והטעם עפ"י הפסוק כי ידעתיו (אהבתיו) למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחרי ושמרו דרך ה' לעושת צדקה ומפשט וגו' והיינו מדה כנגד מדה מאחר שבפעולותו זה הראה אברהם אע"ה עומק אהבתו להקב"ה כנ"ל על כן כמים פנים אל פנים גם הקב"ה אוהבו, על כן במה שביטלו לימוד של תשב"ר הראו בזה ג"כ חוסר אהבתם להשית"ב, וכן במה שלא ברכו בתורה הראו שאין התורה אוהב עליהם דכל המקבל מתנה מחבירו כפי הנאתו ושמחת לבו מן המתנה ירבה לברכו על נתינתו שאם נתן לו דבר שהוא אוהב ביותר ורבה יותר לשבחו ולפארו עי"ז אבל אם רואין שאינו מברכו עליו זה סימן שאינו חשוב אצלו ואינו אוהב מתנה זה, וזש"א שאבדה הארץ מפני שלא ברכו בתורה תחלה שבזה הראו שאין התורה חשובה אצלם ואינם אוהבים אותה (רק לומדים מצות אנישם מלמודה והוא לעול על צוואריהם).

וזה הקשר של ג' מאמרי חז"ל הנ"ל שהתורה והתוכחה בא על שאין עובדים אותו ית"ש מתוך פנימיות הלב ואהבת השית"ב, אלא מצות אנשים מלומדה, ושלשה פשעי ישראל הנ"ל הם סימנים שאינם עובדים אותו יתברך מאהבה, שדין גרמא שלא מיחו זה בזה וביטלו תשב"ר ולא ברכו בתורה בתחלה.

עו"ל שלא ברכו בתורה תחלה כלומר שלא קיימו מה שאומרים בברכת התורה והערב נא ה' אלקינו את דברי תורתך וכו' בפיות "עמך בית ישראל", ונהיה אנחנו וכו' וצאצאי עמך בית ישראל כולנו יודעי שמך וכו', שמתפללים על כלליות עם ישראל שידעו דרך התורה ודרך עבודת ה', והם לא השתדלו בזה להוכיח זה בזה ולקרב תשב"ר לאבינו שבשמים. **אנו** עומדים כעת בעיקבתא דמשיחא זמן בירור האחרון ושמעתי משם הגה"ק ר"ר שמעלקא מניקלשבורג זי"ע לפרש מאחז"ל ג' דברים צריך אדם לומר ערב שבת עם חשיכה עשרתם ערבתם הדליקו את הנר, שהכוונה שבער"ש עם חשיכה קודם ביאת המשיח צריך לישאל ולדאוג אם קיימו הני ג' דברים, "עשרתם" הכי נתתם לצדקה מעשר ממעותיכם, "ערבתם" פי' הכי ידעתם שכל ישראל ערבים זה לזה ואין אדם יוצא ידי"ח אף בנתינת מעשר אם עדיין לא קיים חובת הערבות המוטל עליו, "הדליקו את הנר" פי' להדליק נשמת ישראל (שנר אלקים נשמת אדם) בנר מצוה ותורה אור.

כל אחד ואחד זקוק לברכת שמים ולישועות, ומה לנו גדול מברכת הקב"ה בעצמו ב"ה שכתוב בתוה"ק ברוך אשר יקום את דברי התורה הזאת, הכולל כל מיני ברכות שבעולם, [ויעוד מדיכול לברך אחרים כמו שדרשו חז"ל (במס' ב"מ דף פה.) עה"פ ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה, שהמלמד את בן עם הארץ תורה אפילו הקב"ה גוזר גזירה הוא מבטלו בשבילו, כל שכן שהוא עצמו בכלל ברכה].

ובזכות זאת יקויים התפלה שמתפללין בכל יום ונהי' אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה עבגצבב"א.



נר ה' נשמ"ת אדם

יזכור אלקים את נשמ"ת

אבי היקר באנשים, עמרת תפארת ראשינו, הרכני
החסיד המרום ומפואר בפי כל, מופלא ומופלג
בתורה וביראת ה' טהורה ובחסידות ובמדות
תרומיות, קיבל את כל אדם בספ"י, ואשר השליך
נפשו מנגד בימי הזעם להציל רבים מגזירת גירוש
(שכידוע ה' זה גזירת מיתה רח"ל), כל ימיו עסק
בצרכי ציבור באמונה,

כבוד שמו תפארתו

מוה"ר מנחם נחום בן משה הארפענעם ז"ל

נפטר פתאום בארצינו הקדושה ביום כ"ח תשרי שנת תשנ"ב לפ"ק
ונקבר במרומי הר הזיתים בחלקת בני משפחתו



ואת נשמת אמי היקרה האשה החשובה צנועה
וחסודה בעלת לב טוב, הרבתה פעלים להטיב
לאחרים, מפורסמת במעשי' הטובות ובמדותי'
התרומיות ובשמה הטובה

מרת שרה ע"ה בת הרכני החסיד מוה"ר יהושע הכהן כ"ץ ז"ל

נפטרה ביום י"א כסלו שנת תשמ"ח לפ"ק
ונקברה בק"ק קרית יואל יצ"ו

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים - ויעמדו
לקץ הימין, בגן עדן תהא מנוחתם עדי יקוצו
וירננו שוכני עפר, במהרה דידן, אמן



לזכרון בהיכל ה'

נשמת אא"ז תמים בדרכיו וחסיד במעשיו

מוה"ר **משה** בהרה"ח ר' **ראובן יואל ז"ל**

וזו' זקנתי האשה החשובה והצנועה

מרת **חיי** בת מו"ה **יוסף יו"ט** [גאנץ] ע"ה

נהרגו עקדה"ש ביום א' סיון תש"ד הי"ד



נשמת אא"ז הכהן הגדול מאחיו, מוכתר בכתר כהונה וכתר שם טוב

מוה"ר **יהושע הכהן** במוה"ר **ישראל דוד** [כ"ץ] ז"ל

נפטר בשיבת טובה ביום ז' טבת תשנ"ה לפ"ק

וזו' (בוזו"ר) זקנתי האשה החשובה והצנועה

מרת **חנה** בת מו"ה **שאו"ל** [גאלדשטיין] ע"ה

נה' עקדה"ש ביום ט"ו סיון תש"ד הי"ד



נשמת מוה"ז משרידי דור הישן, מרביץ תורה לעדרים רבות
בשנים, ועשה הרבה לטובת צדקת רבי מאיר בעל הנס, החסיד

מוה"ר **אליעזר ב"ר שלום** אבערלאנדער ז"ל

נפטר בשם טוב ביום ט"ז אלול שנת תשנ"ט

ונשמת חמו"ז האשה החשובה הכשרה והצנועה

מרת **אסתר** בת הרה"ג ר' **דוד** [אויש] ע"ה

נכדת הגה"צ ר' עמרם גרינוואלד זצ"ל ולמעלה בקודש

נפטרה בשם טוב ביום י"ד אדר א'



נשמת מוה"ז הרבני החסיד, דרף ועשה צדקה וחסד וכו'

מוה"ר **יעקב יצחק ב"ר שלום** ליפשימץ ז"ל

נכד הגה"צ בעל סגולת ישראל זצ"ל

נפטר בשם טוב ביום כ"ה אלול

ונשמת זוגתו החשובה הכשרה והצנועה

מרת **פיגא רחל** ב"ר **משה דוד** [שפיטצער] ע"ה

נכדת הגה"ק ר' קאפיל ליקעווער זצוק"ל

נפטרה בשם טוב ביום א' דחג השבועות

ת נ צ ב " ה